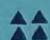
GODINA IX. • SVEZAK IV.

HRVATSKA STRAŽA

 ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

 ANTEMURALE CHRISTIANITATIS

 ČASOPIS

NAMIJENJEN

FILOSOFIJI I DRUGIM ZNANOSTIMA

(GLASILO „LEONOVA DRUŠTVA“ U SENJU)

IZLAZI SVAKOGA DRUGOGA MJESECA

CIJENA 7 KRUNA NA GODINU. REDOVITI I PODUPIRUĆI ČLANOVI „L. D.“, SVEUČILIŠTARCI, ĐACI VIŠIH RAZREDA I PUČKI UČITELJI PLAĆAJU 3 KRUNE

UREDNIK: DR. FRAN BINIČKI.

KNJIGOTISKARA T. DEVČIĆ & CO. U SENJU
:: 1911. ::

Hrvati katolici! U koga je prirodnog poštenja, hrvatskog ponosa, katoličke svijesti, MORA obračunati s rasadnikom beznačajnosti — „Obzorom“ i sa svom njegovom svojtom!

Na znanje! V.—IV. sv. „Hrvatske Straže“ ima izaći po običaju koncem lipnja. Upozoruju se gg. suradnici, da nam po mogućnosti *odmah* pošalje svoje članke; a gg. pretplatnici, da zarana jave promjene svoga boravišta. Sve, što se tiče uprave i otpravništva, neka se javlja *upravi*, a ne *uredništvu*. Urednik ima i bez toga dosta zavoranja.

Književni oglas. Pošto sam nakladu svoje knjige „Nov život, književna razmatranja“ gotovo rasprodao, prodajem preostalih još kojih 200 komada uz sniženu cijenu od 60 filira po komadu, uračunavši i poštarinu. Pošto je tako raspačavanje ovih zadnjih primjeraka omogućeno i među siromašnije, naročito đake, to se nadam, da će se prijatelji stvari ponovno zauzeti za širenje knjižice. Novac neka se po mogućnosti pošalje unaprijed, ili bar odmah po primitku knjige — na naslov: *Dr. Ljubomir Maraković*, Banjaluka, realka (Bosna).

„Krštenje Hrvata“ — po 20 filira. Imam još par stotina „K. H.“. Da mi ne smeta u kući, dat ću ga đacima po 20 filira. Tko naruči više komada i pošalje unaprijed novce, dobiva franko. — *Dr. Fr. B.*

„Kulturna načela i rad naprednjakâ“ dobro će doći svakome danas, gdje „naprednjaci“ opet rekrutiraju svoju štafažu, a prikupljaju pomoćnike. Još ima dosta primjeraka u zalisi.

„Matica Hrvatska“ ne šalje nam dvije godine svojih izdanja. Mi je ne ćemo moljakati. A ne ćemo ni drugih nakladnika ni pisaca. Tko hoće, da mu se djelo oglasi i ocijeni, neka pošalje sam.

Poruke uredništva.

Dr. Ivan Kasandrić, Zadar. Kad bi se rentirala obećanja, *Hrvatska* bi *Straža* bila gavanka. Među tim očekujem još par — obećanja. Zdravo!

Miroljub. Nastojte što prije svršiti *B. i K.* Neke stvari došle prekasno, pa u narednom broju. Pozdrav.

Odakle ćemo crpsti snagu za požrtvovna djela?

Piše: Dr. Ante Alfirević.

I. Uvod. — Što je požrtvovnost?

Gospodin Supilo, narodni zastupnik, zaželio je da čuje sud akademske omladine o svome političkom radu. U tu je svrhu prošle godine pošao u Beč i Prag. U Beču je stupio pred mladež u pratnji dra Smodlake i dra Tresića i pana Masaryka. Oko 200 znatiželjnih glava buljilo je u narod. zastupnika, koji je često u govoru naglasio potrebu nesebičnog rada za narod. Govorio je Smodlaka, govorilo je više sveučilištaraca i na koncu digao se je i mladi jurista, član naše „*Hrvatske*“, Poduje. Opazio je, kako su svi predgovornici upozorili na potrebu požrtvovnosti za narod i nadodade: „To je dobro! Ali odakle da crpimo *energiju* za tu požrtvovnost? odakle nam snage? Gospodo! Tu energiju, tu snagu crpsti ćemo jedino iz naukâ *katoličke crkve*...“ Nastade na to užasno negodovanje: sramotni poklici, kričanje, zviždanje... Kada su se skupštinari nešto umirili, nastavi on neustrašivo: „Gospodo! *Energiju za požrtvovnost možemo crpsti jedino iz katoličke crkve*“. Sada se diže vika i bučenje sa svih strana, kao kada provali orkan. Posred te galame ne preostade drugo ni Supilu ni panu Masaryku, nego da rebus infectus potraže izlaz iz dvorane.

Je li imao pravo jurista Poduje? — Tako su se sutra dan, kada se je smirio sinoćnji jaki podražaj moždanskih vlakanaca, mnogi i mnogi sveučilištarci pitali. Pitali su se, ali su se mnogi žalibože bojali odgovora kao najneprijaznijeg posjetitelja.

Upitajmo se i mi, o čitatelji, nu se ne preplašimo odgovora, koji glasi: Poduje je imao pravo.

Ta kako i ne bi?

Promotrimo, što je požrtvovnost i kako se pojavljuje, te ćemo se lako i uvjeriti o tvrdnji.

Što je požrtvovnost? — Mati se je uznemirila oko bolesnog djeteta. Čas mjeri vrućicu, čas ga ljubi, čas stavlja na glavu mokre obloge, čas mu daje lijekove. Čitavo vrijeme stoji uz krevet bolesnika i nije joj ni malo dugočasno; cijelu noć bdije i nije se umorila, da bi san došao i na njezine preumorne oči. Je li to požrtvovnost? — Mladi liječnik ima starca oca seljaka. Ne može trpjeti, da bi otac i dalje živio u bijedi, te ga je već pred više godina uzeo k sebi. Od svoje gospođe i djece zahtijeva, neka ga svi poštivaju. Ali pri trpezi i inače u kući starac imade svojih seljačkih navika, mana i neurednosti. I na to mrmoši gospođa, ali sin trpi ustrpljivo i brine se neprestance oko oca. Je li to požrtvovnost? — Pjesnik i ideal naših modernih, Fr. Nietzsche je poludio. Ne razlikuje jutro od večeri, desno od lijeva, svoje pjesme od prostog kamena ili opeke; gleda u svijet, prirodu, nebo po čitave satove i sve je to za nj nijemo; bulji u prijatelje, koji ga posjećuju sa samilosnim suzama u očima. Kod njega je u stanu njegova sestra: ona ga na večer položi u postelju, u jutro obuče, pred podne vodi po perivoju; svagda je uza nj, ni tren ga ne pušta s vida. Je li to požrtvovnost? — U ratu se je zametnulo ljuto kreševo. Dva vojnika, pobratimi, jurišaju neobičnom odvažnošću. Jedan pada, jer ga je pogodilo u nogu neprijateljsko tane. Hoće li ga pobratim tu ostaviti? Ne će! Diže ga on sebi na leđa i bježi s njime s pogibeljna mjesta. Nu padne preda nje granata i obojica se sruše na zemlju mrtvi. Nije li to požrtvovnost?

Ne, nije to *hladna* požrtvovnost. U navedenim slučajevima na požrtvovnost potiču prirodna rodbinska, prijateljska *besvijesna* čuvstva. I tu dakako odobravamo i hvalimo te pojave, nu i sami odmah opažamo, da je tu premalo *ljudske* svijesti. Ili se zar i nerazumne životinje ne žrtvuju u nekom smislu za svoje mlade [i stare ili jedno za drugo? Žrtvuju se i one instiktivno, pak bi žalosno bilo, kad bi u tome čovjek zaostajao za njima. Istina imade i tobožnjeg ili prividnog požrtvovanja, kao n. pr. radi plaće kod nekih liječnika ili radi kazne kod nekih vojnika. To i ne zaslužuje ni imena ni spomena, jer se jedino može govoriti o požrtvovnosti, kada je ova u opreci sa sebičnosti — *egoizmom.*

Sigurno treba pohvaliti suca i uopće činovnike, koji se drže pravednosti i ne tjeraju iz ureda seljake kao marvu. Oni su požrtvovni naprama drugovima, koji protivno rade. Tu nije prava požrtvovnost u strogom smislu značenja.

Požrtvovnost je naime u pravom smislu riječi samo ondje, gdje se na uštrb naše sebičnosti čini dobro drugome, kada ovaj nije s nama u rodbinskoj ili prijateljskoj svezi, te nijesmo na to dužni, a niti očekujemo za to zahvalnosti. Tako je požrtvovan n. pr. učitelj, svećenik, koji savjesno vrši svoje dužnosti, te ili nitko za to ne mari ili još valjda uslijed neugodnih okolnosti sa strane pretpostavljenika ni uvaženja ni dobrog glasa. — Požrtvovan je političar, koji u svome radu ne ide za demagoštvom ili popularnošću, te je svagda spravan da zapusti javni život, kada bi za volju lošeg javnog mnijenja morao zapustiti svoja kršćanska načela. Prirođena sebičnost vuče ga za uspjehom, pohvalom, da održi položaj; ipak ne povodi se za tim glasom i savjetom, nego radi protiv svojih sklonosti. Takovo junaštvo vidi samo duševno svijesno oko i znade više cijeniti nego li odvažnost u ratu, gdje su ljudi više zaneseni i gdje hladna svijest nema gotovo nikakovu ulogu.

Požrtvovnost u radu za narod i njegovo dobro traži od nas, da budemo kolo u mašini, koje se potpuno žrtvuje na svome mjestu za cjelinu. Narodno dobro slično je zgradi, koju svak treba da pridiže. Ona nikada ne dolazi do potkrovlja i stoga su joj nužni duboki i jaki temelji. Ti temelji su svakom narodu: pravednost i požrtvovnost; inače nepravda i sebičnost brzo poruše i najmoćniju državu, kako je zgodno istakao već Demosten u Olintijskom govoru (2, 10). I iskustvo nam pokazuje. Koja je država od rimske bila jača? Nijedna. Gle! Netom su prvaci rimske države počeli drmati svim temeljnim državnim načelima, pojavila se je slabost, koja je postepeno i stalno uništavala i državu i narod, te su napokon iščezli s lica zemlje i država i narod.

S ovim temeljem slažu se sve socijalne krjeposti i protive se njima protivne mane. Sebičnost, pristranost, mlohovost, prijevara, nepoštena pohlepa za tuđim imanjem, osvetljivost, naglost, srditost, bešćutnost itd. ne unapređuju ni države ni narode. Ta društvo i narod već osjeti, ako je i samo nekoliko ljudi ovakovih svojstava, a što bi tekar bilo, kada bi svi članovi društva ili jednog naroda prionuli uz ove mane? To bi bio skup osâ, koje jedna na drugu navaljuju i nemaju mira, dokle sve ne poginu i ne ostane u posjedu

osinjaka samo jedna od njih. Čovjeku je ipak u naravi, da prione uz ove spomenute mane, a naši moderni, kojima je ideal da živu po zloj naravi, ne mogu a da ne prigrle upravo te mane. Bog je doduše tako uredio, da nikada „trajno" ne prevladaju kod množine naroda zla načela kao poticala i ravnala u radu. Nu po sebi mora biti protiv svih socijalnih krjeposti onaj čovjek, koji ne vjeruje u Boga i praktično i iz načela živi tako, kao da ne bi bilo Boga (praktični ateista). — Od dotičnika se uz to kao i od svakog člana ljudskog društva zahtijeva, da znatno žrtvuje od svoga na uhar i za volju društva ili naroda. Tu se on nađe pred pitanjem: čemu da žrtvujem svoje udobnosti, koristi, umni rad itd.? I na to pitanje on, koji se in via facti ne obzire na Boga, mora da odgovori poput trgovca, kome pošta prikazuje na podmiru platežni nalog: istražuje, zašto da plati i da li mu to donosi koristi, a gdje nema dobiti, odbija isplatu i narudžbu. Praktičnom ateisti ludost je svaka požrtvovnost, gdje mu to ne nosi, i to što prije, vidljive koristi, ili mu je u najboljem slučaju prazna fraza, kojom lukavo prikriva poput kupca veću dobit za svoju osobu. Ne zamjećujemo li upravo izmed naših inteligenata, koji malo ili ništa ne mare za Božji moral, najveću obilatost praznih krilatih fraza? Dakako, jer oni rade kao i tašta žena, koja vanjskim ukrasom cijeni da raste u moralnoj vrijednosti i barem time prikriva svoju moralnu visinu. Dà, kod tih ljudi nalazimo i najveću nestalnost u karakteru. Nije to ni čudnovato, jer se kod karaktera sve djelovanje i mišljenje pokorava jednom vrhovnom dobrom načelu, a tog načela nema kod spomenutih ljudi. Oni se pokoravaju sebičnosti, pak kako se ona mijenja radi svojih nutrnjih poriva i vanjskih okolnosti, mijenjaju se i oni u svojim tvrdnjama, zahtjevima, radu i mišljenju.

Dakle riječi o ljubavi, o požrtvovnosti spram naroda, u ustima naših praktičnih ateista nijesu iskrene, jer nijesu kadri da ih stave u praksu, ako su dosljedni temeljnim načelima svoga umovanja. Drugim riječima:

2. Pravi se liberalci žrtvuju za dobro naroda samo prividno.

Kako to? Zar kod njih nema prave požrtvovnosti?

Najprije budimo na čistu, jer koliko je liberalaca, toliko je vrsti i stepena liberalizma i svaki od njih ima drugu vjeru i drugo

uvjerenje. Pravi je liberalac onaj, koji se u radu i mišljenju ne osvrće na vjeru i vjerske zapovijedi i zabrane, te jedino računa na svoje naravne sposobnosti i sklonosti. Za takvog liberalca praktično ne postoji vjera; on je *praktični ateista.* Njemu je sve dobro, što se nalazi u čovječjoj naravi, pak bile to i niske strasti.

Stojeći na ovome temelju, upitajmo te ljude: Nije li hladni egoizam, nepožrtvovnost najnaravnija sklonost u čovjeka? Da rasvijetlimo ovu tvrdnju, sjetimo se slijedeće zgode, što su u svoje doba opisale dnevne novine dugo i široko:

U bečkom kazalištu Ringtheater svi prisutnici napeto prate predstavljanje. Od tisuće osoba ne čuje se regbi ni daha. Tren-dva i podiže se silna vika i kričanje. Pojavila se vatra. Svak bježi glavom bez obzira. Zaručnik ostavlja vjerenicu, otac djecu, žena muža; snažniji skaču preko onih, što su pali u turanju prama izlazu: egoizam najbezobzirniji. Tu se je moglo opaziti, kakova je ljudska narav po sebi i na što je sklona; kako se pred vlastitim egoizmom sve pokloni.

Egoizam je za socijalne demokrate jedina pokretna moć, pak što oni o tome kažu?

Nedavno je u socijalističkom časopisu „Sozialistische Monatsheften" (god. 1910., str. 1665. ff) švicarski vještak u zadrugarstvu Dr. H. Müller objelodanio članak „Das religiöse Moment in der sozialistischen Bewegung". Izmed ostalog ispovijeda: „Činjenica je, koja se ne da zanijekati, da su nastojanja oko praktičnog oživotvorenja socijalističkih ideala u granicama malenih zadruga (kakovih na tucete nalazimo u sjevero-amerikanskim pokušajima, kojim se je hotjelo osnovati komunističke kolonije) samo onda pokazala uspjeha i da su se održala u uspjehu, ako su ih zastupali izričito religiozni ljudi, a naprotiv su uvijek propala, ako su ih poduzeli slobodoumni socijalisti. Moć socijalističkih ideja za ostvarenje zajednice jasno *nije dovoljna sama; ojačati je mora duboko religijozno uvjerenje.* I gdje se je posred našeg društva pokušalo, da se stvore gospodarstvene ustanove i organizacije, koje su za to određene, da realiziraju misao uzajamne pomoći, zajedničke brige, uvijek doživismo, da se uspjeh postigne samo onda, ako osnovatelji i voditelji osim praktične okretnosti — te svijesno ili besvijesno — imadu *jaka religiozna svojstva:* nepokolebivu vjeru u dobrotu i pravednost svoje stvari,

jaku ljubav spram ljudî (za koje živu), veliko, *na svę žrtve spravno oduševljenje*. Proučimo li pobliže začetak raznih socijalnih pokreta, koji u kojoj mu drago vrsti duševnog života nastoje da oživotvore ideju bratstva, čovječje solidarnosti, redovito susrećemo *religiozne osobe kao njihove začetnike. Velike se misli rađaju samo u čistim srcima* i razvijaju se samo u glavama onih ljudi, koji provode život ne za se, nego za stvar, koja se nalazi sasma izvan kruga njihovih osobnih interesa. Uistinu možemo opaziti, da kolektivni egoizam, čisti vlastiti interes većeg ili manjeg broja osoba *nije dovoljan, da uzdrži u životu i omogući trajni razvitak ma i u najmanjem društvu*, pa imalo to zadrugarski, radnički ili politički cilj. Bez žrtve u radu i zdravlju, novcu i vremenu, bez odanosti, oduševljenja i sasma neinteresirane ljubavi nema napretka. Sa samim interesom klasâ i masâ ne stvaraju se socijalne ustanove, djela solidarnosti... Vjera je dakle nesumnjivo jedan od motora naprednog socijalnog razvitka. Dapače na temelju mnogog opažanja i iskustva osobito na polju zadrugarskog pokreta stekao sam uvjerenje, da se uopće trajno ne može biti bez religioznih sila kod podizanja socijalističkih gospodarstvenih organizacija, te da bez tih sila mora ishlapiti svaki socijalistički pokret". — Daljo on predlaže, neka socijalisti poprave svoje predsude o vjeri.

Ovu svoju izjavu crpio je Müller iz iskustva, a ovo više vrijedi nego sve teorije, što ih izmisle učenjaci u svojim sobama i daleko od realnog svijeta. I njegov drug u socijalizmu i dapače vođa u Francuskoj, *Jaures*, kada su otrag nekoliko godina na nj liberalci i drugovi napali u saboru, što je dopustio jedinici kćeri da postane redovnica, javno je i neustrašivo kazao: *Bez vjere se ne može živjeti.* A upravo je Jaures urednik glavnog socijalističkog lista u Francuskoj „La Lanterne" i najviše zasijeca u rad i organizacije socijalizma. Dakako pošto su začetnici socijalizma osnovali svoju nauku na materijalizmu, nije lako da socijalisti promijene općenito i tako brzo drugi osnov i stanovište; svakako su navedeni glasovi u prilog vjere značajni, jer proizlaze iz *praktičnog života*. Stoga ove riječi, koje su uzete iz života za život (— lakše mogu pogriješiti svi učenjaci, nego li ogromno mnoštvo ljudi u svome realnom *trajnom* životu —) pobijaju Hegelovu[1]) tvrdnju, da krjepost

[1]) Philos. des Rechts §. 345 — Cfr. Weiss, Humanität u. Humanismus (Apol. d. Chr. III). str. 629.

i pravednost nemaju ništa u povjesti svijeta, ili Spinozinu[1]), da *sažaljenje* više učini zla u svijetu nego li dobra i da uopće sprečava napredak kulture. Slično je pisao i Montesquieu[2]) i Fichte[3]). Rousseau[4]) je dapače naglasivao, da je dobar kršćanin rđav građanin. Učitelj naših modernih, *Nietzsche*, tvrdi, da uopće ne može biti kulture bez strasti, zloće i opačine[5]).

Sve te i slične izraze pobija i uništuje praktični hladni život čovječje zajednice. Taj hladni život jamči, da ne može ni napredovati ni postojati ljudsko društvo bez *vjere*, a niti mogu nešto trajna i velika ljudi bez nje.

Drukčije i ne može biti. — Ateista, bio on koje mu drago vrsti, u svome radu (pak bilo to i rušenje) mora imati cilj ili razlog, radi kojega radi, djeluje, muči se, živi. Nu što on vidi u svojoj nutrnjosti i pred sobom? *Prazninu.* Nju osjeća na svakom koraku i ona ga ubija. Za svaku pametnu ideju svaki čovjek, ako je hoće da provede u realnost, mora imati mnogo poteškoća i pregaranja; u naravi mu je pak, da traži razloga svome pregaranju i trudu. Može li se pri tome itko na svijetu zadovoljiti pregaranjem, požrtvovnošću, ako ne zna ili ne mari za nadnaravne istine o Bogu, prekogrobnom životu i nagradi pravednosti pred Bogom? Ne može; i ta praznina ubija u svakome svaki polet i volju za požrtvovnost; jedino ga čeka razočaranje i — zdvojnost. Iz zdvojnosti pred tom prazninom natjeran je i Nietzsche u ludilo.

Tko je slijep, taj ne raspoznaje put ispred sebe i radi toga bojažljivo miče svoje korako; taj nema sigurnosti i po tome ni srčanosti, da mirna i odvažna duha naprijed stupa žurno. Padne li dotičnik više puta u jaruge, odmah odluči na temelju uvjerenja, da ne će više iz kuće: zdvaja nad svojom sigurnošću. Sve se obratno događa kod onoga, koji ima zdrave oči i razabire i svaki kamenčić na putu. Tako je s našim duhom: miran je i odvažan i požrtvovan, kada mu vjera pokazuje poput sunčane svjetlosti i put i hod. Isus, naš uzor, u najvećim bijedama, čak kod istog propinjanja, ostaje

[1]) Ethica 4, prop. 54.
[2]) Esprit des lois 19, 9. 10.
[3]) Die philosophische Lehre von Recht, Staat u. Sitte seit der Mitte des 18 Jahrh. (Ethik I) 543.
[4]) Contrat social 4, 8.
[5]) Menschliches, Allzumenschliches I, 324, nr. 477.

spokojan i mirno snosi sve neugodnosti i žrtve: svijestan je svoje misije, cilja svome upućenju.

Svagda pravo uvjerenje o opravdanosti i važnosti jedne ideje ili cilja daje i duboko pouzdanje u uspjeh. Tada nam redovito dotična ideja ili cilj u radu nijesu sredstvo, da naprijed turimo svoju osobnost. Inače svaka (recimo tako) prisutnost osobnosti porađa površno pouzdanje u uspjeh i posljedica je: nervoznost, kojom obiluje moderni svijet i kojom se naprešno hlepi i gramzi, da se što prije dođe do cilja, a redovito je i daljnja posljedica *razočaranje* u iskazanoj požrtvovnosti.

3. Ni geniji bez vjere nemaju prave trajne požrtvovnosti.

Ovom navedenom zakonu čovječje psihologije podvrgnuti su i geniji. I oni bez vjere ili se zaustave i prije nego dođu na pô puta u svojoj požrtvovnosti ili nemaju nego prividnu požrtvovnost (nomine tantum). Da je tako, lako ćemo se uvjeriti slijedećim razlaganjem:

Što je *genij?*

Goethe veli, da genij svojim djelovanjem stvara zakon i pravilo[1]).

Teško je tu tačno opredijeliti značenje ove riječe. Rijetki, prerijetki su geniji, te gotovo svaki čovjek ima drugi pojam o geniju i stavlja druge zahtjeve, da nekoga proglasi genijem. Svakako će se gotovo svi ljudi u tome složiti, da geniju pripisuju sve duševne sposobnosti, te energiju i inicijativu u izvanrednoj mjeri i to tako, da je dotičnik kadar masama ljudi ili jednom razdoblju vremena podati i udariti „svoje“ trajno obilježje.

Da uzmogne genij doći do tog „obilježja“, mora postupati poput graditelja. Ovaj najprije izravna zemljište, udara duboke temelje, snosi s raznih strana razno gradivo, unajmi za plan okretne pomoćnike. Kod genija treba da je barem nacrt vlastit i zamašit. Inače bi i svaki graditelj-zakupnik, koji izvodi tuđi plan, bio genij ili genijalan; i mašinista na željeznici bio genijalan, jer regulira vožnju. Genij treba uz to po vlastitom planu da radi, ali da *gradi*, jer rušiti može svak; za rušenje je dovoljna životna ili fizična snaga.

Genij nije, koji upotrebi politički položaj i upotrebi nezadovoljne elemente, te s jednim udarcem *(colpo di stato)* proizvede

[1]) Werke, XXII. 379 ff.).

revoluciju ili proglasi republiku. Za to je dovoljan *talenat*, t. j. nešto veća oštroumnost i samostalnost. Talenat pliva u povoljnim okolnostima, ali samo genij i u nepovoljnim. Nepovoljnim trajnim okolnostima mogu se nametnuti trajno samo *načela*, koja se *slažu s urođenim naravnim zakonom;* tko se protivi u radu ovim načelima (deset zapovijedi Božjih), diže zgradu na pijesku, koju stoga i odnese svaka poplav. Historia magistra vitae! Filip Macedonski uzalud je hotio svoju vlast trajno osigurati silom i, gdje nije to uspijevalo, novcem i podmićivanjem. Uzalud su toliki vlastodršci provodili u praksu naputke Machiavella. Bez moralne je podloge svaka društvena zgrada slaba i brzo propadljiva. — Istina je, mnogi su velikani na sebi imali ovu ili onu veliku manu, kao n. pr. Cesar u pribavljanju novca i pravljenju dugova, Napoleon Veliki nije podnosio ugled i slavu filosofa Geoffroysa, car August je pun praznovjerja, Aleksandar Veliki je podvrgnut naprasitosti i zavisti itd. Ti ljudi ipak nijesu gradili na temelju i pomoću svojih mana. Tako ni geniji ne mogu da podignu nešto „trajna“ i velika u ljudskoj zajednici, ako za temelj svojoj zgradi uzmu načela protivna naravnom moralnom zakonu, što se nalazi u svakom čovjeku. Kako nikada ne mogu ni najveći valovi da trajno preokrenu dobro uređeni parobrod, kojemu je težište na središtu dna, i ako ga nakreću na sve strane, tako ni najveći geniji ne mogu da trajno preokrenu moralnu ćut i zakon u većini ljudi, pak po tome i ne mogu da nametnu ljudima nešta trajna, što se ne slaže s tom ćuti i zakonom.

Geniju je dalje potrebita velika *oštroumnost*, da uoči dobro položaj, ljude, posljedice, sredstva k cilju. Nada sve mu je nužna *jaka ustrajna volja*. Njemu i treba najvećeg odricanja u svojim lošim sklonostima. Stablo, vinov trs, ruže podrežemo, eda se što bolje razviju u pramaljeće i što dulje ustraju u životu. Tako savjest i dekalog ni kod genija ne uništuju energiju, nego omogućuju, da bude u njega što više trajnog života. Lijepi nam tako primjer u znanosti pruža Pasteur ili u političkom životu Vagsinton: ljubili su istinu i jer su bili jake volje u borbi protiv vlastitih loših sklonosti, bili su i jake volje u radu naprama vani. Genij je svagda sličan ogromnoj mašini, koja može uredno i korisno mnogo uraditi, ako se ravna s njom tačno i oprezno; inače je više pogibeljan po čovječanstvo. I svagda nam je pokazala povjest, da su geniji više

škodni nego li korisni, kada nijesu bili požrtvovni naprama drugome, ako nijesu požrtvovno zauzdali bili svoje strasti i loša nagnuća vlastitog egoizma. Ovo osobito vrijedi za genije, koji su imali vlast u rukama ili su bili na čelu socijalnog pokreta. Uzmimo n. pr. da je Marx bio genij; on je uzeo za temelj svojoj nauci evolucijonistički materijalizam. Kako na sebi, tako i svojim sljedbenicima dopuštao je sve strasti, jer je tako u čovječjoj naravi. Što će slijediti nužno iz njegovih načela? Razviti će se egoizam u masama na svim pravcima. S ovom tvrdnjom žalibože slaže se i praksa Marxovih sljedbenika.

Tome nije ni začudno. Ljudi, osobito mase, vladaju se obično srcem i ne znaju naprijed ići bez uzora. Takovi su uzori geniji ili sveci. Za ovima stupaju kršćani, za prvima ljudi bez vjere. Masama religiozno indiferentnih ljudi osobito su mili geniji, koji imaju i moralnih slabosti i strasti. I kod starih Rimljana najpopularniji je bio kult onih bogova, koji su imali na sebi ljudske mane i strasti. Nije li upravo stoga nastao kod modernih kult spram genija? Ne poistovjetuju li dapače u kultu mane i strasti s genijalnosti? *Par pari delectatur!*

Nu upravo ovaj kult loših genija pokazuje nam, da je čovjeku u njegovu radu i životu nuždan neki uzor, te nema li uzora, hvata se poput utopljenika svega. To dobro znade katolička Crkva, te u odgajanju čovječanstva iznosi mu uzvišene uzore po hramovima i oltarima, u propovijedima; osobito svugdje i neprestance od svoga postanka do danas stavlja pred oči najveći uzor za sve vrsti ljudi i sve njihove prigode: *Isusa.* Kako li je uzvišen ovaj uzor! Sv. Augustin i Pavao tek su nešto od njega (recimo tako) pozajmili i za njim se poveli i mi ljudi ih ipak uzvisujemo i hlepimo za njihovim življenjem. Velika je bila njihova požrtvovnost, ali se gotovo ni iz daleka ne da uspoređivati s Isusovom.

Obično se veli, da obično ljudi govore rado o rijetkostima ili drugim riječima ob onome, čega sami malo ili ništa nemaju. Valjda je tako i sada s novom devizom požrtvovnosti. Tako se je najviše govorilo o požrtvovnosti u rimskoj državi u doba cara Augusta, kada je država počela propadati i tu propast nijesu mogli da zapriječe ni svi zakoni državni ni nagrade i priziv na stare genijalne uzore. Danas se govori također o požrtvovnosti, kada se u književnosti i u skupštinama obožava Stirnerov „*Ja*“, taj uzor egoizma i nepožrtvovnosti. Dobar je to znak. Ta svagda je prvi uvjet za ozdravljenje, neka bolesnik barem želi postići pređašnje zdravlje. Socijolozi se u tome slažu, da današnje društvo boluje, pak i za ozdravljenje propisuju razne lijekove; ali većina njih tvrde, da nema ozdravljenja bez požrtvovnosti. René, francuski književnik, zapao je bio u književni naturalizam i iz toga u materijalistički socijalizam; nadošlo je vrijeme, da je potreslo svim njegovim shvaćanjem upravo pitanje o požrtvovnosti. Uvidio je naime, da ni genij ne može biti pravo požrtvovan bez vjere.

Dapače nije niti moguć genij bez vjere. Kako to? Navedite genije starog i novog poganstva, te ćete u svakome od njih naći, da su istina veliki u velikim pothvatima i maleni u svojim strastima, ali ćete se i uvjeriti, da je i kod svakoga od njih bilo vjere u neko nadnaravno biće. Ne samo to, nego se u njihovu životu zrcali i ova istina: što se više njihov pojam o Bogu približava našem kršćanstvu, to su i nesebičniji u svojoj požrtvovnosti, ili ti: to se više približavaju pravom pojmu požrtvovnosti. Ovu istinu tko može pobiti?

4. Požrtvovnost bez vjere nije ni prava ni trajna.

Kako rekoh, ljudi se većinom i obično vladaju srcem. Nu ni moderni ni stari humanizam nemaju ništa, ni odgojna ni utješljiva, za čovječje srce. Tome je jednostavni razlog taj, što nijesu proučili srce ili su iza proučenja poput starog ljutitog vidara u pomanjkanju sredstava zapustili predmet svog opažanja. Srce je naše doduše maleno; ipak i ono imade svoje zakone. I netom spomenemo te zakone, i nehote ističemo kod njega njegovu sklonost, njegovu preveliku hlepnju za neizmjernošću. Jest, naše srce može trajno utješiti, umiriti, zadovoljiti neizmjernost, ili za neko doba ovdje na zemlji nešto, što barem vodi k njoj ili dolazi od nje. A što daje humanizam ljudskom srcu? Zemlju, ograničenu i trnovu zemlju i njezina malena i otrovana uživanja. Mogu li ova zadovoljiti? Ne!

U doba najveće materijalne kulture u rimskoj državi (August) i u Grčkoj (Platon) bila su mnogo raširena misteria i tajni kultovi. Grčki mudraci traže tajne spoznaje po istoku i kod egipatskih svećenika. Na to ih je vukla želja srca i uma, jer im njihova vjera nije davala dovoljno umirenja. — Nije drukčije ni s novijim huma-

nizmom. Ovaj drži, da je propala svaka vjera i s njom i kršćanstvo, te očekuje spas čak s istoka, poimence iz Japana. To je očevidno mjenica na budućnost; dokle ne nadođe taj budući čas, gdje će svak biti zadovoljan, neka trpe ljudi! Lijepa je to utjeha!

Dakle jedan i drugi humanizam nemaju nakane, da pomognu trajno čovječjem srcu.

Ipak je bilo u staro i novo doba sljedbenika, koji su se odalečili od načela svojeg vjerovanja; uviđali su prostim zdravim razumom, da je nužna svijetu karitativna požrtvovnost. Nekoć je Julijan Apostata poduzeo bio, da oponaša i nadvisi kršćansku karitas i doživio je za života propast svojih poduzeća. I u modernim bolnicama, kućama za siromahe i obnemogle starce, bolesnu djecu itd. naći ćemo karitativne organizacije bez obzira na kršćanstvo i na koju vjeru. Kada nadzornici, čuvari, poslužnici ne bi u istinu imali vjere, kao što je nemaju oni, koji su ustanovili te zavode, užasno bi bilo tu bolesnicima i drugim članovima tih kuća. Mnogi pripovijedaju, kako je teško bolovati u onim bolnicama, gdje nema katoličkih duvna, nego dvore plaćenici, a što bi tekar bilo, kada ti „plaćenici“ ne bi imali ni vjere, te se po njoj ne bi nikada vladali i dapače hotimice i zlobno protivno barem ondje i onda, gdje i kada ih ne može da kazni zakon sadašnjeg poretka?

Humanizam, bio on koje mu drago vrsti, iz načela napunja svoje vjernike mržnjom spram ljudi. Takav je bio izričito cinizam i stoicizam, u renesansi kalvinizam i puritanstvo, u Francuskoj jansenizam. Pesimizam je i sada u modi. Nijesu li i stoga Byron, Shelley i Leopardi vrlo popularni kod naših modernih? Nije li danas čak i to popularno, da se rado govori i uzvisuje budizam? Žalosno je, ali istinito, da sve to više prevlađuje mržnja na ljude upravo kod onih, koji se odalečiše — i ako valjda kršteni — od kršćanstva. Njima sve više prija deviza: *Odi profanum vulgus et arceo.* Tjeraju ispred sebe i iz ureda seljaka kao nižu rasu; izbjegavaju zadrugarstvo i moderne organizacije, koje su u prilog zapuštenom puku. Rijetko zalaze u sela, a i tada je to obično u doba izbora u lako prozirne svrhe.

Da ove ljude upitamo, moramo li biti požrtvovni, odgoriti će nam apodiktično: da. Tako će sigurno odgovoriti (jer je to prema naravi ljudskog razuma), i ako izvor i jakost požrtvovnosti očekuju

čak od nove kakove vjere iz Japana. I *loža* stoga, gdjegod može, oponaša kršćansku charitas. Ona upire sve sile, da učenom svijetu pokaže, kako se može biti požrtvovan i bez vjere u nagradu u budućem životu. Ali je sve uzalud. Prava, trajna zgrada ne može se pridići, ako temelji nijesu tvrdi i nepokolebivi. Žalibože na svijetu nema ništa u rukama čovjeka trajna i nepokolebiva, ako je to čovječje. Tako i s toga razloga svi nacrti i zgrade čovječje brzo se mijenjaju i propadaju. Kako je loža svrhom još 18. vijeka sve sile uložila, da predobije za se filosofske katedre na evropejskim sveučilištima, tako je još u 18. vijeku radila živo da osvoji za se karitativne ustanove. To joj je bio plašt, kojim da ogrne i prikrije svoje crne namjere. Pa je ipak dokazala svaki put, da je njezina požrtvovnost vrlo uskih granica i malene trajnosti. Uzalud, uzalud oponašaju katoličku Crkvu. Saće osâ izgleda na prvi mah slično pčelinjemu vosku. Netom pak prineseš k ustima, osa, koja je dotle mirno spavala u saću, svojim žalcem u brzo će te poučiti o protivnome. Kratka je u ustanovama lože požrtvovnost, a i ta je otrovna. Voltaire je bio sin i otac lože, te je poput Schopenhauera¹) tvrdio, da su ljudi stoga na svijetu neka ih zlovolja izjede, kako pauk uništi muhu. I Rousseau je bio zapleten u lože, pak je i on u Emilu pisao, da bi bolje bilo, kada bi čovjek bio ostao u stanju životinje. Što će loža dakle pokazati u svojoj požrtvovnosti, ako je dosljedna svome stanovištu? Što nego li prividnost i netrajnost? Kada se čitaju anali karitativnih ložinih djela, pada na um i nehotice slika i reklama trgovačkih spekulanata, koji mame „svom parom“ i sjajnom reklamom u nove naseobine Amerike. U Italiji i Francuskoj je loža službeno priznata i dozvoljena. Usporedimo li njezino karitativno djelovanje s katoličkim, onda se i vidi tužna slika lože. Tražio sam po francuskim časopisima podatke o požrtvovnim djelima i žalibože sve se svodi na koji maleni asil zapuštene djece, gdje ureduju plaćenici i plaćenice.

5. Požrtvovnost je krjepost — katolicizma.

Francuski obraćenik Retté u svome djelu „Od vraga k Bogu“ razlaže o tome, kako ga je od naturalizma i socijalizma želja za radikalizmom dovela do — katolicizma. I p. Gemellia je pitanje

¹) Die Welt als Wille u. Vorstellung, II, 658.

požrtvovnosti dovelo do radikalne požrtovnosti i po tome do katolicizma. Drukčije i ne može biti. Tko je radikalan — a takav je po naravi svaki čovjek, koji traži nesobično istinu — u vjeri, mora postati katolik. Za radikalca ne ostaje srednji put, nego ili ateizam (nihilizam) ili katolicizam. Tako i za čovjeka, koji želi iskreno biti požrtvovan, ostaje pred očima pravi ideal potpune, skrajne, nesebične požrtvovnosti. Sve, što je radikalno u dobru, to pripada po svojoj naravi katolicizmu i stoga i dovodi do njega.

Protestanat nije dosljedan, pak nije ni radikalan. Po Luteru je samo vjerovanje dovoljno i protestantizam po svojoj naravi ne potiče na dobra djela. Netom se je i pojavio, ubožnice, karitativne i uopće požrtvovne ustanove, u onim predjelima su počele nazadovati i propadati. Istina danas mnogi protestanti u Njemačkoj i Engleskoj mnogo goje požrtvovna djela, nu to su konservativni protestanti i ti se približavaju katolicizmu. Newman se je isticao u nesebičnoj požrtvovnosti, i ta je ublaživala u njemu svaki poticaj protukatolički, te njega kao i mnoge druge dovela u katoličku Crkvu, kao nekoć i evanđeoskog centuriona. Ako su naime protestanti nesebično, u pravom smislu, požrtvovni, to ih sigurno za to nije uzgojila njihova crkva na temelju svojih načela, već Evanđelje; požrtvovnost je uvijek bila i biti će plod kateksohen odgoja katoličke Crkve, jer je jedino ova na temelju Evanđelja u svemu, pa i u krjepostima, radikalna.

To je i razlog, da su u katoličkoj Crkvi nikle već u njezinu zametku požrtvovne ustanove, kako je gori spomenuto. S toga povoda i kroz srednji i novi vijek u kratkim razmacima dižu se novi redovi, koji se brinu nesebično i požrtvovno za zapuštenu djecu, starce, bolesnike. Tko će nabrojiti zavode i bolnice u kat. Crkvi? U novije doba tko se onako požrtvovno u nepoznatim krajevima zauzimao za gubavce, izloženu pogansku djecu, oboljele na koleri itd. nego li katolički redovnici i redovnice? Nitko. Još izvan kat. Crkve nije se vidilo čitavo organizirano redovništvo, koje pače imade zavjet, da će pojedini redovnik čak i sebe predati u robiju eda iskrnjega otkupi iz ropstva. I to sve rade katolici na temelju odgoja svoje Crkve. To je i razlog, da radikalne, prave požrtvovnosti i nema u svijetu prije katoličke Crkve.

* * *

Požrtvovnost je znak velike plemenitosti. Stoga i nehotice pobuđuje oko sebe udivljenje, a ako je tko prezire, taj sigurno to čini u času perverznosti. Kako obično naši moderni o njoj u ovo doba govore mnogo (kao i o karakternosti), jasno je, da im upravo nje i treba mnogo. I u istinu kada bi sada ustao iz groba koji požrtvovni pokojnik, te bi pogledao na sve one ljude, koje je on poznavao kao mlade sveučilištarce, što bi rekao? Ne bi li uzdahnuo? Upravo sveučilištarci dijele svijet, „daju lekcije“, kunu se i razmeću svojom požrtovnosti. Kada dovrše nauke, što se s njima događa? Obično gledaju da što prije dobiju službe, što unosnije službe po mogućnosti i... i onda se tiho i brzo snađu sa svim postojećim redom, zloporabama, ambijentom. U mladosti je malo koji od njih imao pred očima bistru svoju budućnost, malo je kada i okušao energiju volje, a kamo li požrtvovnost in facto. Od loše mladosti ne prelazi se nego na lošu muževnost: iz zla u gore.

To je zgoljna realnost naših realista bez ikakve visoke misli i bez ikakova uvjerenja: lađa bez jedara i kormila. Tako gledamo svi svagdano vlastitim očima i tu činjenicu ne mogu zatrpati ili zastrijeti ni najdulji gromopucateljni govori sveučilištar. skupština.

Dakako ima i inače dobrih katolika, koji nemaju srčanosti, da se svog egoizma otresu. Stoga takovi katolici, ma koliko znali lijepo govoriti o katolicizmu, nijesu još prožeti njime, te je i uzaludna rabota liberalaca, protivnikâ katoličke Crkve, kada iznose ove osobe i njima tobože prikazuju neuspjelost ili valjda i nemoć katoličkih misli. Non sunt ex nostribus isti!

Pravu požrtvovnost po nauci kršćanstva, pravu i potpunu energiju u tome pravcu pokazali su kršćanski mučenici, koji se i života odriču. To je požrtvovnost! Takvu su i razvili prvi apoštoli. Oni ne znadu, kamo će na putovanju osvanuti, nemaju sa sobom opskrbe, progonjeni sudom i tamnicom, bičevani, a ipak vas svijet žele osobno obratiti k Isusu, svakome opraštaju, smiono govore pred mogućnicima, ne ulagivaju se masama naroda, svukuda se žure da rasprostrane spasonosna kršćanska načela: ni život ni smrt za njih nemaju ni brige ni straha. I nije to fanatizam! Ovaj traje kratko ili je barem slijep i srće bez razloga glavom protiv zida. Nijesu takovi apoštoli: oni razlažu i slušaju i uvažuju rado tuđe razlaganje i iznose mirno i skromno protudokaze.

I mnogi naš mladić, Bogu hvala, u povodu katoličkog pokreta, pokazuje pametnu, nesebičnu požrtvovnost. To je i sigurno zora bolje naše *kršćanske budućnosti* i stoga blago onom narodu, koji ima mladeži, koja je ovako prožeta kršćanskom, katoličkom požrtvovnošću.

Antropološki problem u Haeckela.

Piše: Dr. Andrija Živković.

Može se možda komu činiti suvišno raspravljati i pobijati Haeckelove toliko razvikane nazore. To je za nas — reći ćete — zadnji čovjek na znanstvenom prirodno-filosofskom polju; njegovim prirodno-filosofskim djelima, a pogotovo djelu „*Welträtsel*", udaren je biljeg neznanstvenosti od ljudi imena i ugleda u znanstvenom svijetu. Spomenimo samo: Paulsen, Loofs, Chwolson, Reinke, Wasmann, Brass.

Tako bi mogao reći tkogod — i tim se zadovoljiti. Poziv na priznate autoritete imao bi da bude dostatan razlog ovakovog suda. Ovakovo mnijenje nije samo po sebi zlo. Universalnost je danas nedostiživi fantom i veći dio našeg znanja počiva na vjeri u autoritet. Tek mali krug našeg specijalnog polja u znanstvenom radu zaokuplja našu energiju i kratko vrijeme našeg života; tu ne ćemo da se jednostavno oslanjamo na autoritete i rad drugih, nego dubemo ustrajno sami; svoj sud hoćemo da temeljimo na rezultatima vlastitog studija.

Ali ima izvan okvira vašeg posebnog polja rada stvari, djelâ, za koja se traži od modernog naobraženog čovjeka, da ih pozna i da ima *svoj* sud o njima. Tako n. pr. u lijepoj knjizi, što je jedan od prvih faktora *opće* naobrazbe, rekli bi, upravo je dužnost čovjeka više naobrazbe, da pozna Sienkiewiczev roman „Quo vadis" ili Cervantesov „Don Quixot".

Ja sam već lanjske godine u jednom od mojih predavanja u akademiji spomenuo, da mi se čini jednom takovom nuždom poznavati Haeckela. On je naš savremenik.. općeniti sud o njemu

imamo.. to je onaj što počiva na autoritetu. Ali radi uloge, što je on igra kod neprijatelja kršćanskog svjetovnog naziranja, treba znati i potanje na pojedine njegove tvrdnje odgovoriti protivnicima. To je „*apologetique vivante*" — jedna dužnost naša socijalna. Inteligencija osobito ona, što se proturala do kakovegod karijere — bez ikakovog solidnog znanja — hrani se duševno iz novina i eventualno časopisa, gdje se i sloboda i znanost izrabljuje u dobro proračunane svrhe. Zar da kakovom takovom čifti ne možemo jednim mahom začepiti usta? Da kako da ne možemo. Ako ne poznamo dobro stvari, o kojoj on i ako površno, nešto znade. Našim dokazima općenitim i neizravnim ne ćemo ga jamačno ušutkati. Treba „činjenici" suprotstaviti činjenicu, a znati i historijat kontroverznih pitanja. A zato je potrebno poznavati Haeckela. Cio njihov arsenal tamo je — u Weträtselima. Ne samo stvari, čisto prirodoznanstvene i poteškoće, što se odatle uzimaju, da su tamo, nego sve; napadaji na vjeru uopće, na crkvu, na papu, na presveto Trojstvo, na bezgrješno začeće, na kršćanski moral, kršćansku umjetnost, enciklike, silabus, — ama sve, što se na kršćanstvo i kršćansko svjetovno naziranje odnosi.

Zato ponavljam: Haeckela mi študirati ne trebamo, jer on nije materijal za naš studij, ali ga pročitati moramo, da nam ne uzmanjka u životnim prilikama jedno moćno oružje u obrani našeg kršćanskog svjetovnog nazora. Pobijati protivnika njegovim vlastitim oružjem — staro je prokušano, najbolje sredstvo.

Djelo Welträtsel je proračunano pisano za srednje klase stilom više zanimljivim no lakim. *U njemu ne prevladava tumačenje fakata, nego konstatiranje.* To je jedna historija, dakako na mjestima krivo prikazana, a sva provijena monističkim nedokazanim tvrdnjama, što ih Haeckel izdaje kao živu istinu i rezultat znanstvenog iztraživanja...

* * *

1. Mi dakako govorimo o problemu, o pitanju neriješenom, kadgod govorimo o kojem pitanju, što zasijeca u povjest evolucije. Ne tako na protivnoj strani. Tamo je razvoj sigurna činjenica. Pa je li ta učenjačka atmosfera kriva ili uistinu nutarnja snaga argumenata, što bi imali da svjedoče za teoriju evolucije — ta ideja širi se zamjerno. Već je teško naći i jednoga prirodoznanca, koji ne bi dopuštao evolucije obzirom na životinjsko i bilinsko carstvo.

Veći dio modernih ateističkih prirodoznanaca drži jasnom ili barem posve nužnom i evoluciju čovjeka iz majmuna. *Mi smo im pošli u susret s Wasmannom i rekli: pred znanstvenim utvrđenim rezultatima znanosti ne uzmičemo ni za korak. Istini ćemo se pokloniti, čim zasine u svom sjaju. Ali dotle držimo, da je nužda označiti stvar u ovom pitanju onim, što jest. Tantum valet, quantum probat.* A da s argumentima za evoluciju životinjskog i bilinskog carstva ne stojimo na tako čvrstoj bazi — zna svatko, tko pravi razvoj ove grane prirodnih znanosti. Pogotovo to vrijedi za t. zv. antropološki problem.

Kod pitanja o povjesti našeg porijetla mislio bi „laik" na pričanje povjesti ljudskog roda valjda tamo od Adama. Tako bi mislio danas vjeran kršćanin, a neupućen u terminologiju modernih prirodoznanaca. A tako i nikako drugačije predstavljao si je i sav učeni svijet povjest našeg „porijetla", kažimo — sve do početka 19. vijeka. Kršćanska nauka o stvorenju prvog para ljudi i o neposrednom djelovanju Božjem ne samo glede duše, nego i glede tijela, bila je općenita kod svega naobraženog i nenaobraženog evropskog svijeta. Nekršćanske religije, u koliko su odgovarale na postanak svijeta i čovjeka, pripisivale su ga ipak utjecaju svojih božanstva. Židovstvo pak ima s kršćanstvom zajedničku staru objavu — a po njoj i odgovor na prva i najvažnija pitanja vjerska, što danas — hoće ljudi — da zasijecaju i u povijest prirodnih znanosti... Islam, budizam, brahmanizam — najraširenije vjere — ne spominju porijeklo čovjeka od životinje.

Objektivan prirodoznanac i inače u pitanje prirodne filosofije upućen čovjek skeptički bi, smiješeći se, pomislio na toliko razvikanu *majmunsku teoriju* i grozničavu težnju kod tumačenja paleontoloških nalazaka tolikih poznatih i priznatih učenjaka...

Tako si stvar zamišljamo i predstavljamo i mi. Kao fantom neki izniče i pred nama „priča", „fabula" i budimo iskreni, nama skoro nekako odvratna pomisao, da su nam majmuni pređi — pa bilo samo, kako drukčije i ne bi moglo biti, kad bi i bilo — quoad corpus. Mi odbijamo čitavu stvar među probleme, koji do danas jako malo ili bolje ništa *pozitivna* za se ne imaju.

A Haeckel? On već u podnaslovu kaže: Monističke studije o podrijetlu i postanku i postanku čovjeka od kralježnjaka. Gdje je

tu samo naslutiti dano, da prvo: apsolutno nema govora o razvitku „čovjeka", nego jedino — ako ćemo dopustiti — čovječjeg tijela, a drugo: odakle da neuk čitatelj uvidi, da je i ovo posljednje samo puka hipoteza? Naprotiv već iz samog podnaslova on vidi, da se tu radi o tumačenju neke gotove činjenice, o kojoj je svaka sumnja izlišna. I zato počinje Haeckel govoriti o *razvoju općenito* t. j. o razvoju *bilja* i *životinja*, ne spominjajući posebno čovjeka. Najprije se obara na „mitsku povjest o stvorenju". „U tom mitologijskom labirintu nadnaravnih bajki o stvorenju" zape svaki „ozbiljni pokus o riješenju problema o postanku organizama". Nastojanja pojedinih istaknutih mislilaca ostadoše bez uspjeha. Zato je pojmljiva ironija, kojom spominje *Linnéa*, jer je taj ugledni švedski prirodoznanac za nekoliko decenija barem uzdržavao u kreposti staru vjeru u konstantnost vrsta poznatim svojim aksiomom: tot numeramus species, quot initio creavit infinitum ens. Nije bolje stajala stvar ni kad je *Cuvier*, glasoviti geolog, došao do ugleda. On je doduše vidio, da se u geološkim periodama opaža neke vrsti gradatio u razvoju životinja, ali je — držeći se čvrsto Linnéovog aksioma o konstantnosti vrsta — nastojao drugim načinom riješiti zagonetni fakat. To je poznata „teorija o katastrofama". K tome opaža Haeckel: „Premda je ta „katastrofalna" teorija Cuvier-ova vodila do najapsurdnijih posljedaka i do jednostavnog vjerovanja u čudesa, dobila je uza to ipak naskoro općenito priznanje, pa ostade u vrijednosti sve do Darwina (1859)"[1]. Ali zato nalazimo već u drugoj polovici 18. stoljeća pojedine osobito mislioce zaokupljene nastojanjem doći do naravnog riješenja velikog problema o stvorenju (ib.) Spominje zato s ushitom najprije *Goethea*, kao najznamenitijeg preteču Darwina i Lamarcka, pa „naturfilosofe" Kanta, Okena, Treviranusa. No svima je na putu stajala dogma o nepromjenjivosti vrsta. Tu je trebalo najprije srušiti. To je učinio *Lamarck*.

No Lamarck, a ni *Géoffroy Sainte-Hilaire*, *Lyell* ne uspješe svojim izvodima i dokazima zadovoljiti a ni zainteresovati u toliko znanstveni, a još manje neznanstveni svijet. To je pošlo za rukom *Darwinu*. Besprimjerni uspjeh Darwinov — poznat je. Nijedan

[1]) Welträtsel. Taschenausgabe 1909. pag. 44.

između mnogih velikih duhova našeg doba nije s jednim jedinim klasičnim djelom polučio tako snažnog, dubokog i opsežnog uspjeha. Nijedna teorija nije tako djelovala da bi cijelo ljudsko znanje preokrenula kao Darwinova teorija o naravnom postanku vrstâ. Tim je naime mistički problem stvorenja riješen a s njim i „pitanje svih pitanja" problem o pravom biću i postanku čovjeka samoga[1]). Da mu je Darwinov princip selekcije onaj važni faktor, koji je Lamarcku manjkao — razumije se po sebi.

A sada spominje Haeckel svoje radove i pokušaje sistematski obraditi i podati *novi* sistem — *sistem monistički*. Spominje onda svoj biogenetski osnovni zakon i t. d. O svem tomu dalo bi se raspravljati, pa ovo i ono ispraviti i na pravu mjeru svesti: i darvinizam i njegovu vrijednost i lamarkizam i biogenetski osnovni zakon i drugo. O svem je tom pisano i za i proti i piše se još uvijek. Nas ovdje specijalno ne zanima, pa puštamo s vida. Pisalo se i u nas o svim ovim pitanjima, i ako ne toliko u zadnje vrijeme, kao u doba Vukotinovića Šuleka i Torbara[2]).

Vidimo sada, što Haeckel tvrdi u zadnjem odsjeku ovog poglavlja, jer se direktno odnosi na naše pitanje.

2. Već mu je Lamarck pravo spoznao, da se i čovjek kao najrazvijeniji i najsavršeniji sisavac razvio isto onako kao i ostali sisavci, pa da treba njegovo porijetlo tražiti tamo, gdje i ostalih kralježnjaka. Do istoga nazora došao je i Darwin, samo kasnije. Već prije njega povukao je konsekvencije iz njegovog djela pristaša *Huxley* (1863.), a Darwin je svoje djelo „Die Abstammung des Menschen und die geschlechtliche Zuchtwahl" izdao god. 1871. „Pomoću povedbene anatomije i ontogenije i oslanjajući se na činjenice paleontologije pokazao je Huxley, da je porijeklo čovjeka od majmuna nužna posljedica darvinizma i da drugog znanstvenog tumačenja o postanku ljudskog roda uopće ne može ni biti"[3]).

Da je teorija o majmunskom porijeklu čovjeka donekle postulat čistog darvinizma, to možemo dopustiti; ali da drugog nikakovog znanstvenog tumačenja nema — odakle to slijedi? I kako je Haeckel dokazao ovaj izvod? Je li ga uopće i pokušao dokazati?

[1]) Welträtsel str. 17.
[2]) Vidi također radnju *I. Krmpotića* u „Kolu" Matice Hrvatske (1907.) pod naslovom „Razvitak biologije u Hrvatskoj".
[3]) Die Welträtsel p. 50. Taschenausgabe Leipzig 1909.

I na temelju te skroz krive i samovoljne tvrdnje tvrdi on i dalje, da je kao daljnji postulat ove važne spoznaje prva zadaća istraživati ne samo sisavce — pređe čovjekove iz terciarnog doba, nego i onaj drugi red sisavaca i kralježnjaka, što su prije njih živjeli i pred njima se razvijali.

Taj posao — spominje — kušao je obaviti on. I obavio ga je, tako, da je *Du Bois-Reymond* za tu rabotu bio prinužden reći: *To je roman!*[1]). To je famozna ona „*Progonotaxis des Menschen*", gdje je postavio 30 različnih razvojnih stadija od monera do čovjeka. Pred znanstvenim forumom zove je hipotezom a u popularnim spisima i preduranjima je „sigurni rezultat znanstvenog istraživanja".

Haeckel ostaje kod svojih tvrdnja, a da nam ne pruža ni sjenke dokaza, ili ako kuša nešto dokazati, opet besprimjernom lakoćom i nebrigom navlači činjenice i silom ih krivo tumači, e bi samo kako tako dobile formu kakovog dokaza. Pa da bi samo i bile činjenice! Ili zar je možda „*der sprachlose Affenmensch*" (Pithecantropus alalus) (p. 51.) historičko „biće"?!...

Klasična su upravo mjesta, — valjda je rijetkost naći u znanstvenom svijetu sličan slučaj — što ih je Haeckel u ovom poglavlju napisao. Za našu monističku filosofiju uostalom prilično svejedno, kako će se slijed naših pređa u pojedinostima dati još sigurnije ustvrditi. Za nju (t. j. *našu* monističku filosofiju) stoji kao *sigurna historijska činjenica* u svojim posljedicama vrlo važna spoznaja, da čovjek potječe najprije od majmuna a po tom dalje od dugog reda nižih kralježnjaka" (str. 51.).

A za potvrdu onoga, što gore rekoh o njegovim dokazima, evo gdje i sam ćuti, da bi trebalo tu pustu tvrdnju potkrijepiti, pa nastavlja: „Logičko utvrđenje ovog izvoda naglasio sam već 1866. u sedmoj knjizi „Općenite morfologije" (str. 427.): Izvod, da se čovjek iz nižih kralježnjaka i to najprije iz pravih majmuna razvio jest specijalna deduktivna konsekvencija, koja se apsolutnom nuždom nadaje iz generalnog indukcionog zakona descendentne teorije"[2]).

I to je dokaz! Dakako nama je ovaj postupak jasan, ali predstavite si kojega od onih mnogih Haeckelovih čitatelja, kojemu je logika i zakoni njezini... španjolsko selo, što će taj? Njemu će

[1]) cfr. Hrv. Straža V. god. (1907.) str. 528.
[2]) Welträtsel str. 52.

u duši ostati impresija onog jasnog izvoda, tvrdnje, kojom se postavlja porijeklo čovjeka od životinje kao sigurna historijska činjenica, ali onaj švindl od dokaza: „spezieller Deduktionsschluss der sich aus dem generellen Induktivusgesetze ... ergibt ...“ naprosto ne će razumjeti, jer niti šta znači, niti dokazuje.

Na mjestu će ovdje biti upozoriti na jedno skroz pogrješno shvaćanje, koje priječi da se dobije jasan pogled u nauku u razvijanju, kad je govor o tom, da li se čovjek razvio iz majmuna. Počiva to pogrješno shvaćanje na krivom razumijevanju darvinističke nauke, kao da darvinizam zahtijeva, da se čovjek razvio izravno od majmuna, i to od ovih danas nama poznatih.

Tako je shvatio darvinizam i naš zaslužni Ilirac *Ljudevit Vukotinović*, pa je i onda, kad je postao darvinist, dokazivao nemogućnost takovog razvoja. K tomu opaža *I. Krmpotić* (Kolo Mat. Hrvatske god. 1907. str. 393.): „Sasvim je suvišno bilo nastojanje Vukotinovićevo, da dokaže, kako se Darwinovom prirodnom selekcijom nije od majmuna mogao razviti čovjek. U povijesti razvijanja životinjskih i bilinskih vrsta nema takva slučaja niti ima faktora u prirodi, koji bi takav slučaj protumačiti mogao. Filogenetski razvoj dakle ne samo da se ne pokriva s ovakovim nemogućim slučajevima, nego im je sasvim oprečan. Stoga je Ernst Haeckel s punim pravom rekao, da Darwinovoj teoriji prirodnog obira i teoriji razvoja organskih vrsta ništa nije toliko smetalo, koliko krivo shvaćanje da se čovjek izravno razvio iz majmuna“.

Ova opaska izgleda kao u prilog darvinizma. Makar, glavno je, da se ne pobija kakav umišljeni fantom. Mi možemo dokazati da nema dokaza ni za ispravno shvaćeni darvinizam.

„Neposredni postanak čovjeka od ovih majmuna, što danas živu, nije tvrdio ni Darwin, a ni ikoji od njegovih pristaša ili preteča“ [1]). „Pa uistinu priznaju pristaše Darwinove teorije sami, da nijedan od danas živućih majmuna, niti afričkih gorila i čimpanza, niti azijski orangutan i gibon, niti drugi koji nije tako sličan čovjeku da bi se vjerojatnim činio njegov postanak od ijednog između sadanjih rodova majmunskih“ [2]). Haeckel to također

[1]) *Jakob:* Der Mensch, str. 104.
[2]) N. n. mj. str. 109.

ističe. „Ona životinjska forma — kaže Haeckel — od koje je čovječji rod uzeo svoj postanak, izumrla je davno“ [1]).

To je u njihovom duhu shvaćeno pitanje. Pa šta slijedi jasno odatle? Da nam je to „davno izumrlo“ zvijere kadra pokazati jedino paleontologija. Kod nje sve ufanje i sva nada da potvrdi željene dedukcije. A šta paleontologija? Mukom muči ... I kad ne bi kod prepoznavanja i određivanja paleontoloških nalazaka toliku ulogu kod mnogih igrala fantazija, nego čista znanstvena metoda, davno bi pitanje i za same darviniste barem predbježno bilo riješeno. Paleontologija odgovara negative — tako da je svaka sumnja isključena.

Sam Darwin tješio se, da je paleontološko znanje njegovog doba vrlo oskudno i nepotpuno, ali da ne će dugo potrajati, kad će njegovi rezultati, koje ima paleontologija potvrditi, konačno biti izvan svake sumnje. Nego, ako je Darwin donekle mogao tako argumentirati, u ovo 50 godina darvinizma radilo se grozničavo na tom, da paleontologija potvrdi Darwinove nazore, pa zato danas ne vrijedi taj argumenat, jer je paleontologija po sudu samih monističkih kaponja vanredno napredovala.

To priznaje i Haeckel, pa na temelju toga i tvrdi: „*Zadnjih desetgodišta našlo se u lijepom broju dobro sačuvanih okamenjenih skeleta polumajmuna i majmuna; među njima nalaze se svi važni međučlanovi* (*Zwischenglieder*), *koji predstavljaju suvisli lanac* (*naših*) *pređa od najstarijih polumajmuna sve do čovjeka*“ [2]). A u starijem izdanju Welträtsela (Bonn 1899. E. Strauss) nalaze se „motto“ pred svakim pojedinim poglavljem. Pred poglavljem, o kojem je ovdje govor, stavio je Haeckel citat iz svog predavanja držanog u Cavebridge-u („Što znamo danas o postanku čovjeka“): „Die allgemeinen Grundzüge des Primaten-stammbaums von den ältesten eocänen Halbaffen bis zum Menschen hinauf liegen innerhalb der Terziärzeit (!) klar vor unseren Augen; da gibt es kein wesentliches „fehlendes Glied“ mehr. — Die Abstammung des Menschen von einer ausgestorbenen terziären Primaten-Kette ist keine wage Hypothese. — Die unermessliche Bedeutung, welche diese sichere Erkentniss vom Primaten-Ursprung des Menschen besitzt, liegt klar

[1]) N. n. mj. str. 110.
[2]) Welträtsel str. 53.

vor den Augen jedes unbefangenen und konsequenten Denkers"[1]) (sp. izdanje str. 81.).

Paulsen kaže, da ga je stid podilazio čitajući „Welträtsel". Vi osjećate težinu ovih zaključaka, al im zalud tražite logičko obrazloženje. Činjenice vam nijesu poznate, zato Haeckel žuri da vam ih nabroji. Spominje vam glasovitog „pithecantropusa erectusa" i glorizicira to kao vanredno srećni paleontološki nalaz. Ovo je, kaže, uistinu onaj mnogotraženi spojni član — napokon sretno nađeno zvijere... Nalaskom ovog fosilnog čovjeka-majmuna s Jave dokazno je dakle *također* sa strane paleontologije porijeklo čovjeka od majmuna *isto tako jasno i sigurno*, kao što je bilo dokazano već prije rezultatima poredbene anatomije i ontogenije; mi posjedujemo sada uistinu sva bitna dokazala povjesti našeg roda[2]).

Za Haeckela dakle nakon ovoga nema antropološkog problema. Tamo, gdje su jasni i sigurni dokazi, gdje je objektivna jasnoća stvar razumu osvijetlila — nema više kolebanja. Tamo je istina. Pa čemu onda moderna napredna znanost sa svojim pozvanim i nepozvanim zastupnicima — još uvijek sanja *o riješenju problema* svih problema?... Nije li stvar riješena?... I to radikalno tako, da o *stvorenju* čovjeka i o posizanju *Boga* u ovaj kaos ni spomena!

Ne, nije riješena stvar za vas, o gospodo zastupnici „bespretpostavne" znanosti! To vi još dan na dan dokazujete tražeći još uvijek dokaze, e bi se i u nutrini svoje monističke duše uvjerili ob onom, o čem na sav glas vičete, da je jasno, sigurno, historijski utvrđeno. Zato nas ne će iznenaditi sud onih ljudi, kojima nije do toga, da stvar čiste znanosti u svoje posebne svrhe izrabe. Spomenimo ovdje u pogledu Haeckelovog pisanja o antropološkom problemu, što o tom „riješenju" između mnogih vele dva-tri poznata pera u ovoj stvari.

„Kakogod mi žao bilo, moram reći, da od svega toga ni jedna riječ nije istina"[3]), kaže Dennert i dokazuje svoj sud citiranjem prvog autoriteta na polju paleontologije *von Zittela*. „Nego o životinjskom porijeklu čovjeka dadu se doduše dosada postaviti

[1]) *Dennert* opaža (Die Weltanschauung des modernen Naturforschers, str. 31.) kratko k ovom: Čovjek zbilja ne zna, šta da rekne k ovim tvrdnjama u pogledu zbiljskih činjenica...

[2]) Welträtsel, 53.

[3]) Dennert o. c. str. 30.

puke hipoteze, dokazi pak za to nijesu još nikakovi doneseni"[1]), veli *Dr. Ude* u svojoj monografiji: Der Darwinismus und sein Einfluss auf das moderne Geistesleben. U jednom pak od svojih novijih predavanja[2]) kaže *Wasmann:* „Tu sad stojimo pred činjenicom: dok 30 fosilnih vrsta polumajmuna i 18 pravih majmuna poznamo, koje tvore slijed pređa današnjih polumajmuna i majmuna — *iz reda čovjekovih pređa ne poznajemo mi niti jednog jedinog člana*".

Ovo su doduše svjedočanstva novijeg datuma. Ali nijesu u sebi novi kakovi nazori. Otkako je Haeckel nastupio propagirati svoj materijalistički monizam, od onda je specijalno njegov nazor ob ovom problemu izazvao već toliko poznatih autoriteta na najoštriji sud, da bi zbilja vrijedno bilo barem za korak uzmaknuti pred tim poraznim sudom. Pa ipak! I najnovije izdanje Haeckelovih „Welträtsel" (Taschenausgabe 1909.) donosi, kako pokazasmo, iste nedokazane tvrdnje sa istim tobožnjim dokazima. I da nije na žalost kod velikog dijela moderne znanstvene i poluznanstvene publike još uvijek prva briga osloboditi se svega što kršćanstvom odiše — mi bi ignoriranjem mogli prijeći preko pojava ovakove vrsti. Ovako pak sile nas prilike duha vremena radi uvijek aktuelnog pitanja i uvijek svježe borbe između dva radikalno oprečna naziranja o svijetu, da i o protagonisti naših protivnika na polju prirodnih znanosti opet i opet vodimo račun.

* * *

4. Haeckelovim izvodima ob antropološkom problemu skicirat ćemo ovdje kao protutežu znanstvene rezultate današnjih zastupnika objektivne znanosti. Što *biologija* i *poredbena anatomija* k riješenju ovog problema doprinose, od velike je važnosti. I što više radikalni evolucijonisti naglašuju enormnu sličnost čovjeka i majmuma, to više smo mi prinuždeni na temelju egzatnog istraživanja konstatirati velike, bitne razlike između jednog i drugog roda. Veliku sličnost u gradnji tijela čovječjeg i majmunskog nitko ne niječe. Ali zato ne treba zatvarati oči pred oznakama, što dijele oba ova tipa. Gradnja lubanje, ruku i nogu, položaj hrptenjače, razvoj mozga i prevaga, njegov uspravni hod i t. d., a da intelektualne spoznajne moći i govora gotovo i ne spominjemo —

[1]) o. c. str. 53.

[2]) Zur Abstammung des Menschen (Görresgesellschaftschrift 1908. III. Heft str. 86.).

to su tako velike i važne oznake i razlike, da se ne će u cijelom životinjskom carstvu naći drugoga reda, gdje bi tolike i tako važne razlike izbijale kao između reda primata i čovjeka[1]).

Nego pitanja ne rješava sama sistematska anatomija. Ako je porijetlo čovjeka od majmuna činjenica, mi moramo naći traga ovom razvoju u geološkim naslagama. „Samo *povjest* naših živih bića, što se povlači kroz različne geološke epohe, mogla bi nam ovdje dati konačni odgovor“[2]).

U tom pogledu su rezultati paleontologije ovi.

Između fosilnih ostanaka, koji u pretres dolaze i za koje je kritički utvrđeno, da pripadaju majmunima (primatima), jedini je *Pithecantropus erectus,* nađen 1891. na Javi: dva zuba, komad lubanje i jedan dio gnjata. Najprije nije posve isključena sumnja, da li ovi nađeni komadi spadaju skupa, jer ih nađoše u većim razmacima vremena i prostora. 1895. na zoološkom kongresu u Leydenu raspravljalo se napose o Pithecantroposu. Rezultat toga raspravljanja: Za majmuna ga držahu: Virchow, Krause, Waldeyer, Ranke, Selenka, von Zittel, Branco, Klaatsch; neki za čovjeka, a neki opet za posrednog člana, među ovima dakako i Haeckel. Danas su svi složni osim Haeckela i njegove grupe, da ti dijelovi pripadaju majmunu. „Es findet sich kaum noch ein ernster Forscher, der ihn in die direkte Ahnenreihe des Menschen su setzen wagte; man musste sich dahin entscheiden, dass er nur *ein grosser Affe* aus der Gruppe der Hylobatiden war“[3]). Pithecantropus je dakle majmun — pravi majmun!

Diluvijalnih ostanaka *čovječjih* brojimo danas veći lijepi broj. Sva raspravljanja i tumačenja dokazuju uvijek samo jedno: Svi nalasci pokazuju čovjeka i to potpunog čovjeka, a o posrednom onom članu ni traga ni glasa. Najduže je zabavljao učeni svijet *Homo neandertalensis.* Nađen još 1856. u rheinskom porječju, prošao je i ove i one stadije, dok se danas općenito smatra, zajedno s lubanjama od *Spy, La Naulette, Ochos, Schipka* ... starijom *rasom* jedne te iste čovječje vrsti. Ovamo spada i naš zemljak *Homo*

[1]) Dr. Joh. Bumüller: Die Entwicklungstheorie und der Mensch. München 1907., str. 27. i sl.
[2]) N. n. mj. str. 29.
[3]) Wasmann: Zur abstammung des Mensch, str. 86.

krapinensis. Ovom t. zv. neandertalskom *tipu* bitno se približuje današnji australski tip radi manje više važnih osebina. I najnoviji nalasci ne pružaju ništa nova. *Homo monsteriensis, Homo heidelbergensis, Homo aurignacensis Hauseri* i ostali manji nalasci ili se s prije nađenim potpuno slažu ili tek nešto variraju, ali na sebi nose sve oznake čovječjeg skeleta iz mlađeg možda i iz starijeg diluvija. O nalascima iz terciarnog doba — ni govora[1]).

Sshwalbe prozva neandertalca *homo primigenius,* da ga metne usuprot današnjem čovjeku *homo sapiens.* Danas je jedno mnijenje, da svi ovi diluvijalni ostanci ljudi u Evropi sačinjavaju jedan jedinstveni morfološki tip — gorespomenuti neandertalski tip, pa ako ga isporedimo s današnjim čovjekom, moramo ga pribrojiti k jednoj te istoj prirodnoj vrsti; kao starija *rasa* — može on dobiti ime *homo sapiens primigenius*[2]). Svakako pak je homo i to sapiens; o kakovom homo stupidus i slično — što ih je Haeckel „pronašao“ — ne može se raspravljati ...

Tako paleontologija.

Što nam dakle veli paleontologija i prapovjest o t. zv. prečima čovjekovim — pita Wasmann[3]). Vele nam isto, što je prof. *Branco* 1901. u jednom predavanju o fosilnom čovjeku na V. međunarodnom zoološkom kongresu u Berlinu rekao: „*Paleontologija ne pozna nikakovih preda čovjekovih! Kao najstarijeg zastupnika ljudskog roda pozna ona doduše t. zv. pračovjeka, ali pračovjeka, koji je bio tjelesno i duševno pravi čovjek*“[4]).

Dennert pak zaključuje svoje razlaganje ob ovom poglavlju Haeckelovom riječima: „Materijal o prečima ljudskog roda je vrlo, vrlo malen, šta više, budimo posve otvoreni — jednak je ništici“[5]).

[1]) Vidi: *Jahrbuch der Naturwissenschaften* od Herdera god. 1908.—1909. str. 147. i sl.; god. 1909.—1910. str. 141. i sl.
[2]) Wasmann o. c. str. 89.
[3]) Wasmann 16. str. 91.
[4]) Prof. Branco (od 1910. piše se Branca) tuži se i na Wasmanna, da je njegovim riječima krivi smisao dao citiranjem, kao da on drži, e čovjek *uopće* nema ili nije imao preda ... Takav smisao niti je Wasmann dao ovim riječima, a ne dajemo ga ni mi ovdje. Vidi zanimljivi Wasmannov članak: Prof. Branca über den fossillen Menschen I. u Stim. a. M. Laach 1911. 2. Heft.
[5]) o. c. str. 46.

Frenologija.

Piše: O. J. Zubac.

I. Uvod.

Raspredajući o fisiognomiji[1]) nasijekosmo nešto i o frenologiji. Istakosmo, da je frenologija nastala iz pokušaja, ne bi li se odstranile neke kobne zablude, pogrješke i zloporabe. I frenologija i fisognomija nastoje na opće pisanje svesti pojave, po kojima se može više manje zaključiti na nutarnje stanje. Dok fisiognomija proučava vanjske pojave, frenologija je odabrala lubanju njezin odnošaj s moždanima i duševnim sposobnostima, pa se hvata u koštac i sa psihologijom i s fisiognomijom.

Frenologija izjavljuje, da su psihologija i fisiognomija bile na krivom putu, jer su ondje tražile nauku, gdje se ne da naći: one su opažale, same djelatnosti, mjesto da opažaju uzroke djelatnosti: ta djelatnost se ravna prema uzrocima, koji ju proizvode. Stari su iz djelatnosti zaključivali na uzroke i podali se raznim i neplodnim špekulacijama, dok su imali uzroke promatrati, te bi lako bilo djelatnost protumačili; mjesto da su promatrali druge, oni su većinom promatrali sami sebe, iz čega se malo koristi može imati. Zato i nije čudo, da tolika mnijenja vladaju u psihologiji i fisiognomiji — danguba stare deduktivne metode. Proučavanje duha i duševnih djelatnosti ima krenuti drugim putem, ima se postaviti na znanost iskustva pravog a ne nutarnjeg. Ni psihologija ni fisiognomija nego frenologija! Frenologija proučaje organe duševne djelatnosti a ne samu djelatnost u sebi; ona tumači razliku djelatnosti iz razlike organa, koji su djelatnost prouzročili. Stari su psiholozi, a i danas to čine, iz raznih vrsta djelatnosti postavili razne moći u čovjeku: moć razuma, volje, pamćenja itd. To su samo apstrakcije po frenologiji, jer razlika dolazi od razlike organa, koji djeluju[2]). Frenologija proučaje djelatnost duševnu promatrajući tjelesne organe djelatnosti, napose promatrajući glavni organ djelatnosti mozak. Po njima: „dosad je psihologija bila bez čvrstog temelja, potporišta: špekulacije raznih filosofa našle su razne moći duše; svaki bi uzeo

[1]) Isp. „Hrv. Str." g. VIII. str. 256. sl.

[2]) F. Lange: Geschichte des Materialismus, (5) Leipzig, 1896. II. str. 334.

vlastitu individualnost za prototip duša sviju ljudi kod proučavanja i tako je iskustvo u psihologiji bilo posve isključeno(?) Frenologija naproti svoju nauku o duši podiže bitno na iskustvu, kako se pokazuje u gradnji moždana, u odnošaju prema njezinim poznatim djelatnostima, čije i jesu. Ona (frenologija) uspoređuje gradnju, sastav moždana raznih narodnosti, kao raznih osoba na zemlji, s njihovim poznatim svojstvima, vlastitostima, osobnostima, te je na temelju tog uspoređivanja našla uzročni savez između djelatnosti i sastava možđana iz povorke neoborivih i očevidnih činjenica"[1]). Bitna razlika među dosadašnjom naukom o duši i njezinoj djelatnosti i frenologijom stoji u metodi: prvašnja se držala nutarnjeg i vanjskog iskustva, dok se frenologija drži samo vanjskog; a nutarnje iskustvo baca među špekulaciju, „koja ima samo subjektivnu vrijednost, objektivne i opće valjane principe daje nam samo opažanje vanjske zbiljnosti"[2]). Frenologija dakle promatra i proučava organe duševne djelatnosti, i tako nastoji protumačiti razliku i narav njihovu. A budući da je mozak središnji organ, ili bolje rekući jedini organ duševne djelatnosti, za frenologiju je dosta proučavati mozak, da se postigne svrha, i tim izbjegava nenadvladljivim komplikacijama fisiognomije, koja je uzalud promatrala sve organe i vrijeme gubila. Svi ostali organi nijesu nego pomagala mozga, a mozak proizvađa svu duševnu djelatnost. Iz promatranja i proučavanja glave, možđana želi frenologija riješiti zagonetku života. Praktični dio frenologije zove se kranioskopija ili kraniologija[3]). Ona proučaje vanjštinu lubanje, jer po frenologiji vanjština lubanje daje nam potpunu zgradu, sastav moždana koji su usred nje. Nu pošto je kranioskopija, kraniologija, sebi uzela drugi cilj, kad se je led pod frenologijom provalio, mi govorimo samo o frenologiji. Frenologija uči, da se iz veličine organa, moždana, može protumačiti duševna djelatnost, zato Dr. Cubi definira frenologiju: „filosofija ljudskog duha, kako se (iz moždana) po moždanima očituje"[4]). Casanova[5]) kaže: „Frenologija je sistem, koji uči, da su sve moći

[1]) Der Katholik. 1864. 2. Band. Dr. Stöckl: die moderne Phrenologie str. 258. s.

[2]) Dr. Stöckl. l. c.

[3]) Dr. Stöckl: Lehrbuch der Philosophie. (3) Mainz, 1872. I. str. 197. — Dr. Gutberlet: Psychologie. str. 135.

[4]) J. Balmès: Vermischte Schriften. I. str. 16.

[5]) G. Casanova. O. Fr. M. Cursus philosophicus. Matriti, 1894. II. str. 282.

ljudske koli intelektualne toli afektivne i sjetilne, privezane posebnim organima tijela, o kojima tako bitno (intimno) zavise, da se iz njihova razvitka, koji se po izbočinama lubanje poznaje, mogu mjeriti težnje, um i karakter, ćud svakog čovjeka". To je filosofijsko značenje frenologije.

2. Postanak i osnovatelji frenologije.

Frenologija, kako se je u posljednjem stoljeću kultivirala, ima zahvaliti svoj postanak liječniku J. Gallu[1]). On je bio najsamostalniji i najduhovitiji od svih frenologa, za to frenologija nije ni malo napredovala: njegovi su učenici njega slijedili, i iz njegovih knjiga prepisivali, još koju moć povećali[2]). S tim nije rečeno, da se prije njega u tom pogledu nije ništa znalo. Stari su filosofi više o tom znali, nego se obično vjeruje, kaže dobro Balmes[3]), a to ćemo pobliže vidjeti, kad budemo govorili o principim frenologije. Već je glasoviti španjolski liječnik Huarte (r. 1530.) u 17. vijeku napisao knjigu, u kojoj uči, kako se može poznati duh, njegove naklonosti, moć i talenat. On je postavio temelj frenologičnom sistemu. Knjiga je prevedena u razne jezike, te i danas zaslužuje pažnju učenog svijeta[4]). „Razumna duša, piše Huarte, koja je s tijelom udružena, ne može nikakve protivne ili samo različite čine proizvesti, kad ne bi imala za svaki čin posebni instrumenat, oruđe. To se očito vidi iz različitih pojava, koje nastaju iz razlike vanjskih utisaka, što postaju samo radi različnosti ćutila, koji ih primaju. Da nije to tako, bila bi samo jedna vrsta djelovanja. Što je očito kog vanjskih ćutila, to nam pokazuje, kako mora biti kod nutarnjih"[5]). Skolastici su dijelom još izričitiji, dok su se i Montaigne i Dolci u istom smislu pokazivali[6]).

Sa svim tim Gallu ide prvenstvo u osnovanju i usavršenju frenologije. Fr. J. Gall rodio se je god. 1758. u Tiefenbrunnu

[1]) Pesch: Instit psyclologicae. II. str. 359. — Dr. Stöckl. Der Katholik l. c. str. 257.
[2]) Natur u. Offenbarung, 1856. Dr. Karsch. l. c. str. 369.
[3]) J. Balmes. l. c. str. 26.
[4]) J. Balmes: Vermischte Schriften. I. str. 24 s. Knjiga je izašla u Madridu 1668. ib.
[5]) Huarte Novarro: Examen des esprits propres ausc sciences. — Balmes. ib.
[6]) J. Balmes: l. c. str. 26—28. — G. Casanova. O. c. str. 296 s.

(Würtemberg). Mladost je proveo u krilu roditelja. Polazeći školu za rana je opazio, da se od saučenika svaki nečim odlikuje; ovaj dobro računa, ovaj uči pjesme na pamet, onaj teži za krađom, ovaj za pićem. To ga je potaklo, da traži razliku karaktera u kojoj tjelesnoj pojavi. Međutim je opazio, da oni imaju izbočene oči, koji se odlikuju pamćenjem, i to je bio temelj njegovu budućem sistemu frenologije. On je našao filosofski kamen! U glavi je razlika. Za vrijeme svojih studija Gall je nastavio svoja opažanja, te došao do zaključka, da oni imaju slični oblik glave, koji se odlikuju istim osobnostima, n. p. muzikanti, slikari itd. Kao fiziolog je znao, da se svi živci sastaju u moždanima, i pobudio je misao, da je mozak organ psihične djelatnosti, te da bi se iz veličine raznih dijelova mozga moglo doći do spoznanja sile djelovanja i njihove razlike. Zato je počeo sakupljati lubanje raznih ljudi, i paziti. Gdje je lubanja najviše izbočena, znak je, da je tu najviše mozak bio razvijen; da tu ima sijelo organ one osobnosti, kojom se je dotična osoba isticala. Lubanje je sakupljao sve do svoje smrti (1828.), koje se i danas čuvaju u muzeju pariškom. Čim je stekao samostalno mjesto, praktični liječnik u Beču, počeo je javno, u predavanjima naučavati svoju nauku. Nu predavanja su bila zabranjena, jer da on uči materijalizam (proti tome se je uvijek branio). Prisiljen je ostavio Beč, i prešao u Njemačku. Tamo je stekao pristašu Dr. Spurzheima, te su oba cijelu Njemačku proputovali i novu nauku širili. Radi slabog uspjeha u Njemačkoj zaputio se je u Pariz. Tamo je nastavio učenje i širenje frenologije. Tamo je također napisao monumentalno djelo u 6 svezaka, o funkcijama moždana i živčanoga sistema[1]); još je prije izdao jedno djelo u Beču[2]), ali je to bilo zabranjeno. Rado je umro(!) 1828., pošto je zadnje djelo i na njemačkom jeziku izdao[3]). Njegov je učenik Spurzheim (1776.—1832.) nastavio dalje nauku širiti po Švicarskoj, Danskoj, Norveškoj,

[1]) Fr. J. Gall: Introduction au cours de physiologie der cerveau. Paris, 1808. — Recherches sur le systeme nerveux. ib. 1809. — Anatomie et physiologie du système nerveux. Paris, 1810.—20. 4 nols. (prvi dio glasovitog djela). — „Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune de ses parties, avec des observations sur la possibilite de reconnaître les instincts, les penchants. les talents et les dispositions morales et intellectuelles des hommes et des animaux par la configuration de Leur cerveau et de leur tële, 6 vol. in 8° Paris. (1810.—22.).
[2]) Gall: Philos - medicin. Untersuchungen über Natur u. Kunst. Wien, 1792.
[3]) Gall — Paris, 1822.—25. (6. vol.).

Engleskoj, Americi Italiji. U Engleskoj je tlo osobito bilo plodno za frenologiju. U tu su se svrhu bila osnovala društva i časopisi, a frenologična se književnost množila kao gljive iza kiše. Spurzheim također napisa jednu knjigu engleski[1]). Za nju su u Engleskoj najzagrijaniji bili G. Combe[2]) i njegov brat Andrija. Nova je nauka u prvoj polovini prošlog stoljeća našla mnogo sljedbenika u svim kulturnim zemljama. U Italiji su frenologirali Uccelli, Ferrarese, Molossi, Rigoni, Zarlenga, Castle; u Franceskoj Vimont, Broussais[3]) (materialistički), Bessieres, Fossati, Voisin, Dumortier; u Njemačkoj Otto, Hoppe, Schwarz, Noël[4]), Attomyr, Struve[5]), Scheve[6]), Carus[7]), u Španiji Cubi[8]) itd. Osobitu je pažnju našla kod neznana svijeta[9]).

Frenologija je u prošlom vijeku cvala i pala ili je povodom novo osnovanim istraživanjim bila. Ona se je pozivala na empirijske činjenice, a empirizam ju je najviše diskreditovao — uništio. Nju je njezin osnovatelj podigao do savršenosti, što se kod ni jedne valjane nauke nije dogodilo, tako da su drugi iz Galla prepisivali ili što povećali, ili su mjesto organima promijenili, ali to nije frenologiji služilo na usavršivanje, nego joj je propast pospješilo. Svaka je knjiga o frenologiji iste vrijednosti, a Gallova su dva posljednja sveska najpodesnija ili najbolja. Još nek bude spomenuto, da su materijalisti i frenologiju htjeli za materijalizam izrabiti, nu opet bez koristi[10]).

---

[1]) Dr. Spurzheim: The physiognomical system of Gall and S. London, 1815. — Obsrvations sur la phrénologie. Paris, 1832.

[2]) G. Combe: System of phrenology. (5) London, 1843. njemački, Braunschw. 1833.

[3]) Dr. Broussais: Cours de phrénologie fait á la faculte de médicine de Paris. Paris, 1836.

[4]) Noël: Grundzüge der Phrenologie. Leipzig. 1841. (2).

[5]) G. v. Struve: Handbuch der Phrenologie. Leipzig, 1845. — Die Phrenologie etc., Heidelberg. 1843.

[6]) Scheve: Phrenologische Bilder. Leipzig, (3) 1874. — Katechismus der Phrenologie. (7) 1884.

[7]) Dr. Carus: Grundzüge zu einer neuen wissen. begründeten Kranioskopie. Stuttgart, 1841.

[8]) Dr. Cubi: Manual de Frenologia. Madrid, 1843.

[9]) Dr. Karsch: l. c. str. 369. 472. s. — Dr. Stöckl: Der Katholik l. c. str. 257 ss.

[10]) Dr. Lange: Geschichte des Materialismus. II. str. 388. s.

3. Praktična obećanja frenologije.

U praksi frenologija pokazuje ambiciju, da nadomjesti dosadanju psihologiju i fisiognomiju. Ona obećaje dati odgovor na pitanja: šta je psihična djelatnost i u čemu se razlikuje od fizične; šta je uzrok razlici psihične djelatnosti, ili radi čega netko ima ovu, netko onu psihičnu djelatnost, tako da se svaki čovjek psihično razlikuje od drugih ljudi i od životinja? Ističe da je sposobna pokazati, da onaj čovjek ima onu sposobnost, onu požudu, onu naklonost, dok drugi ima sve protivno. Neki su odani siromaštvu, neki bogatstvu, neki krađi neki piću, neki varanju, neki igri, neki lovu, neki skakanju, neki su mirne ćudi, dok se drugi ne mogu nikad s miriti. Jedan uči matematiku kao vodu, dok u drugim naucima ne zna ni zabijeliti. Frenologija obećaje sve te individualne razlike protumačiti tako, da svaka phisična osobnost ima svoj organ u moždanima. Ako je organ razvijen, osoba će se isticati u onoj djelatnosti koja pripada razvijenom organu; dok će jedva pokazivati djelatnost, koje je organ kržljav, nerazvijen. Sve djelatnosti imaju svoje posebne organe, te kako koji čovjek ili životinja ima razvijene organe, tako će imati i razvijenu djelatnost. Slično se događa i u fizičnom redu. Ako imaš oštru sjekiru, dobro će sjeći; ako su ti jake mišice u mišnicama, bit ćeš jak; s dobrim nogama dobro ćeš ići. Ako ti je razvijen organ milosrđa bit ćeš milosrdan; ako imaš slab organ oholosti, bit ćeš ponizan itd. Sad ne preostaje drugo, nego tražiti sijelo organa i njihov razvoj. Kad se to nađe, onda će se moći sve preurediti. Iz tog će pedagogija najveću korist crpsti. Treba joj pregledati glavu djeteta i odmah će vidjeti, za što je dijete sposobno, te prikričati, neka se prema tome i odgaja. Koji su na zločine skloni, treba ih u sjegurna mjesta postaviti, gdje se zlo ne će moći dogoditi.

Tim će se izbjeći mnogovrsnom gubljenju vremena; ne će trebati tolike godine u gimnazijama tratiti, nego nek odmah svak uči svoju struku, za koju ima naklonosti i sposobnosti. Frenologija će unapred znati, tko je za koji rad određen; ona će predusresti sve nezadovoljštine i nesreće, koje se često događaju u izboru staleža.

Nek svaka država po selima osnuje frenologični bureau, te, kad djeca dostignu petu, šestu godinu, nek ih roditelji tamo vode, da se odredi o budućnosti djece. Kolika sreća! Svako će dijete

dobiti ono, za što ga je narav usposobila; ne će biti potreba na Tajget izlaziti. Po frenologiji će svak službu dobiti. Po frenologiji ljudi imaju do 39 (27—39 prema raznim frenolozima) sposobnosti, ili organa u moždanima, koji proizvađaju 39 raznih djelatnosti. Da kako, da među njima ima djelatnosti, koje služe na štetu osobe i roda u zajednici. Ni jedan opet nije lišen dobrih, dapače svaki čovjek i životinja ima u manjem više mrazvoju sve sposobnosti. One prevladaju, koje su opskrbljene dobro razvijenim organima. Kad frenologični bureau tačno opredijeli, koji su organi razvijeni, a koji ne, ne ostaje drugo nego prema potrebi poslužiti se transplantacijom, novim izumom naprednjačke veleznanosti. Ako su mu n. pr. potrebni organi mozga slabije razviti, ima se nedostatak nadomjestiti laptićem odrezanim od drugog mozga; i tu se može upotrebljavati mozak učenih ljudi, kojih je sustav već od umora prestao kretati. Inače bi transplantacija malo rabila. Malo ih je, koji bi dali odrezati laptinn od vlastitog mozga. Svak želi učen i pametan biti. Još se može upotrebljavati deplantacija ili odstranjivanje razvijenih pogubnih organa. Može se i treća vrsta oplemenijivanja organa mozga pridodati, a to je podražaj vanjski i nutarnji. Osniva se na zakonu: da svaka stvar, koja djeluje, postaje sposobnija za djelovanje vježbom i navikom[1]).

4. Principi frenologije: Prvi princip.

Kao što svaka znanost, koja želi ime i glas znanosti dobiti, mora imati neoborive principe, temelje, na kojima će velebnu palaču, sjajni dvor znanosti podignuti, jer, ako principi, temelji ne budu na kremenitoj litici, nego na pijesku, prvom poplavi mora dvor iščeznuti. Da se ne bi što slična frenologiji dogodilo, ona si je postavila principe, temelje, koji se ne boje, po njoj, ni drevnosti vremena, a kamo li časovitih poplava. Sad ćemo vidjeti, u čemu stoje ti frenologični principi, i kako su čvrsti, hoće li se moći odrvati teškim topuzinama zabačene psihologije? Po nekim frenologija ima 3 principa, po drugima 4, a po nekim opet 6. Mi uzimljemo 6, jer se u 6 svi zadržavaju, dok u 3 teško, i jer je 6 postavio otac frenologije.

[1]) „Luč". 9. 10. III. god. 1908: Naprednjak kao praktični fiziolog ili iz mozga za život. P. V. med. 537.

Prvi princip: Mozak je središnji organ psihične djelatnosti[1]).

Čovjek je jedinstvena zgrada raznih organa, koji prouzrokuju razne djelatnosti n. pr. noge nam služe za hodanje, ruke za hvatanje, a zubi za jedenje, želudac za probavu, uši za slušanje, oči za gledanje itd. Svi ti organi imadu posebnu službu i posebnu djelatnost. Za uzdržavanje cijelog tjelesnog organizma, kako smo rekli, služi srce i mozak; osobito mozak. U njemu ima izvor cijela zivčana mreža našeg tijela, te ako mozak ne ide u redu, sve je u pogibelji. Mozak je ne samo središnje vrelo zivčane mreže, nego i središnji organ psihične djelatnosti. Kao što fizične djelnosti imaju organe, tako imaju i psihične, a to je kod ljudi i životinja mozak. Frenolog Scheve kaže: „Nutarnja ćutila imaju organe, kao i vanjska, a ti su organi skupljeni u mozgu. Kad mi mislimo u ovom životu na duševnu djelatnost, moramo s tim u savez postaviti uvijek odgovarajuću djelatnost mozga. Ako je duh potpiren, mozak je podražen; ako je duh umoran, to je i mozak. Ako je duh bolestan, s tim je nepromjenljivo skopčana bolest mozga. Ako je djelatnost duha ugušena, to je prekinuta i djelatnost mozga. Ako si mi samo predočimo tijesni savez među tijelom i duhom, iz tog saveza možemo tačno ocijeniti proizlazeće pojave duševnog života ljudi kao i životinja[2])". Dakle, ukratko, frenologija uči, da je mozak organ psihične djelatnosti; čovjek misli glavom a ne rukama. — Odgovor na pitanje: „Je li mozak organ psihične djelatnosti?" zavisi o pojimanju odnošaja duše i tijela, i o sijelu duše u tijelu.

U pojimanju odnošaja duše i tijela razna su mnijenja. Materijalisti se moderni naprosto rugaju pitanju, dok niječu uopće opstanak duše; monizam: tijelo je uzrok sviju djelatnosti, fizičnih i psihičnih, dvije strane iste djelatnosti. Tu se može lako dati, da je mozak ne organ, nego je uzrok. On izlučuje misli, kao bubrezi mokraču; on je više za psihičnu djelatnost, nego organ. Stari su materijalisti učili dualizam, ali ipak je duša imala tjelesna svojstva; o odnošaju malo i govore. Platon je učio (moguće da toj nauci on nije začetnik), da je duša tijelu, što je kormilar lađi: duša tijelo vodi i upravlja. Čovjek je duh, koji se služi organima. Tako isto i

[1]) Dr. Karsch: l. c. str. 418 ss. — Dr. Stöckl. Der Katholik, l. c. str. 259. s. — Balmes: Vermischte Scfriften. II. str. 53. ss.
[2]) Po Dr. Stöcklu, l. c. str. 25". s.

*

Bonald[1]). Aristotel je učio uži odnošaj. Njemu je duša forma čovječjeg tijela, to jest tijelo po duši ima sve, sav organizam, tako, da nijedna djelatnost tijela, pa bila ona kako tjelasna, ne biva bez sudjelovanja forme, duše. Duša je neodvisno biće od tijela, i bez tijela može opstojati i dosljedno djelovati, ali za vrijeme njezine kohabitacije, udruženja s tijelom, ne djeluje ništa bez odnošaja s tijelom. Aristotelovu su nauku učili skolastici, sv. Toma, Albert Veliki, u istom smislu, dok su ju malo promijenili sv. Bono i Skot s naukom više forma, ali ne s više duša[2]).

Skolastičku je nauku najprije zabacio Descartes. On se približuje više k Platonu. Njemu je čovječje tijelo prosta mašina, sastavljena iz mehanično poredanih organa. S tim duša nema ništa. Ona sjedi u glavi i misli. Današnji svijet ili o tome ne govori, ili se nalazi u materijalizmu, ili uči skolastičnu nauku. Što se tiče sijela duše, i tu se križaju razna mnijenja. Pripovijeda se, da je Pitagora učio, da duša sjedi u glavi, u mozgu; njega da su slijedili Alkmeon i Platon. Descartes, Bonnet, Sömmering i drugi učili su također, da je u glavi, označujući razna mjesta[3]).

Aristotelovci skolastici uče, dosljedni svoj nauci o duši kao formi tijela, da se duša nalazi u cijelom tijelu, a ne samo u krvi, srcu, crijevima, glavi, ili drugdje. Duša informira cijelo tijelo, po tom se nalazi sva u cijelom tijelu, i sva u pojedinim dijelovima tijela. To ne će reći, da duša nema raznih moći u raznim organima; naprotiv po skolasticima je duša u cijelom tijelu, ali je u pojedinim organima s moćima svojim (facultates), koje se dotičnim organima služe, n. pr. duša je po svojoj moći viđenja u cijelom organu očiju, ali s tom moći nije u nozi ili u ruci. Po nauci skolastičkoj ne slijedi, da mozak ne može biti i da se ne može držati za organ duševne djelatnosti, nu ima se dobro paziti, šta će u tom smislu organ reći. Ostavljajuć na stranu pitanje o sijelu duše, pitajmo, kako se odnosi mozak prema duševnoj djelatnosti i naproti, kako se odnosi psihična djelatnost prema mozgu?

Da je psihično djelovanje u tijesnom odnošaju s mozgom, ne može nitko zanijekati. Prema razvoju se mozga razvija i psihična

[1]) Balmes: Vermischte Schriften. I. str. 19; II. str. 54. s.
[2]) Mercier: Psychologie. II. str. 273—322. — Dr. Gutberlet: Psychologie str. 319—358.
[3]) Dr. Karsch: l. c. str. 420. s. — Dr. Gutberlet: Psychologie str. 350 s.

djelatnost; kod povreda mozga stavlja se u pometnju i duševno djelovanje, ili posve prestaje. Ali zato mi ne trebamo frenologije; to su već učili skolastici i stara psihologija, a moderne su nauke samo stvar potvrdile. Albert je Veliki, slijedeći Aristotela[1]), učio, da o mozgu zavise sve djelatnosti i da on njima upravlja, et ab ipso (cerebro) omnia membra reguntur. On pretječe modernu znanost lokalizacija[2]) u mozgu, i uči, da imaginacija ili organ imaginacije ima sijelo u prednjoj strani glave, dotično mozga, dok je zadnja celula sijelo memorije, pamćenja[3]). Njegov učenik sv. Toma Akvinski uči još izričitije. On piše: „Razumna je duša radi njezine savršenosti mnogovrsna moćima, makar da je jednostavna po biti. I stoga potrebuje za razna djelovanja razne dispozicije u dijelovima tijela, s kojim je združena. Zato vidimo veću razliku dijelova kod životinja savršenih nego kod nesavršenih, i kod ovih opet veću nego kod biljka". Dalje sv. Toma, pišući o nutarnjim ćutilima, kaže, da liječnici stavljaju organe nutarnjih ćutila usred glave ili u mozgu[4]). Škot također uči, da sva ćutila djeluju s pomoću organa, te da se to može donekle reći i o intelektualnoj djelatnosti, u koliko ova zavisi o djelatnosti fantazije, koja se služi organom i koja opet zavisi o djelovanjima ćutila. Barem dok je duša s tijelom ujedinjena, po Škotu[5]), ne može misliti bez organa, bez fantazije. Govoreći o moćima duše, piše: „Dakle to su moći razumne duše, s pomoću kojih može misliti i htjeti. Pošto se bit duše ujedini *per se* s organizovanim tijelom, kao njegova forma, nužno slijedi, da ona (duša) ima toliko moći, koliko tijelo organa (pro multitudine organorum), s kojim se služi kao oruđem, da po vrsti organa prouzroči vrste djelatnosti. Sve ove sile i moći, koje se služe organima i koje s organima primjerno djeluju, zovu se i jesu moći duše". Na pitanje: gdje je organ nutarnjih ćutila? — Škot odgovara, da se među filosofima i liječnicima prepiru: jedni kažu u srcu, dok drugi u glavi, u mozgu. On slijedi srednji put: srce se može uzeti kao „principium remotum", jer iz srca proizlaze tako zvani spiritus vitales, bez kojih nema nema ni gibanja ni osjećanja; nu dopunjak

[1]) In libro: Problemata Aristotelis, str. 12.
[2]) Fonsegrive: Bacon. Paris.
[3]) Problemata Aristotelis, ib.
[4]) S. Toma: S. Theol. qu. 76, a. 5 ad 3. — qu. 78, a 4, resp.
[5]) H. a Montefortino: Summa Scotti. 1901. Romae. qu. 75, a. 2. ad 2.

je u glavi ili ti u mozgu. Nervi polaze iz srca u mozak, te se tu skupljaju i međusobno djeluju zapletajima (coenuntes in comuni); dok drugi nervi polaze iz mozga do periferija i služe za principe vanjskim ćutilima. Da je u glavi, dotično u mozgu organ, pokazuje nam to, što čovjeka boli glava ili je umoran od napetog učenja, dok u srcu ništa ili jedva-što osjeća"[1]). S. Bonaventura[2]), da je moguće, još je jasniji. On uči „da je razumnoj duši dano tijelo, koje ima mnogovrsne organe (organa multiplicia), da se u njem može znanostima usavršiti, pošto je kao tabula rasa" od sebe. Na drugom mjestu piše: „Duša, dok je god u tijelu, ne misli posve bez tijela (non omnino intelligit praeter corpus). Kao što na neki način zavisi od tijela, da *je* duša u tijelu, makar da ne zavisi od tijela, da *jest* duša (njezino biti in re); stoga je nužno, da tijelo ima potrebni sastav (debitam complexionem) zato, da duša bude u tijelu, inače se dogodi, da duša ostavi tijelo, ako se naruši dotični sastav (ad corrumptionem illius complexionis); tako, dok je god duša u tijelu, ne misli bez tijela i bez nekog raspoloženja sa strane tijela, čije raspoloženje ima odgovarati djelovanju misli, kako prikladno raspoloženje tijela odgovara opstajanju duše u tijelu i njezinoj savršenosti. To se raspoloženje ravna po onom, što je najvažnije u tijelu i po neopipljivim duhovima, koji se nalaze u najsavršenijim organima tijela. Kad se što od koga odnosi, najprije mu se uzme što ima najboljeg; i kad se koja sila slabi, prije oslabi u savršenijem, nego u onom, što je ispod savršenog. Tako se događa, da se po ozledi tijela brže (uništi) odstrani, pokvari ono, po čemu se je udešavalo intelektualnoj djelatnosti, nego ono, po čemu sjetilnoj. Stoga maglovitosti (udaranja) dolazeće u mozak, koje poremećuju duh u snu ili kod djece ili kod frenetičnih osoba ili koja god ozleda organa, u kojim se nalaze duhovi najtanji i neopipljivi tjelesni, lakše zapriječi porabu razuma, nego li mašte. To pokazuje razlog, zašto se zapriječi poraba razuma po nesposobnosti tijela i zašto se zaprečuje više, nego poraba nižih moći"[3]). Skolastici uče,

[1]) Summa Scotti, qu. 78. a. 4. resp. — Scottus: De anima, qu. 1. u. 8.
[2]) S. Bonaventura: Sent. II. dist. 1. qu. 2. a. 1.; qu. 2. ad 2.
[3]) Pošto je teško tačno prevesti, donosim i latinski tekst i tim popravljam oslabljeni izražaj, koji se nalazi u hrvatskom: „Quamdiu autem anima est in corpore, non omnino intelligit praeter corpus. Sicut enim esse animae in corpore aliquo modo pendet a corpore, quamvis non pendeat esse ipsius animae in re; ideo ad hoc, quod anima sit in corpore, necesse est corpus debite com-

da niže psihične djelatnosti proizvađa duša s organima tjelesnim; niža je djelatnost nemoguća i bez duše i bez organa. Ako manjka jedno, drugo ne koristi u tom pogledu. Intelektualna djelatnost ima za uzrok samu dušu, ali je duša i tu zavisna o tijelu i o tjelesnim organima, sve dok je ujedinjena s tijelom. Kako cijela djelatnost tijela prvobitno zavisi o nervima i živčanoj mreži, ova opet o mozgu, tako i psihične djelatnosti zavise o organima i o mozgu. Može se reći, da je mozak središnji organ psihične djelatnost u tom smislu[1]); ali se ne smije uzeti da je mozak *absolute* potreban za svaku djelatnost duše. To je moderna filosofija dokazala neoborivim činjenicama. Već prvi princip frenologije nije njezin, nije ni apsolutan[2]).

5. Drugi princip.

Drugi princip slijedi iz prvoga i nadopunja ga ili ga razjašnjuje: *Mozak nije jednostavan, nego mnogovrstan organ.*

Razne psihične djelatnosti nijesu proizvod mozga, kao da bi cjelina mozga prouzročila razne djelatnosti; nego je mozak skup raznih organa, a razni organi služe za razne djelatnosti. Tu se dvoje tvrdi; da te različite djelatnosti imaju u mozgu svoje vlastite organe, od kojih su prouzročene. Skup različitih organa sačinjava mozak. Što se tiče razlika djelatnosti, bit će kašnje govora; sad ćemo govoriti o raznim organima.

Prema tomu, koliko koji frenolog postavi primarnih moći, sila, toliko postavi u mozgu raznih organa: svaka sila, moć ima svoj

plexionatum esse, et ad illiusc omplexionis corrumptionem contingit, animam non amplius esse in corpore; sic quamdiu anima est in corpore intelligere suum non est sine corpore et sine aliqua dispositione ex parte corporis, cujus actualitas conveniat actui intelligendi, sicut congrua dispositio correspondebat existentiae animae in corpore et perfectioni ejusdem. Illa autem actualitas attenditur secundum illud, quod est supremum in corpore, et quantum ad nobilissimos spiritus, qui locum habent in nobilissimis organis corporis. Et quoniam, cum aliquid aufertur ab aliquo, prius aufertur ab eo illud, quod est in eo excellentissimum; et cum aliqua virtus debilitatur, prius aufertur ab ea summum, quam illud, quod est citra summum: hinc est, quod in laesione corporis citius tollitur illud, secundum quod conformabatur operationi intellectivae, quam illud secundum quod conformabatur operationi sensitivae. Ideo fumositates ascendentes in cerebrum, quae perturbant spiritus in somnis, vel in pueris, vel in phreneticis, vel quaecumque alia laesio organorum, in quibus resident spiritus subtilissimi et nobilissimi corporales, facilius impediunt usum rationis, quam imaginationis. Et sic patet ratio quare impeditur ex ineptitudine corporis usus rationis, et quare impeditur magis quam usu inferioris virtutis". Sent. II. dist. 25, qu. 2, a. 1.

[1]) Balmes: Vermischte Schriften. I. str. 18.—23.; II. str. 53. ss.
[2]) Farges: Le Cerveau, str. 41. ss.

posebni organ. Gall je uzimao 27 prvobitnih moći i 27 odgovarajućih organa; njegov je učenik Spurzheim podigao broj organa i moći na 35; neki opet 36 ili još više[1]). Kako je rečeno, po frenologiji svaka moć ima posebni organ u kojem dijelu mozga. Koliko moćiju ima čovjek, toliko imade raznih organa u mozgu, po kojima moći djeluju. Opazimo li, da čovjek psihično djeluje, ne smijemo reći, da cijeli mozak djeluje, nego samo onaj dio mozga, u kome se nalazi organ opažene djelatnosti. Dakle se mozak sastoji iz toliko raznih organa, koliko čovjek ima djelatnih moćiju.

Da tačno možemo prosuditi drugi princip frenologije, moramo se malo pobliže s mozgom upoznati. Davno je Galenus o mozgu i njegovoj djelatnosti rekao: functiones obscurissimae! To je i danas istina; stoga su materijalisti mogli lako neučni svijet prevariti i kazati mu, da mozak fabricira misao, kao srce krv! — Oboje je iste vrijednosti. Nu nikako se ne smije ufanje izgubiti, i tu su dugotrajna i požrtvovna istraživanja dosta zraka svijetla učinila[2]). Cijela tjelesna mreža nerva i živaca, razgranjena po cijelom tijelu skuplja se u moždanima hrptenjače, kao mnogobrojni mali potočići, kad se slijevaju ujedno, pa malo po malo nastaje velika rijeka; svi su opet potočići nastali iz drugih još manjih potočića. Moždina hrptenjače, kao dosta narasla rijeka, vodi u mozak. Zajedno s mozgom čini moždano-hrptenjački sistem ili mrežu (système cérébro-spinal), koja služi za životinjski život; s njim je u savezu drugi sistem, tako zvani simpatični (système sympathique). Završetak ili jezero, u koje se slijevaju potočići po rijeci, čini mozak. Kod raznih se fiziologa nalaze razne diobe mozga. Mozak se nalazi u lubanji, na svršetku hrptenjače. Obično ga dijele na dva dijela: 1. Mali mozak, u njem se završuje moždina hrptenjača; 2. Veliki mozak. Mali odmah sa zatioka leži među velikim i hrptenjačom. Na površini ima paralelne pruge, ali je bez pravih cirkumvolucija. U rasječenu unutra se opaža bijela masa; dok je prednja strana sivkasta. Dijeli se u dvije polutke, hemisfere. Na mali se naslanja odmah veliki mozak. Vanjski izgled pruža nam čudni red mnogobrojnih zavoja i privoja, krivudasto svijenih; općenito se zovu moždane cirkumvolucije. Dandanas te cirkumvolucije i njihov red igraju veliku ulogu; jer stoje u velikom odnošaju sa razvojem sjetilnog života. S protivne strane od malog mozga, veliki se mozak dijeli u dvije hemisfere; na prednjoj strani prilično razmaknute, dok se razmak postupice ne izgubi i odatle tvore jedninu. Djeluju u tijesnom odnošaju; spojene su međusobno žuljavim tijelom. U sredini se nalazi tri šupljine s malim otvorima, po kojima se priopćuju: male komorice. Masa je bijela ili siva. Siva se nalazi na površini mozga, u obliku tankog povoja, i na obje strane u sredini kod komorica, kao sive koštice. Te sive koštice također igraju veliku ulogu. Ostali dio mozga ispunja bijela tvar[1]).

[1]) Sanseverino: Compendium, str. 259., II. — Dr. Karsch. l. c. str. 473. s.
[2]) Natur und Offenbarung, 30, 1884: H. Jürgens, S. J. Ueber neuere Resultate der Gehirnphysiologie, str. 347.—354. — Mercier: Psychologie, I. str. 110.—134. — Pesch: Instit. psychologicae, I. str. 61. ss.

Svi sjetilni organi dolaze u razne dijelove mozga. Neki posredno u moždini hrptenice, dok drugih dvanaest (do sada poznatih) izlazi iz mozga neposredno. Svi su dvostruki, s različitim imenima, zašto koji služi. Cijeli je mozak obavijen trima opnama: pia mater; dura mater i arachnoidea. Ako se pokvare ili ozlijede ona mjesta, iz kojih izlaze nervi, prestaje sva djelatnost, koja je s dotičnim nervom skopčana. S pomoću raznih eksperimenata i činjenica pokušali su fiziolozi opredijeliti međusobni odnošaj živčanih izvora i raznih dijelova mozga. Dobar je uspjeh postignut, ali još rada i proučavanja treba. O anatomiji mozga moglo bi se još mnogo reći, nu ovo, što smo dosad rekli, za našu je stvar dosta.

Mozak se sastoji iz više dijelova i raznih odjelaka, od kojih neki mogu biti sposobni za djelovanje, dok su drugi paralizirani; ima također dijelova, kojim se pripisuju razne funkcije. Ali tim nije rečeno, da se mozak sastoji iz 35 raznih organa, koji imaju toliko moćiju za psihičnu djelatnost. Onda ćemo moći odgovoriti, ima li frenologija pravo, kad nam označi mjesta pojedinim organima; a sad kažemo, da se može i mora uzeti, da je mozak organ psihične djelatnosti u gore spomenutom smislu i da je taj organ mnogovrstan, da raznim dijelovima odgovaraju razne funkcije; ali to ne tvrdimo u smislu frenologije. Zato oni u zrak mlate, koji nastoje dokazati, da je mozak jednovrstan organ; koji tvrde, da se frenologički organi mozga ne razlikuju ni anatomički ni histiologički[2]).

[1]) Farges: Le Cerveau, str. 20.—57. — Mercier: Psychologie, I., str. 110. ss. — Pierer's Konversations-Lexikon (7). Stuttgart, 1890. VI. B. str. 353.—357.
[2]) Dr. Karsch, l. c. str. 421.

6. Treći princip.

Prema količini ili razvoju organa odgovara pozitivna jakost one psihične moći, koja je s dotičnim organom spojena.

Mozak je organ duševne djelatnosti, i to na taj način, da se praktično duševne djelatnosti svode na 36 prvobitnih moćiju, a svaka moć ima svoj posebni organ u mozgu; organi su istina skupljeni u jedno, ali samo mekanički, jer se svaki posebno i neodvisno razvija. Pošto je svaka moć u tijesnom, intimnom odnošaju sa svojim organom, ako je organ slabije razvijen, slabija će biti moć i njezina djelatnost; ako li je organ bolje razvijen, i moć će bolje djelovati, koja se nalazi u razvijenom organu. Svaki organ djeluje, ali u čovjeku prevlada ono djelovanje, čiji je organ najbolje razvijen: djelatnost ovisi o veličini organove mase.

Prva dva principa propustili smo izpod prstiju, nauku o prvobitnim moćima i njihovu broju ostavili smo za kašnje; treći princip kao i ostale moramo oštroj kritici podvrći. Dakle frenologija uči, da se vrijednost djelatnosti odnosi prema veličini razvoja organa: djelatnost zavisi o masi organa, o objamu organa. Što je veći objam organa, to je veća djelatnost. Koliko ima tu istine?

Istina, jednak objam čistog zlata isto teži, istu vrijednost ima; nu uzmi ti usporedni objam srebra, ono će biti lakše nego li objam zlata: dakle vrijednost zavisi ne samo o veličini objama, nego i o kakvoći stvari. Zato bi princip vrijedio samo za jednog čovjeka, kad bi sav njegov mozak bio iste kakvoće, aliis datis omnibus et non concessis! Nu i to je, ista kakvoća cijelog mozga u sumnji.

Treba da nam frenolozi dokažu svoj princip, inače cijela frenologija pada u more. Jer šta koristi znati, da je organ duše u mozgu, ako duševna djelatnost ne ovisi o veličini organa; onda frenologija mora u grob, a mjesto ustupiti staroj psihologiji, koju je ništetnom proglasila i nadomjestiti težila. Frenolozi su nastojali dokazati princip. Oni ga uzimlju kao opći naravni zakon. Dr. Cubi[1]) kaže: „Princip je u sebi i sam za se jasan. Od dva komada drveta deblji je tvrđi komad; nu ako jedan komad bude jelov a drugi dubov, debljina nije dostatna da možeš označiti njihovu tvrdoću.

[1]) Dr. Cubi: Manual de Frenología, citat u Balmes: Vermischte Schriften, II. str. 65. s.

Zato se ne smije nikad izostaviti nadodati: u ostalim istim okolnostima". Pitanje je: je li moguće, da su ostale sve okolnosti iste ili barem je li ih moguće upoznati i na nje obzir uzeti? Je li moguće dokazati, da je u istom razmjeru količina s kakvoćom mozga kod ljudi i životinja? Je li onda moguće iz količine zaključiti na duševnu vrijednost i djelatnost osoba? Je li moguće iz veličine mozga, dotično organa poznati sposobnosti i ostala svojstva ljudi i životinja? Na sva pitanja odgovaramo sa odlučnim: **ne**! — Ovdje ćemo odgovoriti na tri prva pitanja:

Je li moguće, da su sve okolnosti iste? Po sebi se razumije, da okolnosti, ne uzimljuć u obzir veličinu mozga, nijesu iste. Jer nijedna životinja nema iste cirkumvolucije, da ne govorimo o drugim razlikama u mozgu, sa čovjekom. Osim toga kakvoća mozga zavisi i o zdravlju, o temperaturi, o hrani, o dobi, o spolu kao i kakvoća cijelog tijela. To nijedan frenolog ne niječe; a ako bi koji nijekao, ne bi mu koristilo, jer su to očividne stvari[1]).

Pošto nijesu okolnosti iste, je li ih moguće upoznati i na nje obzir uzeti? Naš je odgovor već poznat. Težina se mozga može samo mjeriti poslije smrti, ali šta nam koristi onda za frenologiju? Isto se ima reći o širini i duljini mozga. O objamu mozga ne treba nam ni govoriti. Kamo temperatura, zbijenost i druge okolnosti?[2]) Često nam ja nepoznata dob životinja. I tu su frenolozi slabe sreće!

Je li moguće dokazati razmjer između količe i kakvoće mozga? — Već slijedi negativan odgovor iz prva dva pitanja: jer ne možemo poznati kakvoću: pravo govoreći, ne možemo ni količu poznati prije smrti, ali to *dato non concesso* opet ostaje kakvoća[3]). Sve kad bi se količina organa mogla poznati, to ne bi moglo služiti nikako, da se opredijeli intelektualna sposobnost. Dobro kaže Balmes[4]), ni njihovi primjeri ništa ne dokazuju: da po jeziku raširene živčane hrapavosti pokazuju uglađeni i razvijeni ukus; velike i otvorene nozdrve znače fin miris; široka prsa daju nam znak dobro razvijenih pluća i slično. Ali šta mogu iz tog zaključiti? Tu nema nikakve srodnosti ni odnošaja. Još k tomu cijela funkcija

[1]) Balmes, l. c. str. 69. ss. — Dr. Karsch, l. c. str. 424.—426. — Balmes: Psychologie (njem. izd. 1852. str. 258. ss.).

[2]) Dr. Karsch, l. c. str. 427. s. — Sanseverino. Op. c. str. 259.

[3]) Dr. Stöckl: Lehrbuch der Philosophie, I. str. 201.

[4]) Balmes: Vermischte Schriften, II. str. 66. s.

mozga zavisi o nutarnjem sustavu, o srcu i krvi, dok se frenologija g raničila na veličinu organa[1]).

Ali, bez obzira na kakvoću, opet frenologični princip šepa. Frenolozi tvrde i kao princip postavljaju, da je duševna djelatnost u razmjeru s veličinom organa. Ni to nije istina! Uzme li se težina *apsolutna* cijelog mozga, onda je slon pametniji od čovjeka, osao od majmuna[2]). Po *relativnoj* težini pyrrhula serinus (Girlitz) pametniji je od čovjeka, isto tako čižak, sjenica i malo dijete[3]). To se ne može uzeti ni za hipotezu, a kamo li za princip! — Pošto se frenologija ne zanima težinom mozga, ostavimo ju i mi. Kod slijedećeg principa još ćemo jasnije i očevidnije dokazati nemogućnost, da se označi veličina. Sad nam je dosta, da im se izmiče iz ruku kakvoća. To i frenolozi priznaju. Stari frenolozi na to nijesu ni pazili, dok su mlađi pokušali s kakvoćom izbjeći pogreškama sistema. Kad bi se naveo slučaj, da se netko odlikuje stalnom sposobnošću, a nema razvijenog organa, koji bi bio uzrok sposobnosti, oni bi se pozvali, da je tomu uzrok izvanredna energija organa; stoga nije nužno, da organ bude razvijen, jer tu energija nadopunja veličinu. Bravo! — Ali nam onda ne služi ništa frenologija: tko će znati, ili je sposobnost ovisna o veličini ili o kakvoći? A kakvoća se ne da mjeriti ni ocijeniti, dok je čovjek zdrav; niti imamo kakva sredstva, kojim bi se mogli u tom slučaju poslužiti. Dr. Stöckl[4]) s potpunim pravom piše: „Kakvoća jest i ostaje frenolozima uvijek *terra incognita*“. Nu s tim frenologija gubi ime znanosti. „Jer frenologija hoće temeljno i samo opažanja priznati i na njima zaključke činiti. Nu ona se oslanja na kakvoću, koja je nepristupna svakom opažanju, te stoga ništa frenologiji ne može pomoći. Tim se pomagalima služiti, da se spasi frenologija, znači odreći se logike i njezinih zakona“.

7. Četvrti princip frenologije.

Do sada smo čuli, da frenologija ne može nikako opažati kakvoću mozga ni organa, zato se je frenologija ograničila samo na opažanja veličine mozga, jer je veličina stalna mjera jakosti

[1]) Balmes: Psychologie, str. 259.
[2]) Dr. Karsch: l. c. str. 425. — Farges: Le Cerveau, str. 142. s.
[3]) Dr. Karcsh, ib. — Farges: Op. c. str. 146. s.
[4]) Dr. Stöckl: der Katholik, str. 262. s.; 522.

moćiju i njihove djelatnosti. Nu mi smo dodali, da veličina nije nikakva mjera i sve kad bi bila stalna mjera, mi ju ne možemo poznati prije smrti; jer je mozak u lubanji sakriven, i tako nam ostaje nepristupan. Proti tomu su frenolozi postavili četvrti princip: *Veličina i oblik mozga odgovara veličini i vanjskom obliku lubanje.*

Istina, frenolozi kažu, da je mozak sakriven u lubanji, ali to ne škodi ništa. Obliku i veličini mozga, ili bolje rekav, veličini i razvoju pojedinih organa, pojedinih dijelova mozga, odgovara *tačno* nutarnja strana lubanje, koja se neposredno njih dotiče; nutarnjoj strani odgovara vanjska strana, pošto je lubanja svagdje *iste debljine*, i tako iz oblika i veličine, koja se opaža izvana na lubanji, može se poznati oblik i veličina mozga, organa, onda po trećem principu vrijednost i jakost moći.

Svaki organ ima određeni prostor u mozgu i dolazi na površinu mozga. Njemu odgovara ista površina lubanje unutra i izvana. Ako je organ dobro razvijen, onda će on na površini izbiti između susjednih organa, to će se opet pokazati izbočinom na vanjskoj strani lubanje. Iz manje više izbočenih dijelova lubanje poznat ćemo lako veličinu organa, koji se nalazi ispod dotične izbočine, protuberance[1]). Dakle iz opipa i pregledanja lubanje frenologija dolazi do svojih praktičnih rezultata. Sve kad bi to bilo moguće, opet frenologija ne bi ništa vrijedila, radi nepoznavanja kakvoće. Ali se na taj način ne da veličina ni razvoj opredijeliti.

Prvo: donji dio mozga ostaje na uvijek sakriven, a zašto da i tu nema organa, kad imaju ostale strane?[2])

Svak mora priznati, da se mozak razvija u mladoj dobi, osobito o 14—20 godina, dakle tada se razvijaju i razni dijelovi mozga, razni organi; počam od 25 ili prije mozak se umanjuje. To ne odgovara djelatnosti intelektualnih moćiju![3]) A kad bi se lubanja imala pregledati? — Ne prije 20 godina, jer nije još sazrela; a u starosti ne vrijedi pogotovo pregledavanje, jer se mozak i njegove izbočine umanjuju, dok izbočine lubanje ostaju iste[4]).

[1]) Dr. Stöckl: Lehrbuch der Philosophie, I., str. 198. — Der Katholik, str. 263. s.
[2]) Dr. Stöckl: Der Katholik, str. 523. — Lehrbuch, str. 202., I. — Dr. Karsch: l. c. str. 428.
[3]) Farges: Le Cerveau, str. 145. s.
[4]) Dr. Karsch: l. c., str. 428.

Tko bi se našao tako lud, da bi iz vanjskog oblika lubanje mogao zaključivati na cirkumvolucije mozga? Ili tko bi to mogao vjerovati?

Nije istina, da je lubanja svagdje iste debljine i da nutarnja strana odgovara vanjskoj! — U nutarnjoj se strani jasno poznaju cirkumvolucije ili ti potezi od njih, dok na vanjskoj od njih nema nikakva traga[1]). Ne bi koristilo ni glavu sadrijeti! (To mi govorimo samo za onda, kad se hoće iz lubanje označiti oblik mozga i njegova veličina; ali mi nijesmo proti nauci, koja promatra i mjeri lubanju zbog drugih svrha. Mi se protivimo frenologičnoj kranioskopiji ili kraniologiji, kako se obično danas zove).

Kod životinja je još veća razlika među oblikom mozga i lubanje, i još je veće istraživanje radi razlike i debljine lubanjskih kostiju[2]).

Nije apsolutna identičnost površine mozga ni nutarnje strane lubanje, a kamo li da bi bila identična vanjska strana. Razlog je taj, jer je mozak omotan trima opnama, koje bilo samo neznatno priječe identičnost[3]). — Najviše bi se moglo dati, da je nutarnja strana identična, nu to za frenologiju ne vrijedi ništa. Osim toga i tu ima mnogo iznimaka, n. pr. jazavac, lisica i pas imaju dosta sličan sastav mozga, dok im je lubanja posve raznolika[4]).

Sa svim je njihov princip izvan vrijednosti, kad se zna, da su drugi uplivi na jakost duha i veličinu mozga te vanjski oblik lubanje. Priznaju i frenolozi upliv temperamenta; a k tomu ista osoba može imati u razna vremena razne temperamente, dok lubanja ostaje ista[5]).

Frenolog Dr. Cubi sam priznaje, da se ne može iz lubanje poznati razlika i veličina organa u mozgu. On piše: „Lubanja se ne razvija uvijek tako, da bi se moglo posve sigurno poznati razvijanje jednog ili više mozgovih organa. Žile, koje ih (organe) tvore, mogu veću silu postići, vene i materije, koje ih prate, mogu imati više jakosti i djelatnosti, da zato ne trebuju više prostora ili da taj prostor od debljine lubanje dobivaju: posljedica je tog, da o

[1]) Dr. Stöckl: Lehrbuch der Philosophie, I., str. 201. s.
[2]) Dr. Karsch: l. c., str. 429.
[3]) Sanseverino. Op cit. str. 258.
[4]) Farges: Le Cerveau, str. 184.
[5]) Balmes: Psychologie, str. 261. (62). — Vermischte Schrift n, II., str. 68. ss.

tome oči ne mogu suditi; tako oči ne mogu suditi o jakosti mišica, koje je jačim, čvršćim i silnijim učinila postojana i dobro provedena vježba, da ništa na prvi mah ovaj napredak ne pokazuje". Pisac slijedi dalje: „Opažaju se pojave čudnovate djelatnosti, poglavito u organima gornjeg dijela mozga, da se ne mogu tome uzroci naći niti u samoj veličini dotičnog organa, niti u drugim zgodnim okolnostima, koje ga mogu modificirati. Kad se na primjer usporedi organ računanja (!?) u glavi Mangiamella s organom koje druge osobe, u koje organ ima samo obični i normalni razvoj, tu se opaža neka razlika u veličini prema prvom; nu ta razlika još dugo nije tolika, kolika bi se imala očekivati kod nevjerojatnog talenta glasovitog račundžije"[1]). Moglo bi se još na hiljade primjera navesti, ali ih ostavljamo. Kad budemo o frenologičnoj nauci govoriti, onda ćemo ih nekoliko navesti. Dosta je, da je nemoguće iz vanjske strane lubanje upoznati oblik i veličinu mozga uopće; ali absolute nema ni govora o poznanju pojedinih organa, koje frenolozi od trbuha postavljaju, da prostorom ne odgovaraju cirkumvolucijama, nego prelaze iz jedne u drugu, niti imaju raznovrsnu boju, po čemu bi se mogli omeđiti. Tko će nam onda kazati, dokle koji organ dopire? Kojemu se organu ima pripisati izbočina? Ta izbočine nijesu tako škrljate, nego više stepenaste! Dobro kaže Dr. Karsch[2]), da ne može biti ni govora o eksaktnom iztraživanju u mjerenju frenologičkih organa.

8. Peti princip.

Češće smo govorili o raznim moćima, koje imaju svoje posebne organe, o prvobitnim djelatnostima, o mnogovrsnim djelovanjima kod ljudi i životinja. Na osobiti način drugi princip tvrdi množinu organa i moćiju. Šta se ima držati o množini organa, već smo čuli. *Svaki čovjek i životinja posjeduje mnogo praktičnih, prvobitnih moćiju, rad kojih se pojedini ljudi iti životinje međusobno razlikuju u duševnom djelovanju*[3]).

Ovaj je princip od velike važnosti za frenologiju; o njem zavisi i pada cijela frenologična nauka. Osobito drugi princip za

[1]) Oba citata iz Balmesa: Vermischte Schriften, II., str. 72. ss.
[2]) Dr. Karsch: l. c., str. 427.—428.
[3]) Dr. Stöckl: Der Katholik, str. 265. ss. — Sanseverino, Op. c. str. 257.

frenologiju nema nikakve koristi, ako peti princip nije istinit. S ovim principom frenologija izbjegava sve navale, koje joj se podbacuju sa spiritualističke strane, n. pr. od Casanove, Stöckla i drugih, da frenologija privezuje organima duševne moći, razum i volju, koje su moći posve neovisne o materiji. Nikad frenolozi nijesu učili, da su apstrakcije privezane materiji, a oni drže za apstrakcije razum, volju, samosvijest, pamćenje i slične moći stare psihologije. Dakle je uzalud na taj način frenologiju pobijati. Frenologija drži staru psihologičnu nauku za pokvarenu, bez prave metode i bez uspjeha. Po njoj se je stara psihologija izgubila u apstrakcijama, dok je pozitivne činjenice zanemarila. — Šta frenologija onda uči?

Ljudi se ne razlikuju razumom ni voljom nego praktičnim djelovanjem. Zato se imaju označiti ljudske moći iz praktičnog djelovanja, iz toga također moći imaju dobiti razdiobu i označenje: praktične moći, koje neposredno pokazuju svoju djelatnost. Moći spoznanja i težnje, ćutilnog i razumnog spoznanja, ćutilnog nutarnjeg i vanjskog; težnje ćutilne i razumne — te moći kao i svijest frenolozi drže za nuzgredne moći ili za rezultate ili za gradacije svojih praktičnih moćiju, koje zovu također prvobitne moći, moći realne. One činjenice, koje stara psihologija drži samo za časovite pojave duševnih moćiju, frenologija smatra za glavne moći. Pošto čovjek na mnogo načina praktično pokazuje, očituje svoju duševnu djelatnost, frenolozi uzimlju preveliki broj prvobitnih moći, sila. Mi se držimo broja 36. Svaka moć ima u mozgu svoj posebni organ. Kao ni organi, tako ni prvobitne sile ne čine zajednicu nego samo mehanično; one su više samostalne i neodvisne u djelovanju kao u razvijanju. U tome ovise o organima[1]).

Za lakši pregled frenolozi dijele u tri razreda svoje praktične moći: nagoni, težnje i intelektualne i moralne sile. Tamo spadaju: spolni nagon, ljubav djeteta, moć govora, računanja, osjećaj sama sebe, osjećaj lijepog, ćutilo boje i t. d.

Za dokaz donosi frenologija to: da je nemoguće inače protumačiti moralni i intelektualni karakter ljudi i vanjske pojave duševne djelatnosti kod životinja. Dakle mora se uzeti za svaku pojavu posebna moć i posebni organ. S tim je sve riješeno[2]). Nu to

[1]) Dr. Stöckl: Lehrbuch der Philosophus, str. 198. s.
[2]) Dr. Karsch: l. c., str. 372. s.

ne vrijedi ništa! Tako bi isto čovjek mogao reći: ti vidiš crne i bijele stvari, dakle ti imaš dvije moći u očima: jedna vidi crne, a druga bijele stvari. Nije li to posve apsurdno?! Nek nam dokažu, da čovjek ne može jednom moći prouzročiti razna djelovanja! — Protivno viđamo svaki tren. Razlika se moćiju ne smije postaviti samo iz razlike objekata, na koje se odnose, nego se u obzir imaju uzeti i nutarnji pojavi, koji su uzrok vanjskim. Nek nam dokažu, da čovjek ne može bez različitih moćiju učiti matematiku i povjest! Da ja ne mogu istom voljom htjeti ovo ili ono! Tko će dokazati, da ista moć ne može zadržati (upamtiti) ljubav, koju su mi roditelji iskazali, i događaje, koje sam u školi doživio, ili razna mjesta, u kojim sam se nalazio. To mi nikad dokazat ne će, kad ja znam, da sam onaj isti, koji sve činim. Tu mi je dosta jedna moć!...

Hiljadu je puta pametnije uzeti za prvobitne moći, koje imaju svi ljudi, dok njihove nemaju svi ili barem nemaju ih u istom stupnju. K tomu su budalaste njihove eksplikacije razuma, koji bi nastajao iz pravog odnošaja njihovih moćiju. Volja nastaje iz ujedinjenja intelektualnih sila. Svijest je rezultat dara hvatanja. Isto tako pamćenje. Moć slobodne volje stoji u neodvisnosti od nižih nagona. Po Gallu je to moć determinirati se po motivima! To nije nikakva sloboda! — Frenologička se nauka diametrično protivi nutarnjem uvjerenju svakog čovjeka. I to bi bilo dosta da se pokopa[1]).

Da ljudi imaju razna nagnuća i sposobnosti, to ne niječe nitko, ali da svako nagnuće ili sposobnost potrebuje posebnu moć, to je ludo! Da ljudi imaju raznovrsne moći, ni to se ne može nijekati, ali ne u frenologičnom smislu.

Frenolozi materijalisti naprosto uče, da su organi *causa totalis* pojedinih djelatnosti; dok mnogi, Gall, Spurzheim uče, da je duša besmrtna i da opstoji, ali da se organima služi za pojedine djelatnosti[2]).

9. Šesti princip.

Ovdje ne ćemo duljiti. Šesti princip glasi: *Kako se organi u mozgu nalaze već kod poroda, tako se može reći, da su moći prirođene i da imaju posebni govor*[3]).

[1]) Dr. Karsch, l. c. str. 372. s.
[2]) Dr. Stöckl: Lehrbuch der Philosophie, str. 199. s. — Der Katholik, str. 267.—273., 513.—533. — Balmes, Psychologie, str. 261. s.
[3]) Sanseverino, Op. cit. 260. — Dr. Stöckl: Der Katholik, str. 517. s.

Istina je, čovjek dolazi na svijet s moćima, ali ne zato, kao da bi moći bile privezane uz organe, pa gdje su organi, tu moraju biti i moći; nego zato, što je čovječja duša za djelatnost sposobna bit, a gdje je djelatnosti, tu moraju biti i principi djelatnosti. To su moći, sile duše. Nije potreba reći: da samo onda moći počinju djelovati, kad su sve okolnosti i poduvjeti ispunjeni. Moći su prirođene, ali za djelatnost nijesu odmah sposobne.

Šta će reći posebni govor moći?

To jest, da svaka moć ili bolje svaki organ, kad djeluje, prouzroči gibanje, izgled, utisak, stanje, i to je kod svakog različito. Ta se razlika može zvati govor organa ili moći. Šta se u mozgu događa kod kojeg djelovanja, još se ne zna gotovo ništa, a s frenologičkim fantazijama principa ne ćemo se više ni zabavljati, jer im glavni principi protuslove očevidnim činjenicama.

Po frenologiji[1]): „Viko Mangiamella na pamet je rješavao najteže zadatke aritmetike; Lopez de Vega pravio je verze u petoj godini svoje dobi; Gall je mogao već u šestoj godini poznavati karaktere ljudi (nije ni pred smrt, a kamo li u šestoj godini!); Mozart je u četvrtoj godini svirao violin, da se čudiš. Kad bi mozak bio jednostavan a ne mnogovrstan, ne bi se mnogo razlikovao jedan dio od drugog, i tako bi Mangiamella morao biti dobar pjesnik, kao što je dobar račundžija, a Lopez dobar račundžija kao i pjesnik, što je daleko od istine. To se može kazati o svim, koji se ističu kakvim talentom. Na tom se bazira čudnovata moć odgoja, do koje su se Jezuiti popeli". Bravo! — To je isto: kad se zmija uhvati za rep, gotova je! Tako i frenolozi. Oslanjaju se na ono, što su imali prije pokazati: logički čine pogrešku *„petitio principii"*.

Dosta sam imao prigode čuti i razgovarati o isusovačkom uzgoju, ali nijesam nikad čuo, da se osniva na frenologiji. Kad bi to bila istina, onda bi bila sramota za napredne frenologe, da se povode za isusovcima. — To države ne bi opet nikad primile. Bit će, da se frenolozima izmakla mala pošalica! Da ljudi imaju različite dijelove mozga, to ne niječe ni stara psihologija; ali nam imaju frenolozi dokazati, da je ta razlika posljedica razlike djelatnosti i sposobnosti. To nam još nijesu dokazali, a ne će sigurno nikad ni dokazati.

[1]) Balmes, ib. str. 61, 62.

10. Frenologijska metoda i vino.

Mogli bi odmah frenologiju ostaviti, jer ona nema prava da se zove znanošću, budući da su joj principi lažni i neopravdani. Zato palača na njima sazidana nije dugovita, te bi se opet trebalo povratiti k psihologiji. Nu ne će zlo biti, ako se upoznamo i sa samom naukom u praksi frenologije. Ta logika nas uči, da iz lažna *„sequitur utrumque"*. Ako bude njezina nauka praktično kriva, još će nam se pokazati veća neosnovanost principa; ako li što bude istinita, ni to ne će škoditi. Ali nam svakako treba prije spoznati s praktične strane metodu, kojom se je frenologija služila.

Frenologija proučava pojave duševne djelatnosti i njihovu razliku i narav. Ona je htjela biti znanstvena, oslanjati se samo na nepobitne činjenice. Dobro! Frenologija zabacuje samoopažanje (Selbstbeobachtung) i samo priznaje opažanje drugih; uči i drži se pojava duševne djelatnosti, koje može na drugima naći i promatrati. To smo već čuli. Ali je to velika pogreška uopće moderne psihologije[1]), a napose frenologije. Psihična se djelatnost nama pokazuje na drugim pomiješana sa fizičnom, stoga će nam uvijek biti teško označiti pravu narav, ako budemo samo taj put slijedili. Kod samoopažanja čovjek promatra neposredno duševnu djelatnost. I dok god bude duševne djelatnosti, tu mora prvo mjesto zauzimati vlastito iskustvo[2]). Tko isključi jedno od opažanja, zabasat će krivim putem! Pravo kaže Herzen[3]): „Fiziolozi svojevoljno ograničuju polje svoga proučavanja, koji udare nutarnje promatranje ostracizmom ... Oni, koji u proučavanju psihičnih fenomena nastoje vaditi svoje informacije samo iz vrela nutarnjeg ćućenja, opet upadaju u istu pogrešku, kao oni, koji bi se omeđili isključno na činjenice postignute od jednog između vanjskih ćutila, u kojemgod proučavanju. Takov sistem ne može doprijeti nego do fragmentarnog znanja, izolirana od sveg ostalog. Nije osuditi porabe, nego isključivu porabu subjektivne metode, kao što se mora osuditi i njezin ostracizam". Imaju se slijediti obje vrste opažanja[4]).

[1]) Möbius: Die Hoffnungslosigkeit aller Psychologie. Halle, 1907. passim.
[2]) Dr. Stöckl: Der Katholik, l. c. str. 514. ss.
[3]) Herzen: Le Cerveau et l'activité cérébrale, str. 31.—38. — Mercier: Psychologie, I. str. 11.
[4]) Mercier, ib. — P. A. Gemelli, O. Fr. M., Del valore dell experimento in psicologia. 1908. Millano.

*

Dalje, praktično su frenolozi opažali osobe, koje se odlikuju kojom sposobnosti ili zločom. Činili bi promatranja na lubanji, te ako bi našli koju izbočinu, gotovo je: organu dotične sposobnosti ili zločina mora biti mjesto pod našastom izbočinom. Ali šta vrijedi jedan slučaj? Tko će nama kazati, da li je ona izbočina u savezu s njegovom sposobnosti ili zločinom? Izbočina može lako imati drugi uzrok, onda cijela stvar pada! Morali bi nam navesti dokaza od više slučajeva i protudokaza i to za svaki organ. Ali tog nijesu učinili. Njima je dosta, da je jedna bečka gospođa imala slabo razvijenu lubanju na zatioku pri sastanku malog i velikog mozga i da je bila hladna prema svojoj djeci: odmah je gotovo! Tu se nalazi organ ljubavi prema djeci; a pošto ona nije imala ljubavi do djece, nije ni organ bio razvijen. A tko će nam kazati? — Možda je na drugom mjestu bila još slabije razvijena? — To je metoda bez znanja i pouzdanja; to ne vrijedi ni za lakrdije, a kamo li za nauku!

Još nije dosta!

Teško je spoznati ćud, navike, naklonosti i sposobnosti ljudi; ne će se nitko lako u te svrhe ispovijedati. Ne udi, i tomu su frenolozi stali na kraj. Ma kako? Sam nam osnovatelj frenologije pripovijeda. On bi sakupio po velik broj čeljadi među seljanima, kalfama, kolarima i drugom neučnom svjetinom u jednu kuću; razdijelio bi im po malo novaca i dosta vina ili pive. Kad bi se malo zagrijali (češće bi se išlo i dalje), svaki bi pokazao svoju ćud, naklonosti i nesposobnosti ili sposobnosti, i lakše ih je poznati. Sad ne preostaje nego tačno promotriti njihovu lubanju i praviti frenologijske plane i frenolovide s kartama. Gall je sakupljao i druge priče i bajke, te mnogovrsne lubanje; pregledavao je spomenike i po muzejima poprsja poznatih ličnosti — pjesnika, filosofa, umjetnika i drugih odlikovanih osoba. Ta najbolje spomenici i poprsja imitiraju lubanje (!?) [1]. Tako napredni Gallovi učenici, stupajući korak naprijed. To nam je ta glasovita nauka duše i njezinih djelovanja, osnovanih na znanstvenim proučavanjima, te koja ima zamijeniti psihologiju, kobne skolastike ...

[1]) Nije žalio pregledati ni slike — pa zašto ne i kape? One nam donose bolji otisak lubanje, nego li vanjska lubanja mozga i njegovih organa. Onda šta ćemo od ženskih šešira? — Biti će da im se svi organi izvanredno razvijaju, jer protuberance trče na sve strane. Trebalo bi mi pozajmiti papira za frenologijske ocrte i planove; a najbolje bi došla koža kojeg „furtimaša".

Frenologija se prodaje za nauku znanstvene metode; a učeni je ljudi smatraju za „eine Erfindung von Thoren für Thoren". Oni su se zanimali i anatomijom, ali s istim neuspjehom. Čujmo, šta govori o njihovu znanju Vimont, sam frenolog: „Djelo Spurzheimovo sadržaje množinu pogrešaka veoma teških. Svi su nacrti izmišljeni (pa nije on sam, koji prodaje izmišljotine za znanje; tako čini i Haeckel i njegova družina!), koji služe za tumačenje. On ne pozna ni malo usporedne anatomije i fiziologije. Djelo Combe-ovo (engleskog frenologa) čini se još ispod djela Spurzheimova u slikama, predstavama predmeta. Anatomist, koji je bar malo odličan, ne može pogledati nacrte, da ne osjeti žalosno čuvstvo. Tako su malo slični onim, koje nam narav pruža" [1]). Lange kaže: „Frenologija je plod općeg tla tobož znanosti (Scheinwissenschaft), koje još i danas raspravljaju većim dijelom o onom, čim se rado gizdaju juristi, liječnici, bogoslovi i filosofi .... Uzalud ćeš tražiti u novim djelima o frenologiji pokus pozitivnog osnovanja. Dok su Gall i Spurzheim djelovali u vrijeme, kad su još metode bile nerazvite za takva pitanja, današnji se frenolozi kreću na polju sterilne polemike, mjesto da bi bar iz daleka vanredni napredak znanosti slijedili [2]). Po Müllеru iskustvo pokazuje, da Gallova organologija stoji skroz bez iskusnog temelja (!), a povjest ozleda glave govori upravo proti opstanku pojedinih provincija mozga za razne duševne djelatnosti" [3]).

Još su veliku ulogu u metodi igrali dvostruki organi u obje pole, ali svi nemaju toga privilegija da budu dvostruki. Šteta! Onda bi se još lakše moglo s protudokazima računati [4]).

II. Mjesta organâ.

Pregledajmo sada pobliže nauku frenologa. Oni dijele djelatnosti u tri razreda: nagoni se nalaze u zadnjem dijelu glave, lubanje, dotično mozga; a to su: *spolni osjećaj*, koji zaprema cijeli mali mozak od uha do uha, obje pole do šije. Ako je osjećaj spolnog nagona dobro razvijen, mora i mali mozak biti dobro razvijen, stoga je zatiljak od uha do uha širok i pun.

[1]) Leuret: Anatomie comparée, I., str. 367. — Farges: Le Cerveau, str. 184.
[2]) Lange: Geschichte des Materialismus, II., str. 335., 334.
[3]) Müller: Handbuch der Physiol. des Menschen, (3) 1837., str. 855.
[4]) Lange: Geschichte des Materialismus, II., str. 336. ss.

Odmah do njeg dolazi organ *ljubavi djece* ili mladih. Nalazi se na zadnjem kraju od velikog mozga. Još dalje, posred glave nalazi se *osjećanje jedinstva*, još slabo proučeno. S obje strane k ušima od organa ljubavi mladih stoji *organ djelatnosti boja* dvostruk. Njegov razvoj pokazuje srčanost. Dalje od ušiju, pokraj sva tri sad spomenuta organa nalazi se organ *privrženosti, ljubavi;* također dvostruk. Nad ušima, naprijed od organa boja, blizu k slijepim očima nalazi se dvostruki organ *razbojništva;* njegov razvoj prouzročuje okrutnost i krvološtvo. Ako je razvijen, uši stoje nisko, a lubanja je između ušiju široka. (Organ djelatnosti *hranjenja* nije još namješten; bit će da se nalazi pod slijepim očima). Organ *sakrivenosti*, prevare i lukavosti stoji nad organom razbojništva: slabo razvijen pokazuje smiješnu otvorenost; u kog je dobro razvijen, glava mu izgleda kao u mačke (bolje bi bilo kao u lisice!). Još dalje, ali k čelu ima svoje mjesto organ djelatnosti *čuvstva za posjed* (po Gallu organ krađe!). Mora da je kod Židova veoma razvijen, inače ne bi bili škrti! To su organi s njihovim mjestima, koji spadaju na prvu klasu, na razred nagonâ. O drugim nagonima ne govore.

U drugi razred djelatnosti spadaju čuvstvâ, a zapremaju sredinu velikog mozga. Nalaze se pod lubanjom na vrh glave. Odmah do organa osjećanja jedinstva na vrh glave nalazi se jednostruk organ *samoosjećanja* (Selbstgefühl) pod zavojem kose. Previše razvijen vodi k oholosti, srčanosti, želji za gospodarenjem; dok slabi razvoj prouzročuje sve protivno. S obje strane, malo nazad tog organa smjestio se dvostruki organ *pohvale*, organ, koji djeluje, da nam je drago da budemo od drugih hvaljeni, uzveličani: dakle organ ispraznosti, ponositosti, tražislave. Kod njegovog slabog razvoja događa se protivno. Dalje k ušima, dakle niz glavu, do organa lukavosti stoji opet dvostruki organ *opreznosti*, brižljivosti, pomnje. Kod previše razvijenog opaža se strah, sumnja, bojazan, skrb za budućnost, koja može dovesti do melankolije i do samoubojstva. Nalazi se upravo s obje strane pod tjemenom. Jednovrstan organ *naklonosti*, dobrohotnosti ima svoje mjesto u sredini gornjeg dijela čela. Ako je razvijen kod dotične osobe, opaža se djelatnost sućuti, sudjelovanja, ljubavi, blagosti, prijateljstva prema ljudima; inače sve protivno. Upravo od čela k vrhu glave nad organom naklonosti

smjestio se je organ *strahopočitanja*, religijoznosti, veneracije (Gallova teosofija!), koji prouzročuje čuvstvo strahopočitanja prema Bogu, prema vladarima, roditeljima i drugim pretpostavljenima; prema stupnju razvoja[1]).

S prednje strane glave između organa religijoznosti i organa samoosjećaja, koji je navrh glave, nalazi se organ *stalnosti*, odlučnosti, postojanosti, ustrajnosti u odlukama bilo dobrim bilo zlim. Nerazvijen ima za posljedicu nestalnost, neustrajnost, neodlučnost. Njemu na desno i na lijevo stoji organ *savjesnosti*, čuvstva za istinom i pravdom. Prekomjerno razvijen vodi do skrupoloznosti (eto sreće! Operiraj ga, pa se ne boj!); protivno slijedi protivno. Od njega niže, s obje strane organa veneracije nalazi se organ *nade* u budućnost. Neufanje, pretjerana briga i skrb za budućnost znak su, da se je taj organ slabo razvio; lakovjernost, umišljene želje, kule u zraku pokazuju protivno — jaki razvoj organa. Organ *oponašanja*, imitacije, ima svoje mjesto na lijevoj i na desnoj strani organa naklonosti, dobrohotnosti. Njegov razvoj služi za uzgoj, gdje veliku ulogu igra nasljedovanje, oponašanje mimike, muzike, govora itd. Blago teatru, koji ima igrače s dobro razvijenim organom oponašanja! S obje strane k ušima od organa oponašanja smjestio se organ *osjećaja za čudnovato*, radoznalost, želja za novim, rijetkim, čudnovatim. Razvoj njegov lako vodi do praznovjerja. Spušta se organ do slijepog oka. Slabo razvijen ima protivne učinke. Još dalje od njega k ušima od organa težnje za posjedom nalazi se dvostruki organ *osjećanja lijepog*, organ *idealnosti*. (Po Gallu organ pjesničkog duha). Slabo razvijen čini čovjeka prozaičkim, dok dobro razvijen prouzročuje oduševljenost, zanesenost, te vodi k poetičkim sanjarijama. Organ *šale*, lakrdije ima svoje mjesto s obje strane čela, ne ravno k ušima, nego malo naviše k organu idealnosti. Veselost, pošalica, lakrdija, podrugivanje znače, da se je organ šale dobro razvio; inače ne. — To su organi čuvstva. Na nje se svode sve ostale pojave, koje se imaju brojiti među čuvstva.

Organi djelatnosti spoznaje, razuma smješteni su na prednjoj strani mozga pod čelom do ispod očiju. Među obrvama, gdje se sa-

[1]) Sad mogu riješiti zagonetku, koja mi glavu razbija ima deset godina: zašto svijet danas postaje sve bezbožniji, bezreligijozniji? — Sad znam! Nestaje mu organa religijoznosti, svaki dan postaje manji, svaki dan ispliva! — Baš vam hvala, frenolozi! To me pitanje ne će više mučiti . . .

staju nos i čelo, nalazi se organ *spoznanja predmeta* (logički bi rekli organ percepcije). On nam služi za spoznaju stvari, da jesu, bez ikakve daljine oznake, opredijeljenja; služi za sve objektivne znanosti. Znak razvoja očituje se širinom između obrva. Ispod njega niže, na obje strane nosa k očima ima svoje mjesto organ *oblika*, koji nam služi da možemo poznati oblik i formu stvari. Udaljenost očiju pokazuje njegov razvoj. Organ, kojim poznajemo *udaljenost*, kojim se služimo da opredijelimo blizinu ili daljinu u prostoru, nalazi se nad očima, gdje obrve počinju od nosa. Prema njegovu će razvoju biti sposobnost i valjanost prosuđivanja. Njemu s obje strane na obrvama stoji organ, kojim prosuđujemo težinu predmeta: *organ težine*. Posred obrva smješta se organ *bojâ*. On nam služi za razlikovanja bojâ. Na čelu, nad organom težine, ima svoje mjesto dvostruki organ (rastavlja ga organ percepcije) *poznanja mjesta*, okolice. Razvijen organ pobuđuje na putovanja. Organ *računanja* ima svoje mjesto na vanjskim stranama od očne šupljine. Prema razvoju je osoba sposobna za matematiku. Nad organom računanja, na kraju obrva nalazi se organ *reda*, koji nam služi, da činimo i spoznamo sve stvari u redu. Nasred čela se smjestio organ *spoznanja činjenica*. Njemu na desno i na lijevo nalazi se organ *vremena*, organ takta: dvostruk. Opet s obje strane organa vremena, malo nizbrdo stoji dvostruki organ *muzike*, organ tona. Još dalje k ušima s obje strane nalazi se organ *umjetnosti*, graditeljstva, slikarstva i slično. Tačno u očima nalazi se organ *govorništva*, riječi. Ako je dobro razvijen, onda su oči naprijed izbuljene, a osoba je obdarena govorničkim darom; inače su oči upale. O tom organu sam vrlo sumnjičav. Ta onda bi ženski spol morao imati redovito oči izbuljene, što nije uvijek istina! Organ *usporeḍenja* stoji nad organom činjenica, na čelu. Organ *moći zaključivanja* nalazi se na obje strane organa uspoređenja. Po sebi se razumije, da je djelatnost dotične moći u potpunom razvoju s razvojem odgovarajućeg organa.

To uči frenologija. Na svim spomenutim mjestima, ako je lubanja izbočena, organ je razvijen, a djelatnost moći ostale nadvisuju. „U svim slučajevima, bez iznimke, gdje je kod jednog čovjeka označeni dio mozga posve velik, tu se nalazi označena moć duha jako razvijena; i tako u svim slučajevima bez iznimke. U protivnom se slučaju događa protivno“[1]).

Prije nego pređemo na kritiku frenologijske nauke, donijet ćemo nauku pozitivista Aug. Comtea o frenologiji. Na njoj, popravljenoj Comte osniva svoju moralku, gdje stoji princip: živjeti za drugog = *Vivre pour autrui!* — Tu mora srce biti nad razumom.

12. Comte i frenolozi.

Comte, otac moderneg pozitivizma[2]), primio je među dogme pozitivizma i nauku frenologije, koja se po njemu drži pozitivne metode. On ju je s malim popravkom upotrebio za osnutak pozitivne moralke. Gallova teorija frenologije „sve sadržaje o naravi čovjeka, što je u istinu dokazano“[3]). Ona pruža pozitivnoj moralci anatomijski i fiziologijski temelj.

Teorija frenologije dokazala je prevlast volje, srca nad razumom: razumu ostaje samo jedna trećina organâ. To i godi modernom duhu: samo nas nemoj pozivati na polje razuma, pa čini, što hoćeš! — U svojoj knjizi *Système de politique positive* Comte piše: „Prevlast je srca nad duhom postala tako dogmom moderne znanosti, da joj se ne treba više bojati sofističnih prepiraka. Dakako da jedina socijologija može to isto postaviti za nužni temelj prave religije. Međutim se ta dogma mora prije u biologiji razviti, gdje to isto od sebe pokazuje skup animaliteta, da se ipak ne pokazuje tako vrelo, moralna efekcija. Ova je prevlast jasno postavljena u mojoj tabli — mozga po broju odnosnih funkcija ili ti organa. Srce zastupa 13, dok duh samo 5 statičnih i dinamičnih elemenata. Mora se po sebi priznati (dakako bez dokaza, jer je to moderna dogma! — A zašto ju onda zovete pozitivnom naukom? — Kod modernih uzalud tražiš dokaze!), da su i moralni organi uopće većeg objama, nego intelektualni, tim anatomički daje novu potvrdu veća energija dotičnih organa, atributa“[4]). On dušu drži za temeljnu harmoniju među djelatnostima srca i duha[5]).

---

[1]) Za sastav frenologijske nauke poglavito smo se služili: Dr. Karsch: N. u. Off. 2. 1856., l. c. str. 474. ss. — Farges: Le Cerveau, str. 185.
[2]) H. Gruber, S. J. Aug. Comte, der Begründer des Positivismus. Stim. aus M. L. 45. Ergänzungfeft. 1890.
[3]) Aug. Comte: Cat. p. 238. — Gruber, ib., str. 190.
[4]) Aug. Comte: Syst. I. str. 681.
[5]) Aug. Comte: ib. str. 683.

Comte dijeli u svojoj tabli sistem u tri dijela. Na pročelju s desna stoji pozitivni bog — *Humanité* = čovječanstvo; s lijeva prvi princip morala: *Vivre pour autrui* = za drugog živjeti. Cijela se ljudska djelatnost svodi na troje: *Aimer* = ljubiti; *Penser* = misliti; *Agir* = raditi.

I. Princip funkcija; djelatnosti ljubavi, nagoni, dijele se na egoistične i altruistične djelatnosti. Egoističnih ili personalnih ima 7. One se dijele opet na djelatnosti za uzdržanje i za usavršivanje. Djelatnosti se za uzdržanje odnose ili na individualnu osobu, to je nagon, *instinkt branjenja*; ili na rod, to je *spolni instinkt* i *majčina ljubav*. Djelatnost se usavršivanja također dijele na dvoje: rušenje, militarni, *ratoborni nagoni*, i podizanja, nagon za industrijom, *instinkt industrije*. K egoističkom djelovanju pripadaju još dva nagona: častoljublja svjetskog = *oholost*, želja za vladanjem; i duhovnog = *isprasnost*, težnja za pohvalama. — Djelatnosti se altruizma dijele u troje: dvije su specijalne naravi, naime: *ovisnost* i *strahopočitanje*; jedna je opće, naime: *dobrota*, sveopća ljubav, simpatija, humanitet.

II. Intelektualne djelatnosti; djelatnosti duha. Dijele se na djelatnost pojimanja i *izražaja*. Izražaj je mimički, usmeni, pismeni. Djelatnost pojimanja ili je pasivna, trpna, koja se opet na dvoje dijeli, naime: objektivno pojimanje konkretnih stvari, *sintetična*; objektivno pojimanje apstraktnih stvari, *analitična*; ili je aktivna, subjektivno pojimanje. Ako ide induktivno uspoređivanjem vodi k *sistematiziranju*.

III. Djelatnosti prakse jesu: *postojanost*, iz koje slijedi ustrajnost, i djelovanje: *razboritost* i *smjelost*.

Dakle po Augustu Comteu čovjek posjeduje 18 djelatnosti ili moći, koje imaju svoje posebne organe, od kojih nastaje središnji živčani aparat. On na izvan pokazuje dvovrsnu funkciju u ćutilnom i negativnom životu[1]).

Šteta, da Comte nije opredijelio mjesta u mozgu svojim organima, da se može s njim raspravljati. Onako je rad i trud uzaludan. Jer ako se njemu to čini posve naravnim, nama se čini posve budalastim i bestemeljnim. Ne koristi reći: tako je! — nego treba

[1]) Gruber: Aug. Comte, der Begründer des Positivismus, str. 109. s.

dokazati. Nama strogim pozitivistima ne imponira auktoritet njegov, ni njegova mistično-platonska ljubav prema Klotildi; a to je sigurno fantastični plod te ljubavi . . .

13. Vrijednost frenologije.

Mi ne možemo, a i ne trebamo tražiti po redu sve organe i dokazati njihovu neopstojnost (to bi se moglo učiniti). Dosta nam je navesti nekoliko primjera i frenologijskih dokaza, te ih neoborivim činjenicama turiti u vječnu jamu, gdje se s frenologijom zanimaju samo neznanstveni ljudi.

1. Frenologija se pozivlje na činjenice. Te mi činjenice (kao pojedine opažaje) ne niječemo, ali frenologija mora priznati i naše činjenice, pa ćemo onda moći naprijed ići. Dakle mi frenologiji dajemo, da je svaka pojedina činjenica, koje za primjere navode, onaka bila, kako nam ju frenolozi opisuju. Nu vjerujemo i drugim učenjacima, koji su iste stvari proučavali; a k tomu vjerujemo i našim očima. Uzmimo jedan primjer!

Frenologija uči, da se organ govorništva nalazi pod očima. Stoga, ako su oči naprijed izbuljene, znak je, da dotična osoba ima dobro pamćenje riječi i da je dosljedno obdarena darom govorničkim. Da su frenolozi našli više slučajeva, gdje se je to obistinilo, to ne niječemo. Ali, ako je istina, da govorništvo zavisi o onom dijelu mozga, koji se nalazi upravo ispod očiju, mora da je onaj uvijek govornik i dobar pamtilac, koji ima oči izbuljene, dok onaj nema nego samo slabo pamćenje, u koga su oči upale. O neosnovanosti toga može se svak lako uvjeriti. Ima mnogo primjera, svaki se dan možeš osvjedočiti, gdje je pamćenje manjkalo kod izbuljenih očiju, dok se drugi pamćenjem izvanredno odlikovao, premda je imao upale oči. To potvrđuje i sam dr. Karsch[1]). Isto se to može opažati kod drugih označanih mjesta i frenologijskih organa.

2. Šta će na to odgovoriti frenolozi? Kad se našlo kod ovaca, da su dobro razvijeni organi veneracije i ubojstva; dok osao, vuk i ovca imaju razvijeniji organ muzike i pjevanja, nego li ševa i slavulj, pa i vrana nadvisuje slavulja! — Po frenologiji bi glasoviti učenjak Laplace bio luđak, a ne učenjak; dok su ubojica Fiesch i kradljivac Lecenaire bili obdareni razvijenim organom ljubavi,

[1]) Dr. Karsch, l. c. str. 501. s.

strahopočitanja[1]). Što se tiče organa ljubavi djece, mladih, i to je posve neosnovano. Oni navode za primjer majmunice i majke. Kod njih se opaža ljubav mladih, a uz to im je organ i lubanja nad organom razvijena i izbačena; gdje se to ne nalazi, tu nema ni osobite ljubavi prema mladima. Tko želi opažati, prvom će se prigodom uvjeriti, da se tu ne radi o znanstvenim istraživanjima, nego o pošalicama[2]).

3. Patologija, nauka o ozledama i bolestima glave i mozga, srušila je iz temelja frenologiju, da se više ne će ni podići. Combette je mogao opažati jedan slučaj sa jakim spolnim nagonom, premda je posve bio odstranjen mali mozak, dakle čitav organ spolnog organa. Flourens je bio isjekao veći dio malog mozga jednome psu; pas je ipak pridržao spolni nagon i živio je kojih osam mjeseci[3]). Još su zanimljiviji primjeri na golubovima, žabama i drugim životinjama[4]).

Patologična su opažanja dokazala i kod ljudi, da mozak s duševnim djelatnostima ne stoji u apsolutnom odnošaju. Neumann[5]) piše: „Ne možemo općenito kazati, da zdrave pojave duha i osjećanja nužno potrebuju zdravo sastavljeni mozak, jer mi vidimo često mozgove, koji se odalečuju od normalnog oblika kod ljudi, kojih sjetilne funkcije ne pokazuju nikakvu bolest". Glasoviti je astronom Lalande imao desnu stranu lubanje mnogo veću, isto je tako Bichat imao strane nejednake, da nisu imali kakvu anormalnost u duševnoj djelatnosti. Luđaka ima s velikim kao i s malim glavama. Nalazi se pojedinih ozleda mozga, da zbog njih ne slijedi pometnja u duševnom djelovanju. Müller[6]) piše: „Često se je dogodilo, da su bili kod ljudi ozleđeni dijelovi mozga s površine hemisfera odstranjeni, bez kakve promjene u moralnim i intelektualnim svojstvima, sposobnostima ... Cruveilhier saopćuje slučaj, da je jedan čovjek, star 42 godine, imao atrofiju, osušenje cijele lijeve

[1]) Farges: Le Cerveau, str. 186 s. — Sanseverino: Op. c. str. 259. — Debryene: Pensées d'un croyant catholique. (3) Paris 1884., str. 201.—263

[2]) Dr. Karsch, l. l. str. 502. ss. — Forichon: Le matérialisme et la phrénologie. Paris, 1840.

[3]) Dr. Lange: Geschichte des Material, II., str. 337. — Flourens: Examen de la phrénologie (3).

[4]) Farges: Le Cerveau. str. 41. ss.

[5]) Neumann, citiran kod Dr. Scheidemachera: Das Seelenbsn und die Gehirnthätigkeit (1876.), str. 285. s.

[6]) J. Müller: Physiologie (3) I., str. 836. s.

hemisfere velikog mozga bez pomućenja duševnih moći". Još se je opažalo raznih atrofija, desne i lijeve strane, bez duševne bolesti[1]). Ennemoser[2]) kaže, da ima slučajeva, gdje je čovjek zadržao svijest i spoznanje sve do zadnjeg časa, premda je mozak bio gotovo posve smrskan. Ima hiljadu drugih primjera, koji su pokazali ništetnost frenološklih fantaziranja. — Tko bi mogao reći, da kukavica ljubi svoje mlade, pa se ipak u razvoju mozga ne opaža nikakva razlika od drugih ptica! Primjeri, koje donosi Mutke[3]) u svojoj studiji: *Na čemu se osniva razlika čovječjih tjelesa?*, u frenološkom pogledu ne zaslužuju nikakvu pomnju. N. pr. on kaže, da je tako zvani ganglion Gasseri kod svih grabežljivaca dobro jak i razvijen; jer je s ganglionom u odnošaju žvakanje, stoga im je razvijen, pošto je sirovo meso teško žvakati. To se opaža i kod mesoždera i drugih divljaka. Zašto mongolski narodi imaju široku lubanju? To je lako rastumačiti. Mongoli imaju dobro razvijen vid. Pallas pripovijeda, po Mutkeu, da Sibirci mogu na 6 milja dalečine raspoznati dim neprijateljskog tabora i vatre! Jakutac mu je neki pripovijedao, da je planet Merkur češće progutao drugu malu zvjezdicu; on je to vidio. Jakutac ima bolje oči, nego naši astronomi sa najvećim dalekozorima! Tko može vjerovati, nek vjeruje, da veličina nosa odgovara razvoju njuha!

4. Može se svak lako uvjeriti, a to je i nepobitna činjenica, da čovjeka nadvisuju mnoge životinje, ako ne sve, u jakosti i energiji ćutila. Natkriljuju ga u vidu, kao i u sluhu; u kusu kao i u njuhu; u opipu kao i u osjećanju ravnotežja i orijentacije. Orlovi strvinari, galebovi, čigre, divokoze, slonovi, konji i drugi natkriljuju ga u vidu. U sluhu ga nadvisuje sva zvjerad, konji, zecovi, razne ptice, osobito pjevačice. Njuh čovjeka ne može se ni usporediti sa njuhom životinja. O kusu životinja fiziologija nije još na čistu, ali se ni tu ne može i ne smije dati prednost čovjeku. Isto je tako s ostalim sjetilima. A gdje je veličina mozga i njegov razvoj? — Frenologija se mora u kut povući, jer ni pojedan način jakost djelatnosti bilo duševne bilo pomiješane ne zavisi o veličini mozga; a tim je frenologija izgubila svu svoju vrijednost i znanstveno

[1]) Dr. Scheidemacher, l. c str. 294. ss.

[2]) Ennemoser: Geist des Menschen, 1849., str. 715. s.

[3]) Mutke: Natur u. Offenbarung. 9. 1863. Worauf beruhen etc., str. 27. s.; 59. s.; 97. ss.

priznanje. Tko bi mogao za znanost priznati sanjarije besposlenih ljudi? — Ipak je frenologija bila, kako smo vidjeli, oko sebe okupila mnogo ljudi: imala je veliki broj pristaša osobito u radoznaloj publici i u taboru materijalista. Publika je željela tim zadovoljiti težnje za znanjem i opažala je, da bi se mogla osloboditi jarma moralnih zakona i savjesti. Materijalizam je mislio, da će mu frenologija nepobitno dokazati njegovu dogmu: *duševne djelatnosti jesu proizvod mozgovne mase.* Eto frenologija nam opredjeljuje i razne dijelove mozga, koji su uzroci raznih djelatnosti. Kao svuda, tako se je i tu materijalizam prevario. Prvi osnovatelji, kako je rečeno, i nijesu bili materijalisti, nego spiritualisti; dosljedno ili ne, drugo je pitanje. Oni su svoju nauku tumačili tako, da se duša služi raznim organima, dotično raznim dijelovima mozga, proizvađajući razne djelatnosti, i da je duša bila ovisna u proizvađanju o veličini organa. Tek kašnje su frenolozi organe pomaterijalizirali, t. j. isključili su duševni elemenat, a duševnu su djelatnost svodili na *same* organe.

Mi ne ćemo ovdje pobijati materijalizma, jer nam ne dopušta ni prostor ni vrijeme. Propuštamo također upozoriti na razmirice samih frenologa. Oni se sami ne slažu u označivanju mjesta raznim organima, a to je znak, da im principi, na kojima svoju nauku osnivaju, nijesu ustaljeni na objektivnoj realnosti činjenica. Još se manje slažu u broju moćiju i organa. Ni to nije osnutak činjenica, nego čedo samovolje. Umnožavali oni organe i moći koliko god hoće, opet ih natkriljuju različnosti duševnih sposobnosti. Onda bi duh morao uvijek drugi organ ili drugi dio mozga uzeti, kad bi bio aficiran kojim drugim predmetom. Nu zašto? Zašto da ne bi jedna te ista moć, razum mogao biti kauzom i matematike i zemljopisa i povjesti i prirodnih znanosti i filosofije i socijologije i drugih? Zašto ne bi jedna te ista volja mogla ljubiti i oca i majku i sestru i braću i ženu i muža i prijatelje i neprijatelje i druge stvari, koje su ljubavi dostojne? Ili mrziti, ako bi što bilo vrijedno mržnje? Kako mogu jedne oči, u isto vrijeme, primati i vidjeti razne i protivne boje, zašto bi druge moći morale iznimka biti? Kako iste uši mogu primati i čuti razne glasove i tone, zašto ne bi moglo i moralo tako biti s ostalim moćima duše? — Ne znam, kako su oni mogli do toga doći? Ta sve činjenice protuslove.

Samosvijest nam kaže, da smo mi isti, jučer i danas i prije 10, 20 i više godina; da smo jedni te isti, koji mislimo, ljubimo, mrzimo i drugo što radimo...

Mi ne niječemo razliku duševnih i tjelesnih svojstava i sposobnosti kod ljudi i životinja. Ali pitamo, jesu li frenolozi uprli prstom u prave uzroke tih razlika? Dapače mi priznajemo, da nema niti će biti ikad na ovome svijetu dva bića *apsolutno istovjetna* u svojim individualnim potezima. Da ne govorimo o životinjama, ima ljudi, koji su sposobni za rad tjelesni, dok su drugi sposobni za nauk; neki su filosofi, a u muzici ne znaju ni zabijeliti; nekima se dâ učiti matematika, dok su u povjesti zadnji. Neki od naravi imaju volju za ovo, a drugi za ono. Neki su od naravi šutljivci, dok su drugi brbljavi. Neki su skloni ovom, neki opet onom. U čemu te razlike imaju svoj uzrok? Još se veće razlike opažaju s pogledom na tijelo. U čem stoji pravi uzrok razlika? Zavisi li to o mozgu? — U frenološkom smislu sigurno ne! Inače o čemu zavisi razlika mozga? Svakako su ta pitanja poučna i zanimljiva, ali se mora priznati, da nam tu i danas svijetlo manjka. Sigurno je, da tu odlučnu ruku i upliv ima porod (od kakvih roditelja), spol, hrana, mjesto, klima, narodni običaji i življenje, zanimanje, društvo, prvi čini duševne djelatnosti, navika. Umnu i sintetičnom promatratelju pokazuje i blaga ruka i upliv Začetnika svega. Kako je On iz različnosti prirode učinio poetičnu harmoniju i red naravi, tako svojom blagom rukom upravlja i u harmoniju svodi različnost ljudskih sposobnosti. Šta bi bilo, da su svi sposobni za muziku, a nitko za oranje? Da su svi od naravi nakloni k mržnji, a nitko k ljubavi?... Svak je dobio sposobnosti da služi svima, a svi služe njemu. To je ideal, za kojim nas narav vuče, a to je također svršni uzrok različnosti čovječanstva.

14. Nova ćudorednost — moral frenologije.

Mogli bi se odmah s frenologijom rastati, jer nije znanstveno osnovana i jer se protivi nepobitnim činjenicama, ali nikako ne će biti uzalud, da reknemo što o moralu, religiji i pravosuđu frenologije. Na to nas još više potiče, što frenologija, kako ćemo vidjeti, presađena pod utječe amerikanizam i modernizam u pojimanju vjere i morala. Usuđujemo se ustvrditi, da je njihova nauka samo presađena pod

drugim imenom iz frenološkog vrta. Zahtijeva i svevladajući zakon evolucije, da se i moral i religija mijenjaju. Do zgode, frenologija je već stvar učinila! Ona je htjela ne samo staru psihologiju nadomjestiti nego biti opća znanost, na kojoj bi morale druge postavljati temelje. Šta je za pedagogiju obećavala, već smo čuli. Da ostale znanosti na nju nijesu pazile, i to je opće poznato. Kako o njoj misle psihologija i fiziologija, vidi se iz svega, šta je do sad rečeno. Šta uči o moralu?

Da se dobro stvar razumije i nova frenologijska moralka shvati, mora se uvijek pred očima imati njezina nauka o prvobitnim moćima i njihovim respektivnim organima: da djelatnost moćiju bitno zavisi o veličini i razvoju organa. Po frenolozima moći moraju djelovati u onome pravcu, u kome se nalazi razvoj organa. Moći su kao slijepi instinkti, koji nas vuku k nazočnom predmetu, tako dr. Cubi[1]). Oni moći dijele, kako smo vidili, u tri razrada, naime: nagoni, čuvstva i moći spoznanja. U moralnom pogledu dijele moći u živinske i religiozno-moralne. Po dr. Cubiu, tako i po drugima, razlikuju se u tome, što živinske moći teže za prosto egoističkim, individualnim, prolaznim, časovitim zadovoljstvima; dok religiozno-moralne teže za zadovoljstvima, iz kojih drugima dobro slijedi i koji se pružaju u budućnost. Živinske imaju svoja mjesta u zadnjem dijelu mozga, od zatioka; moralne imaju u prednjemu, k čelu. Cijelo njihovo gospodarstvo i cijeli njihov tok u čovječjem životu opredjeljuje veličina i razvoj prednjeg i zadnjeg dijela mozga, lubanje, glave. Ako je tko sretan, da mu je prednja strana glave razvijena, on je gospodar živinskih nagona, on njima može upravljati po miloj volji. Inače živinske moći i nagoni vladaju cijelom njegovom djelatnošću. Ideal se nalazi u međusobnom izjednačenju, gdje vlast ipak moraju imati moralne moći. Istom tada mogu imati svoje mjesto religija, moral i kreposti. Tu je nauku Balmes podvrgao oštroj kritici i dokazao, da mi imamo idealnih, moralnih i živinskih nagona, požuda, ali te stoje pod vlasti slobodne volje i tu se nalazi temelj moralu; dok frenolozi slobodnu volju zlo tumače, te u velike zablude upadaju. Osim toga se moralne moći odnose isto tako na zadovoljstva, koja služe nama i koja su nazočna, a ne, kako hoće frenolozi,

[1]) Dr. Cubi: Manual de Frenologia. — Balmes: Vermischte Schriften, II., str. 122.—138.

samo na zadovoljstva, u korist drugih. Da li djelatnost slijedi tjelesne ili duševne predmete i da li ih slijedi po odredbama razuma i po kazivanjima savjesti, tu se nalazi temelj razlike, a ne u veličini mozga i organa. — Tko bi se usudio reći, da o veličini mozga zavisi herojska požrtvovnost milosrdnih sestara? — Da one proborave po cijele noći kod bolesnika, jer ih sili veličina mozga? Ili da su svijetu, rodbini, roditeljima, domovini i drugim duševnim i tjelesnim, u sebi zakonitim, zadovoljstvima doviknule „s Bogom“, samo da se posvete ljubavi bližnjeg? — Oh! ludosti, ludosti, na što ćeš ti ljude dovesti!

Daljnja se nauka frenologije o moralu osniva na zakonu korelacije djelatnosti: razvoj mozga služi djelatnosti; djelatnosti će služiti razvoju mozga. Dakle samo oni pojavi u ljudskom životu zaslužuju promicanje i unapređivanje, koji su *aktivne* naravi, koji umnožaju djelatnost, energiju i razvoj mozga; dok se *pasivni* pojavi imaju malo po malo odstraniti iz ljudskog života. Odatle amerikanizam i modernizam uče nauku o *pasivnim* i *aktivnim* krepostima: *pasivnim* smrt, *aktivnim* život! Smrt *celibatu*, živjela *ženidba!* Smrt *poslušnosti*, živjela *neposlušnost!* ... O tom dosta u modernističkom smislu.

Frenolog Struve[1]) kaže: „Krepost je (vršenje) djelovanje, koje odgovara svrsi svakog čuvstva (u daljnjem značenju riječi, gdje se uključuju osjećaji kao i nagoni) od Stvoritelja u nama postavljenog. Opačina je djelovanje, koje se protivi svrsi istih čuvstava ... *Pasivnost* nije nikad krepost. Dakle je *čistoća*, u koliko se pod tim razumije redovničko uzdržanje (od spolnih čina), tako malo krepost, kao posvemašnje nedjelovanje nagona za posjedom, ljubavi mladih i ovisnosti. Naprotiv je ona krepost, u koliko sudjeluje u uzdržanju čovječjeg roda, u granicama postavljenim od ljubavi mladih, od zavisnosti, naklonosti i poštovanja. Po isti je način *poslušnost* tako malo krepost. Ona može voditi k dobru kao i k zlu. (*Razborita* poslušnost nikad!) Podvrgnuće vlastitih osjećaja i vlastite volje pod čije druge samo je onda dobro, ako je jedan izvrsno nesamosvojan, a drugi izvrsno samostalan. (Onda i nema govora o podvrgnuću!) Nesamostalni se mora samostalnome pokoravati radi svoje sposobnosti (nesamostalnosti), kao što neznalica mora učiti od onog, koji zna, kad se oba nađu u zajednici. Samo nesamostalnost je uvijek

[1]) Struve citiran kod Dr. Stöckla: Der Katholik (1804.) str. 651. s.

za ljude manjkavost, kao neznanje, u koliko pretpostavlja manjkavost znanja. Svojevoljno to produljiti izvan djetinje dobi (t. j. svojevoljno živjeti dalje u poslušnosti) znači učiniti atentat na razvoj vlastite moći. To u sebi uključuje protivnost cilju ljudskog života, koji nam zapovijeda, da razvijamo naše sile, moći". Dakle u kratko, da razumljivim riječima reknem: sve ove djelatnosti, koje služe *razvoju* mozga, pa bile one koje god naravi, jesu dobre, zaslužuju ime *kreposti*; a one, koje prouzročuju *atrofiju, osušenje* kod organa, imaju se postaviti među *opačine*.

I ubojstvo pobuđuje razvoj mozga, pa nek i ono bude krepost. Čistoća, samozataja uzrokom su atrofije, pa su zato opačine! — Pod noge sa starim krepostima, one atrofiraju mozak (Ipak milijun puta ima više ludih iz svjetovnog staleža, nego iz redovničkog! Dakle je tu atrofiranje izključeno); one su nove opačine; a na oltar sa starim opačinama, jer razvijaju mozak. One su moderne kreposti. Dolje sa evanđeoskim savjetima! Uzmite moderne savjete! — Jamačno, u čitatelja već do sad kipi indignacija i odurnost proti takoj nauci, pa me to rješava dužnosti da pobijam. To odbija prvim mahom svak, tko nije izgubio čuvstvo ćudorednosti i moralnu svijest.

15. Religija i pravosuđe.

Gotovo se unaprijed može slutiti, da nijesu ni tu na pravom putu. Oni uče, da ima i vjersko, religijozno čuvstvo svoj organ, te da će se i religijozna djelatnost očitovati prema veličini organa. A pošto je organ nama nešto subjektivno, pripada našem mozgu, našoj naravi, i religija mora biti nešto subjektivno, barem u svome postanku i vrelu. Dapače manje više i životinje posjeduju religijoznog čuvstva, makar ono bilo slabo razvijeno. To su frenolozi učili prije Darwina. Ako je moguće, u nauci o religiji još su srodniji s modernizmom. Nije isključeno, da su i tu modernisti išli tražiti svoju nauku, da činjenicama pokažu, e se i religija evolvira i da se mora evolvirati, ako želi cvasti i plodove nositi!

Vrelo religije jesu čuvstva strahopočitanja, nade i čudnoga čudesa. U njima je sve, što spada na religiju. A veličina će i razvoj opredijeliti, koja je forma religije najbolja. Dakako da tu nema mjesta učećem auktoritetu ili Crkvi. Čujmo frenologa Schevea[1]):

[1]) Scheve: Phrenologische Bilder, str. 419., 421., 422. ss. — Stöckl: l. c. str. 653. ss.

„Posve je pogrešno htjeti učiti na „silu" jednog čovjeka ovaj ili onaj određeni članak vjere, ta on može upoznati prije ili kašnje i druga religijozna mnijenja, kojima daju njegove moći misli ili uzvišenija čuvstva prednost i koja on zato *mora* primiti i vjerovati, *htio ne htio*". Djeci se ne smiju pokazivati i učiti članci vjere. „Koliko se ljepše djeca dadu u vjeri i religiji podučiti, kad im se govori: Bog je u tebi, potraži ga u sebi, Bog govori tebi, uči se i ti njemu govoriti. — Ove se riječi doista za čovjeka nemaju mijenjati (što se kod članaka vjere događa); samo se ima pridodati: Čuješ li u tebi glas naklonosti, ljubavi prema ljudima, koji ti nalaže, da nesretne potpomogneš, uvrijeđenima oprostiš? Poslušaj ga! Čuješ li u tebi glas savjesnosti i odlučnosti, koje te pozivlju, da svladaš tvoje strasti i požude? Slijedi ga! Čuješ li u tebi glas nade, koja te nuka, da se pouzdaš u providnost božju? Vjeruj joj! Taku je vjeru Isus učio, a ne vjeru s člancima. Religija je podjarivanje, ojačanje i ugrijavanje vjerskih čuvstva, jer je posve nutarnja stvar čovjeka. Ona ne ostaje nikad ista, nego se sadržaje u uvijek postajućem razvoju (immerwährender Entwickelung). Budući da je čovjek u svakom drugom pogledu napredujuće biće, zar da bi morao u svome najuzvišenijemu djelu, u religiji, uvijek nepokretno ostati na istome stupnju?" Mora u svijetu biti više raznih religija, niti može jedna te ista religija biti kod svih ljudi, jer se religija ne sastoji iz članaka vjere, nego proizlazi iz subjektivne nutarnjosti pojedinih. K tome se razne religije moraju međusobno snositi i ljubiti po nauci Isusovoj: „Ljubi Boga na da sve, a bližnjega kao samoga sebe". Po frenologiji je isto, ti vjerovao u Božanstvo ili ne. Oba se nazora osnivaju u naravi čovječjeg duha, prema tome kako je mozak razvijen. Ljudi različitih karaktera moraju i razne puteve slijediti za Isusom. Dakle Bogu je isto, ili se ti klanjao ili misu slušao ili đavla zazivao! Bogu su mile i protuslovne žrtve; i djela On prima, koje naravi bila da bila!... Oh! Bože moj! Kakav pojam o Tebi imaju! Isus uči, da se ne može Bogu i đavlu u isto vrijeme služiti, a oni uče protivno. Da se ljubav i mržnja jednako mile, protivi se naravi i svakidanjem činjenicama.

Ludost same nauke i tu nas oslobođuje od daljnjeg pobijanja.

Šta uče o pravosuđu?

*

Ovdje ćemo biti što kraći. Danas se mnogo govori i raspravlja o kriminalnosti i o odgovornosti kriminalnih zločinaca. Po frenolozima[1]) je osuda na smrt nepravedna i nemoralna; da, oni to drže o svakoj kazni uopće, ali ne tako jasno. Razlog je taj, pošto nitko nije odgovoran: odgovorna je anormalnost organa. Zločin je posljedica duševne bolesti. Stoga zločince ne smijemo kazniti ni zatvarati, nego liječiti i sažaljivati.

Da je teško ograničiti, dokle ide sloboda volje, priznajemo; i katolički su pravnici i moralisti prvi, koji savjetuju opreznost i razboritost u prosuđivanju takih slučajeva. Ima slučajeva, gdje je sloboda bila posve odsutna, možda češće nego se misli. Ali posve nijekati slobodu, velika je zabluda, koja se kosi sa činjenicama. Dakle ni pravosuđe frenologije ne vrijedi ništa.

16. Treba li u fisiognomiji i u frenologiji sve zabaciti?

Da nam odgovor bude što razumljiviji, u kratko ćemo pregledati sve, što smo do sad rekli.

Prije nego smo se upustili u samo razlaganje i raspravljanje, naveli smo različitih primjera svake vrsti: primjera, koji se u prirodi pokazuju i koje je ljudska mašta skovala. Ti su primjeri bili uzeti iz fisiognomije i krivih nauka o spoznavanju čovječjih tajna. Da nam razlaganje bude jezgrovitije i lakše, pokazali smo u najpotrebnijim potezima prave puteve k znanju, koji se osnivaju u naravi ljudskoj i koje čovjek ima neophodno slijediti, ako želi cilj znanja postići; inače će lako zalutati.

Zatim smo naveli i osudili krive puteve i stranputice, kamo je radoznalost čovječji rod bila zavela, a i danas zavodi. Govorili smo o raznim pokušajima, koje su filosofi naučavali, da se i kako se ima sakrivenost duševnih djelatnosti i činjenica tražiti. Pokušaji se doduše osnivaju na naravnim pojavama i na činjenicama, ali bez uspjeha, jer ne zaslužuju ime znanosti. Više su nagađanja, nego dokazane istine. Uzrok tome stoji u neznanju, kako se međusobno odnose duša i tijelo, duševne i tjelesne djelatnosti.

Napokon, iza nužnog ocrta čovječje anatomije, živčane mreže i mozga, vidjeli smo nauku frenologije, njezine principe, obećanja i nauku prakse, njezinu korist (bolje nekorist), moral, religiju i pravosuđe.

[1]) Scheve: ib. — Stöckl: ib. — Balmes: Vermischte Schriften, II., str. 214.—230.

Književna smotra.

Piše: Dr. Ljubomir Maraković.

4. K teoriji lirike.

I.

Najbolje bi svakako bilo, kad bih na ovome mjestu mogao podati što potpuniju i što cjelovitiju teoriju svih lirskih vrsta, da se izbjegne svim nesporazumcima i podade kažiput svakome u svakoj zgodi. Ali niti sredstva, niti prostor, a ni vrijeme ne dopuštaju nikako, da se ono, što su dobro već drugi o tome rekli, ponovno izrazi i sabere u neki pregledniji sustav, kako bi bilo potrebito, i da se onda to vlastitim opažanjem i novim tvrdnjama nadopuni i potkrijepi. U ostalom, to za sadanje naše prilike nije ni tako nužno potrebito, jer, vežući se na pojave koje opstoje, ne možemo govoriti o svima lirskim vrstama, pošto se sve sada ni ne njeguju. Nego s tim više čini mi se da je potrebito progovoriti nekoliko riječi o općenitome značaju lirike i osnovnim formama lirskoga stvaranja.

Dandanas uopće preteže lirika kud i kamo naprama svim ostalim vrstama poezije, pa i kod naših ne baš mnogobrojnih katoličkih pjesnika. Epičara imamo jedva jednoga ili drugoga, dramatičara nijednoga, a sve ostalo je lirika. To je svakako nerazmjerno, a nesklad ne može nikako biti niti izvorom niti svrhom cjelovite i prave narodne kulture. Razlozi su tome poremećenju ravnoteže na dlanu: prevelika subjektivnost modernoga vremena, plod savremenoga obožavanja individua u filosofiji, svakako najvećma pogoduje subjektivnoj vrsti poezije, lirici. Akoprem katolici nisu ovisni o toj filosofiji, opet se njenu utjecaju dijelom ne mogoše oteti, osobito izvana, a dijelom držeći se one stare: klin se klinom izbija, prama skrajnjoj izobrazbi i, da se poslužim modernom riječju, ispoljavanju individua na protivničkoj strani, misle da treba usuprot staviti što izrazitije i što suptilnije umjetnički izrađene samostalne individue s katoličke strane. No to sve još nije dosta. Ovolikome golemome poremećenju ravnoteže ne može biti uzrokom tek jedna pogreška, koja makar da je i pogreška, ipak ima svoje dublje značenje i bar

neko pravo na opstanak; premda je naime istina, da se klin klinom izbija, istina je svakako i to — a to se obično zaboravlja, — da mi imamo ne samo protivnike suzbijati ili istiskivati, nego i pozitivno i više stvarati; stvarati iz umjetničke potrebe, iz potrebe velike narodne umjetnosti i kulture uopće. Dakle ne samo dostići, nego i kud i kamo prestići, nadmašiti protivnike, ne samo imati ono, što i oni imaju, nego i bez obzira na njih postići ili bar težiti za onim, što smo dužni i kadri na najvišemu vršku umjetničkoga stvaranja i umjetničkih ciljeva postići. Ne samo, da nastojimo, da imamo — da se tako izrazim — katolički pendant Kranjčeviću, Begoviću, Domjaniću itd., nego da imamo umjetnike, pjesnike koji će si izvan i iznad ne samo ovih, nego i Preradovića, Mažuranića, Šenoe i drugih naših priznatih pjesničkih velikana, postaviti veće, veličajnije, uzvišenije umjetničke zadaće. No rekoh, to nije dosta. To je više razlogom tome, što su ostale vrste pjesništva prama lirici danas zaostale i zakržljale. Moramo tražiti razlog i tome, što se je lirika sama po sebi toliko razvila, odnosno, da se bolje izrazim, toliko opsega zauzela.

A glavni i temeljni razlog tome je, po mome mnijenju, golema nesavjesnost, ili da se blaže izrazim, nepromišljenost, i površnost u porabi lirskoga izražaja, ili običnije govoreći, lirske pjesme. Lirika je dandanas na žalost postala, kako se kaže, „Mädchen für Alles“. Danas dapače u većini nije više lirika izravnim izražajem silne pjesničke duše, koja u preobilju duboka i snažna čuvstva žarkim bojama i plamenim slovima crta unutarnji život snažna i osebujna individua, nego više udoban način, da nanižemo časovite, pretežno vanjske dojmove, sličice, bez dubljega individualnoga proživljavanja i bez potanje savjesne analize, ne bi li se na osnovi te misli, toga osjećaja, toga predmeta, koji nas upravo zaokuplja i sili na stvaranje, dalo stvoriti nešto dubljega, većega, silnijega i u samoj lirici, a napose i u kojoj drugoj vrsti poezije. Današnja je lirika pretežno samo serija raznovrstnih intimnih sličica, po kojima možemo tek posredno i kao kroz maglu razaznati pjesnikovo — ne silno čuvstvovanje i snažni unutarnji život — nego tek raspoloženje u tome času i toj okolini. Dandanas n. pr. čitajući pjesmu ne vidimo izravno i živo, kako je predmet prošao kroz žar pjesnikove duše, kako je on prekaljen u pjesniku, i pjesnik sav u njemu, nego

pjesnik tek kao da prostance stoji pa promatra sliku, koju riše, te samo po njegovu pogledu sjetnu i turobnu ili vedru i veselu možemo prosuditi, kako ga se stvar doima. No prosuđivanje čovjeka po pogledu — da ostanemo pri slici, — po vanjskome izražaju lica, uvijek je dvojbeno i bez osobite dubine; jer u dnu srca može se često puta kriti posve drugo, nego što lice kaže, ili pogotovo nego što drugi misli, da čita na tuđemu licu.

Primjer će stvar valjda nabolje razjasniti. Uzimamo Izidora Poljaka pjesmu „Čušimski vali“: pjesnik u dva tri snažna poteza pokazuje krvavi sraz Evrope i Azije, koji mu upravo zaokuplja dušu. Pri tome mu se kao mirnu posmatraču nameće turobno pitanje: „Kad će sinovi ljudski, sinovi jednoga Oca zemlju bratski da d'jele, kad će vrhuncima zemskim u znak ljubavi svete pršit zastave b'jele?“ No pjesnik prekida razmatranje svoje bez odgovora i podsjeća nas, da je to bio samo pogled na sliku, idući dalje (svakako ne bez značenja) kako „na algama morskim u bezdanoj dolje dubini sniju heroji pali“. Promatrajući ovu pjesmu izvan saveza Poljakove zbirke pjesama, u kojoj je, mogli bismo je vrlo lako držati n. pr. i za Kranjčevićevu (ne gledajući na čisto formalnu stranu, pošto bi Kranjčević koji taj izraz možda drukčije rekao). Dikcija i forma veoma podsjeća na njega. I on je volio ovakve goleme prizore bratske nesloge i krvarenja, da na njih nadoveže svoj kobni caeterum censeo. I on bi možda bio ovako isto ispjevao ovu pjesmu. Nema ništa bar na oko bitna u njoj, što bi bilo protivno osjećaju, koji bi ga pri tomo zaokupio, i riječima, kojima bi ga izrazio. A ipak, mi znamo, da je između duševnoga, unutarnjega života i shvaćanja svijeta kod Kranjčevića i onoga kod Poljaka golema razlika. Kako bi naime odgovorio na ono pitanje Kranjčević, a kako Poljak? Prvi svakako razornim skeptičnim smiješkom, koji ne vjeruje u moć ideala i u pobjedu dobrote, makar i kasno, pa možda i ne na ovome svijetu. Drugi, kao uvjeren katolik, odgovorio bi, premda sjetno, no ipak s pouzdanjem, ili bar utješljivo, ta ipak smo „sinovi jednoga Oca“. No eto, reći ćete, baš taj izraz, „sinovi jednoga Oca“, odaje Poljaka prama Kranjčeviću, vjernika prama skeptiku. No izraz sam još ništa ne odaje, dapače, ovakove izraze je upravo Kranjčević najvolio i upotrebljavati, da u njih sl'je sav žuč svoga očaja i razjađenosti nad beznadnim stanjem svijeta. On bi ga naime

upotrebio ironički, sarkastički: premda uvijek vičemo, da smo sinovi jednoga Oca, ipak svojom praksom svagdje pokazujemo, da to nismo, te dakle ni to nije istina. Dakle jedan jedini izraz u cijeloj pjesmi, koji bi nam mogao odati raspoloženje pjesnika kao posmatrača slike i otkriti ideju, do koje je došao u taj čas, može se na dva načina razumjeti, što ovisi o načinu i izražaju, kojim se čita i naglašuje: naivno i ironički! To je svakako premalo ili ništa. Prizma, koju je ostavio unutarnji život pjesnikov sa svim ovim dosadanjim ontološkim, etičkim i estetskim iskustvom, kroz koju se mora da lomi i rastvara sve, što u dušu njegovu iz vanjskoga svijeta dolazi, preslabo lomi, ili možda bolje, pjesnik se nekako ustručava pustiti sve zrake svom snagom i cjelokupnošću kroz tu svoju prekaljenu i ustaljenu prizmu. On predmet ostavlja izvan sebe, tek što ga je počeo preživljavati, i ostavlja tako i pjesmu samo vanjskim dojmom, a ne unutarnjim snažnim doživljajem. Promatrajući ovu sliku, svatko se upita, tko i malo dublje misli, isto onako kao pjesnik; — ali odgovor sebi primjeren može dati samo pjesnik kao jači i u unutarnjem životu razvijeniji individuum. Što ga jasnije i bitnije dade, to jače i oštrije lomi njegova prizma, to jače odrazuje i podaje svoju individualnost — a šta je drugo svrha lirici, subjektivnoj i najsubjektivnijoj vrsti poezije?

Nije svrha ni zadaća lirici, obrađivati velike probleme i velike spoljašnje događaje kao takve, pri čemu pjesnik više postrance stoji; nego lirika ima da prikaže, kako se ti problemi i događaji odrazuju u pjesnikovoj duši i kako se doimaju njegova nutarnjega života. Ili: veličina problema i događaja u svijetu, koji pjesnik promatra, ne daje lirskoj pjesmi veličine, nego veličina osebujnosti i individualne snage, vlastitoga samostalnoga nutarnjega života, kojim pjesnik taj svijet promatra. Svatko će n. pr. priznati, da je ideja Božansva i besmrtnoga života najveća od svih uopće, do kojih se ljudski um može da dovine; a pogotovo da je veća od ideje o ljubavi k zemaljskome stvoru, makar taj stvor i imao besmrtnu dušu (jer znamo, da zemaljska ljubav ovisi vrlo mnogo i o prolaznome izgledu i tjelesnim prednostima ljubljenoga stvora). Pa ipak je Petrarki, dubokoumnome vjerniku ali i jednome od najvećih lirskih pjesnika svijeta u umjetničkome stvaranju ideje Božanstva i vječnosti podređena ideji ljubavi k Lauri. Dakako, ovo se mjesto ne smije

shvatiti u metafisičkom smislu: Petrarka zna i priznaje, da je sav vidljivi svijet pa dakle i tjelesne prednosti njegove Laure, u sebi prolazan, a ništetan prama velikima idejama besmrtnosti i Božanstva; ali se on ipak kao umjetnik ne može da popne do tih velikih ideja, ne može da ih prikaže i pogotovo da ih odrazi u svojoj duši bez ovoga vedroga i bistroga zrcala, u kojemu on i specifično kao umjetnički individuum, gleda čitav svijet i svemir, — bez Laure. Laurina tjelesna ljepota, koja — za njega — nadmašuje sve ostale ljepote svijeta, ipak je prolazna i nepotpuna, te ga vodi k neprolaznoj i potpunoj ljepoti — k Bogu; Laurine duševne vrline i kreposti, ma da su u tolikoj mjeri, opet nepotpune i nesavršene, vode ga k samoj savršenosti i vječnoj dobroti, k Bogu. Njemu je lakše predstaviti si nebo, kad pomisli, da će ondje Laurina čista duša postići cilj svojih plemenitih težnja i zadobiti vječno blaženstvo; njemu je lakše prezreti prolaznost svijeta, kad pomisli, da će i Laura umrijeti.

Gentil mia Donna, i' veggio
Nel mover de' vostr' occhi un dolce lume,
Che mi mostra la via ch' al Ciel conduce....
(Canz. VII.).

Trionfo della Divinità, hvalospjev Božanstva, baveći se najuzvišenijom idejom svijeta i poezije, Bogom, u najžarčemu zanosu, završuje značajno: Se fu beato chi la (sc. Laura) vede in terra, or che fia dunque a rivederla in Cielo?

Tako je n. pr. posebno na katoličkoj strani s Marijanskim pjesnicima, kakov je n. pr. bio sada već pokojni p. Heinr. Opitz. Bez dvojbe je Bog, najsavršenije biće, i jedino samo od sebe i samo sebi svrhom, uzvišenije i veličajnije od makar kojega bilo svojega stvora. Blažena Djevica, makar i bezgrješna i najsvetija od ljudi, ipak je samo stvorom i ne može biti apsolutnim idealom. Pa ipak Marijanski pjesnik ne odabire svojim uzorom i svojim vođom izravno samu savršenost, Boga, nego sav svijet obuhvaća ljubavlju prama Bl. Djevici, a ona ga tek privodi k Bogu. Je li to nesavršenost? Svakako ne, nego je to plod pjesnikove individualnosti; duboka i veličajna ozbiljnost i sabranost, uzvišeni lijet misli i do skrajnosti prekaljeno strahopočitanje u izrazu, kojim bi se obraćao k samome

uzoru savršenosti, k Bogu, ne odgovaraju toliko njegovoj umjetničkoj i čovječijoj individualnosti; on veli, da ga nježniji, ljudskome shvaćanju pristupačniji i predočiviji stvor, koji bolje odgovara mekim i tananim strunama njegovoga umjetničkoga dara, makar i tek posredno privodi k Bogu. Dok drugi gleda u prirodi slavu Božiju, on u njoj vidi slavu Marijinu; dok drugi posvećuje dan izravno Bogu, on pri svakome svome djelu misli na Mariju; naravski, da ga svakako privodi k Bogu, nu on voli čitav svijet, pa i Boga gledati kroz onu osebujnu prizmu, koju Goethe nazva „das ewig Weibliche“ — a kojoj je jedinim dostojnim i idealnim reprezantantom upravo Bl. Dj. Marija (već ni Goethe ju ne mogaše drukčije realno predstaviti do u liku Bogorodice).

Čini se, da smo zapravo ovim opaskama sišli sa staze prijašnjega našega razlaganja; no to je samo na oko. Ne množina vanjskih dojmova i predmeta, nego snaga i osebujnost nutarnjega života, kojom sve promatra, čine lirskoga pjesnika. O jednu osnovnu i snažnu ideju, koja ispunja njegovo biće, za to, što odgovara njegovoj naravi, a ne možda što je u modi ili što odgovara potrebama i duhu vremena, veže se čitav njegov pjesnički svijet. To je jasno na primjerima najvećih liričara. Petrarki je osnovnom idejom ljubav k Lauri, Heineu ljubav i opet ljubav, Byronu sverazornost strasti, Goetheu potpun izražaj individua par excellence, Preradoviću preporod čovječanstva i tako dalje. Dakle lirika ima da teži za tim, da što izravnije što cjelovitije i naivnije izrazi pjesnikovu individualnost i njegovo gledanje i osjećanje svijeta; i za to joj ne treba egzotičnih slika i predmeta, traženih u velikoj daljini od pjesnikova subjekta bilo po prostornome razmaku, bilo po razmjernoj veličini zahvaćene slike ili problema prama pjesnikovome subjektu, ako nema primjerena posrednika. Prama onoj zlatnoj staroj izreci: Γνῶθι σεαυτόν, spoznaj sama sebe, ima da je pjesnik u lirici subjektivnoj vrsti poezije, sam sebi središtem ovoga svijeta, sam sebi najinteresantnijim i najznamenitijim problemom. Doimlju li ga se veći ili manji, neobični ili običniji vanjski događaji, tada ih on ima da prikazuje manje i oskudnije u koliko su vanjski događaji, a daleko opširnije i obilnije, koliko se njega doimlju i kako utječu u njegov duševni život. Iz političkih pjesama Walthera von der Voglweide slabo bi se okoristila povjesna znanost, kad ne bi dotične događaje

poznavala od drugud; njemu je preče, vjerno i zorno prikazati sebe, kako sjedi i razmišlja o stanju svoje domovine (u najpoznatijoj i najpopularnijoj svojoj pjesmi), nego li izbrajati, u čemu stoji politički sam sraz i kako se je razvijao. Ali za to Walther gori žarom svoga političkoga uvjerenja i izgleda, kao da bi bio kadar svakoga s mjesta utući, ko bi mu se usudio i riječju protusloviti. Moderni pjesnik nasuprot u pjesmi gotovo iščezava, puštajući vanjskome događaju, da prevlada i čitatelju, da li će se za nj zanimati ili ne; kao n. pr. u Poljakovoj pjesmi „Na slavonskoj cesti“, gdje tek inteligentan čitalac opaža sažalni smiješak, koji pjesniku titra na usnama, kada na oko posve objektivno iznosi sliku iz vanjskoga svijeta. Ili se skriva, kao u kakvoj igri, za vanjske i gdjekada veoma neobične likove i maske, pa da tek odatle posredno izrazi svoje osjećaje; kao n. pr. Poljak u ciklu „Iz ostavštine moga prijatelja“ ili Deželić u cijeloj zbirci „Zvuci iz katakomba“, — koja se inače po svoj vrsnoći može nazvati standard-workom dosadanje naše katoličke lirike. Moderno vrijeme, premda toliko ističe izobrazbu i slobodu individua, vanredno skučava i sapinje tim snažniji i jači individuum, kao što je pjesnički, jer on od samoga straha i obzira prama slobodi tuđega individua ili kako se obično kaže, osjećanja, ne može da nastupi otvoreno i neposredno za svojim individualnim osjećanjem i čuvstvovanjem, nego mora tek posredno čitatelja za nj predobiti.

Naravski, da nipošto tim ne tvrdim, da su si n. pr. gornja dva kao primjer navedena pjesnika bili doista toga svijesni, te da ih, makar i blago, krivim s nekoga regbi kukavičluka ili slabosti; ja sam samo kušao protumačiti, iz kojih je psiholoških pretpostavaka došlo do današnjega stanja, dakako postepenim razvojem; a pogotovo znamo baš za ovu dvojicu, da njihova pjesnička manira nije izvorno njihova, nego da se pri tome naslanjaju uz druge.

Zaključak, koji iz svega ovoga razlaganja za sada vodim, je taj, da liriku treba što bolje pročistiti od svih nerazmjerno objektivnih, vanjskih i pjesnikovu subjektu u širem smislu dalekih elemenata, te da ju treba što čvršće sljubiti s pjesnikovim individuom, da se sav svijet, što ga pjesnik zahvaća, staloži, skristalizuje na dnu njegova nutarnjega duševnoga života. I slikar krajolika, premda prikazuje mrtvu i objektivnu prirodu, naravski da ulijeva

u sliku svoj subjekat, samo je taj subjekat na taj način nepristupačan; slikar time posredovanjem boje, svjetla itd. kaže upućenu gledaocu sve, ali običnome ništa, no upućeniji promatrač nije nikad posve siguran, da li je doista posve pogodio misao umjetnika, i da li s njim jednako osjeća; dok slikar ljudskoga lica izražava osjećaje, čuvstva, misli neposredno i snažno, živo i nedvojbeno. Naravski, da među slikarima krajeva ima dobrih slikara; ali su velikani umjetnosti kao Michelangelo, Raffael, Rubens itd. ili isključivo ili ogromnom većinom djelâ slikarima ljudskoga lica.

II.

No, reći ćete, zar da polje vanjskih događaja i objekata, koji se neposredno ne dotiču pjesnikova nutarnjega života, ostane za poeziju neplodnim i neobrađenim? Nipošto; ali treba samo sve prikladno rasporediti onako, kako stvar zahtijeva. Kao što dandanas zlorabe roman, da u nj nakljukaju sve moguće nauke, koje mnogo puta s umjetnošću imaju vrlo malo posla, tako opet umjetnički zlorabe liriku, da u nju strpaju sve, što spada u područje pjesništva, bilo ono za liriku podesno ili ne. Jer kao što je roman lako i neumjetnicima zlorabiti zbog forme, tako je opet pjesniku od svih forama najudobnija lirska, jer je svaka druga opsežnija, zamašnija, te iziskuje ozbiljniju kompoziciju i veću promišljenost.

Uzmimo n. pr. socijalne probleme. Dandanas je riječ „socijalizam, socijalan" svakome na ustima, pa nije ni čudo, da i u poeziji traži svoje mjesto. No moderni pjesnici, kud će s njim, nego u liriku. Ima doduše i socijalne lirike, o tome nema dvojbe; ali tu lirika mora da je proživljena, da je nužno nikla iz pjesnikova individualnoga života, a ne da je nastala samo za to, što je pjesnik uslijed općega duha vremena stao svijet oko sebe na taj način promatrati i baviti se socijalnim pitanjem. Tim, što pjesnik stavlja u svoje riječi snagu svoga individualnoga iskustva i čuvstvovanja, koje po tome nastaje, dobivaju one neobičnu moć uvjerena i neosporivo pravo na opstanak u umjetničkom pogledu. Pjesništvo je umjetnost, a ne znanost; ono ne živi samo o idejama, nego mu je bitnim uvjetom opstanka vidljiv znak, forma; apsolutna tvrdnja bez stvarne podloge može se i nijekati, dok onoga, koji ju tvrdi i pred nama u taj čas stoji, s kojim je ona tijesno srasla, ne možemo zanijekati. Takve je naravi t. zv. socijalna lirika Eichertova u da-

našnjoj njemačkoj katoličkoj literaturi; on je sam proživio na sebi svu mizeriju bezdušnoga birokratizma i protežiranja, svu tragediju velika duha, koji teži za bezgraničnim, a propada u borbi sa svagdanjim sitnicima, i još ga k tome i vlastiti njegovi t. zv. pristaše, katolici t. j. predstavnici katoličkoga gibanja i raznih poduzeća gledaju preko ramena kao „proletarca", neznatog činovničića, koji dobro je da pjeva, jer tim drži na uzdi t. zv. glupu masu i t. d. Kad takva ojađena duša piše nad glavama mlitavoga i mekoputnoga bečkoga građanstva plamenim slovima kobne tri riječi biblijske, kada gromkim glasom trube sudnjega dana dovikuje raskošnim mogućnicima i umišljenim uglednicima: „Pravednost!" — tad je to sasvim nešto drugoga, nego pukim promatranjem svijeta dolaziti do raznih idejnih zaključaka ili stavljati nove probleme i pitanja, koja često puta vrlo skeptično zvuče. Eichert je svom dušom i svim žarom na strani potištenih, on je njihovim najenergičnijim tumačenjem i prvoborcem, koji im svojom krvlju krči put; ali mu je to moguće samo zato, jer ne treba potvrde i primjera svojim riječima i svojim osjećajima tražiti od drugud, nego ih sve nosi na sebi i u sebi. Slično je n. pr. i s političkim pjesmama Waltera i trubadurâ uopće. Zašto se u savremenoj poeziji našoj izrađuju rodoljubne pjesme u ozloglašene patriotske tirade? Zato, jer nijedan od pjesnika nema svoga posebnoga individualnoga odnošaja k domovini, k narodu i njegovim interesima; mi n. pr. imađasmo pravaša pjesnika t. j. takovih pjesnika, koji pjesmom zastupahu ideje političke stranke pravaške, ali ono, što bijaše regbi oznakom te lirike, neprestani poklici: Bog i Hrvati, Hrvatska Hrvatom i t. d. ne bijahu drugo do istrošena gesla. Dok je n. pr. osnovno načelo pravaške stranke ujedinjenje hrvatskih zemalja, ti pjesnici niti ne poznavahu tih hrvatskih zemalja, kao n. pr. Bosne, Međumurja itd., te ne stajahu u upravo nikakvu individualnom odnošaju prama njima; kako dakle da oni subjektivno (riječ je o lirici!) oduševe za te zemlje i narod, koji je u njima? Kolika golema razlika prama tome kod Waltera, koji je svu Njemačku proputovao s kraja na kraj, te ponosno govori o veličini njemačkoga naroda, o ljepoti njegova zavičaja i vapi za ujedinjenjem pocijepane domovine! Ignoti nulla cupido, pa tko ne pozna ljepotâ svoje domovine, ne može ni da se za nju pravo iz dna srca oduševi, a: „Lijepa naša domovino" su onda samo naučene riječi, koje ne nalaze odziva u srcu

Nije li pak pjesnik subjektivno zainteresovan za predmet, nije li s njim srastao i nema li o njemu da nešto posebna, svoga kaže ili ako mu je predmet uopće razmjerno dalek, tada zapravo ne spada njegova obradba u liriku. Naravski, da tu ima preraznih nijansa i raznih suvrsta, koje po sebi imadu pravo na opstanak, a mnogo se puta desi, da u t. z. refleksivnoj lirici čitalac, koji od predmeta i pjesnika malo podalje stoji, ne uviđa, osobito u prvi mah, subjektivnoga momenta, specifično pjesnikova doživljaja, koji ga lirski veže uz taj predmet. Ali danas su ove suvrste preko svake mjere preotele mah, a tim je nastalo vrlo zlokobno pometanje granica između subjektivne, objektivne i smjerovite vrste poezije, između lirike, epike i dramatike. Ovi mješanci dakako da nemaju onda ni prave jednovite i organične forme, a tim su svakako širom otvorena vrata samovolji i formalnoj razvratnosti, što nikako ne može da odgovara idealu klasičnoga razvoja poezije. Bez oštro omeđenih granica nema čvrste i stalne kompozicije, a bez jasne kompozicije nema velika djela ni po opsegu ni po zamašaju. Odatle i dolazi sitničavost i efemernost moderne poezije.

Spomenuo sam već Poljakov ciklus „Iz ostavštine moga prijatelja". Epika se je tu na čudnovat način izmiješala s lirikom. Pjesnik svojim pripovijedanjem uokviruje lirske stranice dnevnika svoga prijatelja. Ne treba ni spominjati, da je i jedno i drugo pjesnikovo djelo; premda je pjesnik pretjeranim — a po mome sudu i neukusnim — realizmom čak i svaki dio svoga epskoga okvira potpisao potpunim svojim imenom i prezimenom, tobože da se jedno od drugoga jasno luči. Epski događaj, promatramo li ga sama po sebi, nema ništa posebna, nema izrazitosti ni epske snage. To je tipičan događaj, kojega se je pjesnik prihvatio samo za to, da ga psihološki obrazloži umetnutim lirskim partijama. No čijega su čuvstvovanja izljevom te lirske partije? Ili, kako pjesnik kaže, izmišljene, u naše doba tipične osobe, a to je tad proti biti lirske poezije, jer ona zahtijeva crtanje unutarnjega subjektivnoga života, koji pjesnik ne može kod drugoga nikad u punoj dubini poznavati, nego jedino kod sebe. Jer znaci, kojima ljudi izražavaju čuvstva, mogu varati, a u dno srca tuđega subjekta može prodrijeti jedino Bog. Za to ova analiza tuđega subjekta ostaje vrlo površnom, ili bolje reći on sam je vrlo površan; on n. pr. ne nalazi druge mudrosti, nego mudrost svijeta, ne nalazi druge umjetnosti do one,

kojoj je usred hrama „Venera besramnica" itd. Doduše, pjesnik je, sudeći po uvodu i zaglavku, upravo htio da u ovome ciklusu prikaže, kamo čovjeka dovodi moderna površna naobrazba bez Boga, ali objektivne primjere iz života ima da iznosi dramatika, a ne lirika. Jer dramatika iznosi nutarnjost subjekta po njegovim vanjskim djelima, koja pjesnik može tačno opažati i prikazati.

Ili je opet pjesnik pod krinkom drugoga lika htio da izrazi svoje vlastite doživljaje, čuvstva i osjećaje. No koje su onda doista njegovi osjećaji, a koje su nadodani, onoga samišljenoga lika, koji nije nikada ni opstojao? I čemu ta maskerada? Zar da se pjesnik stidi i žaca iznositi svoj unutarnji svijet, bit svoga individua, kojega se valjda ipak ne stidi? Zar moramo zrnca bisera pomiješati s pijeskom, među kojim ćemo ih teško razabrati i tek s mukom pronaći, da zadobiju svoju vrijednost, ili je ljepše i bolje, kad se čist i sam biser daje izravno iz ruke u ruku? Za liriku, opetujem, ima samo pravi i živi doživljaj, istinit i realan individuum pravu i jedinu vrijednost; ostalo je izmišljeno poput zračnih kula, hinjeno i krivo.

Predmeti, koji se ne slažu s ovim osnovnim načelom lirike n. pr. priča o „Ostavštini moga prijatelja", prizor „Na slavonskoj cesti" od Poljaka, „Zvuci iz katakomba" od Deželića itd. nisu nipošto izbačeni iz poezije tim, što gube mjesto u lirici. Lirika iznosi samo subjektivnu istinu, dok objektivnu iznosi epika, a subjektivnu i objektivnu zajedno iznosi dramatika. U članku „K problemu hrvatske drame" nastojao sam pokazati, kako se u drami borbom između subjektivne i objektivne istine ili njihovim skladom iznosi na koncu objektima istina. Stoga mislim da ne trebam toga sada ponovno razlagati. Uzme li se ono na um, lakše će se razumjeti i odobriti i ovo o lirici. Pjesnik naime treba da razluči u takovu slučaju elemente lirske i nelirske, te da ih prama tome i obrađuje. Tako je izvrsnim instinktom n. pr. Deželić obradio „Lidijinu ružu" u krasnoj epskoj pjesmi, a svakako je onda pogriješio, što je sličan proces u svojoj duši išao zatim lirski prikazivati opet u istome starinskome ruhu, pod krinkom; *pjesnikov* događaj hoćemo da gledamo kao *njegov* doživljaj: njega, sadanjega i savremenoga čovjeka, kakav jest, s onim osjećajima i čuvstvima, koji su uslijed realna doživljaja (pohoda u rimskim katakombama) tako blizu drevnome životu u katakombama. Pjesnik osjeća kao nekadanji prvi

kršćani, njegova je vjera boravkom uz prah mučenički isto onako pročišćena i živa, ali Klitije i tirani, proti kojima se on bori, su danas drugi nego onda, to je baš ono, što podaje cijenu specifično pjesnikova današnjega doživljaja. Akoprem su ono, naravski, simbolični likovi, ipak mi po njima tek neizravno i mnogo puta i ne sasvim pouzdano saznajemo istinu i dobivamo pogled u pjesničku dušu; to je dakle rafinovano sredstvo naprama naivnom izravnom izražaju osjećaja i pjesničkoga doživljaja onakva, kakav jest; a ja sam već u spomenitome članku (K problemu hrvatske drame) razložio, da prava klasična poezija teži upravo za naivnim sredstvima i za što izravnijim izražajem pjesničkoga predmeta.

Tako n. pr. i u ciklusu „Iz ostavštine moga prijatelja", epski predmet, mogao bi se lijepo razlučiti izmišljeni događaj i doživljaji onoga izmišljenoga junaka, te obraditi epski, kako i spada za predmet čisto objektivan, koji ide za tim, da pripovijedajući prikaže tuđu sudbinu; a ono, što je na njemu lirskoga vlastitoga doživljaja, imao bi pjesnik izlučiti i kao svoj doživljaj dublje i subjektivnije prikazati. Druga opet pjesma, „Na slavonskoj cesti", hoće da živim prizorom iz života, koji se pred nama odigrava, objasni i regbi u duhu izazove objektivnu istinu: zahtjev socijalnoga ravnovjesja i poretka. No dašto, to ne spada na liriku, nego na dramatiku; stvar, kako već izjavi i obična naša kritika bez viših pretenzija, ima u sebi „mnogo dramatičnosti"; trebalo se je samo u predmet malo više zadupsti, malo ga opsežnije zahvatiti — i drama bi nikla kao sama od sebe. Možda bi, kad bi se pjesnik uz to malo opširnije bavio biti i najdubljim osnovkama drame, iz običnoga seljaka slavonskog nastao narodni junak, kralj, heroj ili mitski lik, te bi cijeli spor i katastrofa zauzela već dimenzije — ali to na stvari u bitnosti ne bi mijenjalo ništa, a dobili bismo možda snažno i veliko umjetničko djelo. Ali, reći ćete, možda Poljak nema dramatskoga dara; to je svakako moguće, i tad je svaka uputa na dramatiku suvišna; ali ni taj se dar ne može onako od prva odsjeći. Ta od svih velikih pjesnika imamo pokušaja razne vrsti, te i od najvećih liričara drama ili dramskih osnova, a značajno je i vrlo žalosno, da u naše doba toga više nema. Ljudi rade na brzu ruku; ne okušavaju predmet sa svih strana, dok mu konačno ne odrede formu; akoprem dramski pokušaji rođena liričara nemaju ili ne bi imali velike dramatske vrijednosti, to bi ipak njemu samome neizmjerno koristiti, jer bi ga poučili o tom, što može a što ne može, ne samo u dramatici, nego i u lirici: t. j. šta i kako ne može u u kojemu predmetu lirski obrađivati. Tako se je n. pr. Wagner obrađujući predmet priče o Nibelungima uvjerio, da njemački obrat priče, premda bi bliži bio njemačkome narodu i njemu kao Nijemcu, nije za dramu a osobito za dramu njegovoga stila, premda je u eposu onako veličajno obrađen; pa stoga se odlučio na sjevernjački obrat priče i tu svojom genijalnom intuicijom stvorio pravo čudo. Poznato je, koliko je dogovora trebalo između Goethea i Schillera, dok se je konačno nakon zdušna i dugotrajna ispitivanja i pokušavanja ustanovilo, da li će ovaj ili onaj predmet epski ili dramatski obraditi (n. pr. Wilhelm Tell); o lirici je tu manje govora, jer su obojica imali za liriku više instinkta, premda su i tu griješili. Treba okušavati, ispitivati, razmišljati. Ne smeta, ako se stvar isprva lirski obradi; ali ta obradba kod ovakva predmeta ne smije pjesnika da zadovolji; on mora da teži za što adekvatnijim izražajem predmeta. Zadobije li junak pri tome pod njegovim rukama veće konture, zauzme li događaj opsežnije dimenzije, izazove li predmet veličajniju koncepciju, tad se pjesnik ne smije prepasti većega posla, duljega rada ili klonuti pred većom zadaćom, nego se hrabro u ime Božje latiti djela, pa makar novome djelu i pale starije osnove i obradbe žrtvom. Poznata je neumoljiva strogost Goetheova, kojom je kod preradbe svojih drama žrtvovao gdjekada novoj kompoziciji prizore, koji spadahu inače među najljepše (n. pr. u Goetzu). Takovu samostalnost prama svome djelu treba da očuva svaki pjesnik; pa stvori li nešto, što ga možda danas veoma veseli i zadovoljava, neka ipak kasnije hladnije promisli, ne bi li se stvar dala drukčije i bolje obraditi i osobito da li predmet odgovara onome načinu, kojim ga je on obradio.

Razmotrivši dakle ovako idejnu i psihološku podlogu lirike, vidjet ćemo u slijedećem poglavlju, koje posljedice proistječu za lirsku formu iz prvih osnovnih zahtjeva. Ja sam ih u knjižici „Nov život" već ukratko spomenuo (osobito u poglavlju „Menčetić i Držić"), osnivajući ih tamo na historiskoj podlozi.

Dr. F. W. Förster.

Piše: Don Krsto Stošić.

F. W. Förster je privatni docenat pedagogije na universi u Zürichu. Više je vremena praktično djelovao na polju pedagoškom. Uspjesi ga potakoše na pisanje više uzgojoslovnih knjiga, koje su se odmah raznesle i stale prevađati po cijelom svijetu[1]). U čemu je Förster velik? U tome, što je ustao proti zlo shvaćanoj slobodi nauka i morala; proti onoj slobodi, koja stvara ljude beznačajne u volji, a razvratne u mislima, proti onoj slobodi, u ime koje se ruše stara kršćanska načela odgoja. Ovaj pedagog, protestanat, jasno ispovijeda u knjigama kao i pred skupštinama najmodernijih ljudi potrebu dogme, kršćanske dogme. Nije li to utjeha u današnjim vremenima, kad se škole hoće proglasiti „slobodnim“, školama bez Boga, školama bez pozitivne kršćanske vjere? Divni je Försterov um shvatio i proniknuo u cijeli savremeni život, pak je našao, da kultura ljudi ne stoji niti u materijalnoj udobnosti niti u znanostima, nego jedino na Vjeri. Po toj samoj ljudski život ima smisla. Kao duša sa tijelom (veli on), tako čovjek uz Vjeru mora živjeti.

Nije dakle čudo, da tog protestanta kao pedagoga štuju katolici i o njemu drugdje sa zanosom pišu. Sam je katolički biskup *Keppler* u Rottemburgu u javnoj štampi pohvalio Förstera.

Istina je, da je F. zastranio nešto modernistički od katoličke nauke, ali to samo u knjizi „Sloboda i auktoritet“. Tome se nije čuditi kao inovjercu. On ipak nije daleko, da dođe u krilo naše Crkve, kako to najavljuju novine.

[1]) Znamenita djela dra Förstera jesu: 1. Jugendlehre, Berlin. Georg Reiner 1906.; 2. Schule u. Charakter, Zürich. Schulthess u. Co. 1907.; 3. Christentum u. Klassenkampf. Zürich. Schulthess 1908.; 4. Sexualethik u. Socialpädagogik. Kempen. Kösel 1809.; 5. Lebensführung. Berlin. Georg Reiner 1009.: 6. Autorität u. Freiheit, Kempen. Kösel 1910. Osim ovoga je učeni pisac sijaset manjih radnja razaslao najboljim periodicima pače i katoličkim. On je suradnik n. pr. „Hochlanda“ i „Pharusa“, katoličkih revija. Budući sam u pisanju preporučio njegova djela, ovdje upućujem i na talijanska izdanja kod zaslužne Società Tipograf. Editrice Nazionale u Turinu. Brojevi ovih knjiga odgovaraju gornjima. 1. Il Vangelo della vita. I. e II. volume (L 4); 2. Scuola e Carattere (L 2 50); 3. Cristianesimo e lotta di classe (L 4); 4. Il problema sessuale nella morale e nella pedagogia; 5. Alle soglie della virilità (L ?); 6. (neprevedno).

Prvo pedagoško načelo Förstera jest, što temelj pedagogije bazira na vjeri, a drugo što uči, da se u djetetu ima odgajati najprije značajna volja, a tekar onda intelekat.

Ovdje ćemo prikazati zaslužnog odgojitelja, na temelju njegovih knjiga, a po tom iznijeti njegovo moralno i vjersko shvaćanje.

I. Förster pedagog malih i velikih.

U „Evanđelju života“, kako ponosno njegovu knjigu „Jugendlehre“ zove talijanski prevodilac, može se reći, da je razvio u kratko, stilom za djecu, sve svoje načine glede odgoja. Tu sabrane nauke slobodno mogu služiti i svakoj starijoj osobi. Prvi se dio odnosi na *autoedukaciju*, to jest, kako se odgaja sama sebe, a to najviše dobrom i jakom voljom. Drugi se dio knjige bavi našom ljubavlju prama bližnjemu. Pojedine je predmete ove zbirke pisac, prigodimice, dugo i dugo vremena sastavljao. Što dakle uči Förster?

Volju treba učiniti kraljicom i gospodaricom nad sobom. Ona će se starati, da čovjek ne bude rob sama sebe, svojih običaja, želja i grijeha. S jakom voljom ima djelovati svaki čovjek u svom i najmanjem poslu. Volja je mjera autonomnog odgoja.

Nikad se dakle ne smiješ izvinjavati: ne mogu; teško mi je; dodijalo mi je raditi; boli me, i sve tako govoriti, čim ti padne na pamet. Kad ti je teško, još jednom pokušaj u sebi sakrivenu snagu. Zar te ne će biti sram, predobije li te lijenost? Gdje je badar duh? Zar je to sve jedno za čovjeka, mota li ga svaki tren sad ljutitost, sad naglost, sad pohlepa? Gdje je duh ustrajnosti?

Sitnice više, nego se misli, djeluju na odgoj čovjeka. Ti se čudiš onom starom škrcu, koji sa svom pohlepom stiska šakom novac. A ti sam? Još si tako mlad, a sa svom strašću sakupljaš biljege, sličice itd. Svaki se dan vježbaj u sto sitnica, da se nadvladaš. Čemu onoliko nemira u školi, čemu duga zaustavljanja na putima? — Ako se svladaš u većim stvarima, stječeš veću duševnu snagu. Kad se neodoljivo slatko smiješ, pokušaj na jednom smijeh sasvim zaustaviti. Koliko ćeš onda ćutiti duševne slasti, da si nadvladao sama sebe! Neki su se blaženi mučenici do zadnjeg daha pred svoju smrt šalili s krvnicima! — Ti ne znaš, što je siromaštvo, glad i umor, jer se nijesi znojio, da svoj kruh jedeš, nego ti rodi-

*

telji sve daju, čim zapitaš. Barem ti sa svoje strane nastoj razborito jesti i piti. Rim je propao, kad je imao najviše proždrljivaca.

Budi ustrajan u trudu i nastojanju. Pred poteškoćama ne bježi. Svladaj ih! Tako ćeš uvidjeti, da se mnogo „nepodnošljivo" i „teško" sa trudom oblakša. U životu će biti dosta poteškoća. Zato se nauči junački razbijati led na putu, koji te vodi k idealu.

Budi čovjek plemenita srca; pun ljubavi prama svemu dobrome i prama nepoznatim, neprijateljima i pogrešujućim. Svoju privrženost i ljubav ne sakrivaj od dobročinilaca, prijatelja, od svojih roditelja. Među svojima ne budi kao stranac. Ako imaš ljubavi u srcu, zašto je ne pokažeš ljudima? Oh, koliko je sućut ljudskoj duši potrebita!

Ne traži ponajprije u svakoj stvari zlu stranu, nego dobru, i ne kvari drugom veselja. Ne samo prijatelju nego i neprijatelju učini dobra. Ako na te tko mrzi i izrugava, ti ga ne preziri, niti mu se osvećuj; pokaži mu se uslužan i ljubazan. Tako ćeš najprije pobjediti neprijatelja. — Budi samilostan prama nižim i slabijim i ljubi ih djelotvornom ljubavlju. Svi smo mi dužni i odgovorni odstranjivati zlo, što se blizu nas događa. — U društvu se pokaži iskren i učtiv, a znaj, da je poštovanje znak plemenitog srca i prave naobrazbe.

Ustrpljivost je najveća snaga svijeta. Ona je donijela slavu i pobjedu Kolumbu; ona je iznijela na sunce najveća otkrića prirode. Je li ti posao teško obaviti, još čekaj! Ustrpljivošću ćeš jamačno svladati poteškoću.

Držanje dobrih običaja i navika krijepi i utvrđuje čovjeka u dobru.

Nauka posluha jest nauka slobode. Hotimićna je poslušnost najjači znak slobodne volje i jakosti duha.

Tankoćutna je savjest najbolji sudac o našim dobrim i zlim djelima.

Upoznaj sama sebe! To je važnije nego znati izvore rijekâ u Africi ili Evropi. U sebi ćeš naći velika i važna otkrića, potrebitija za tvoj život od ikakve druge nauke.

Nije samo junak na bojnom polju. Bilo ih je većih u gradu ili u sobi. Možda si putem prošao i vidio te junake duha, ali ih nijesi poznao niti počastio.

Cijeni sitni rad i sam obavljaj materijalne poslove.

Čistiti prašinu sa odijela možda je korisnije za život, nego li znati kojekakve gramatične iznimke. Radnja čini čovjeka jaka duha.

Zagrižljivost je napast, koja hoće da gospodari s nama. Ako te ona muči, a ti nastoj biti mirna srca, a vedra čela. Raja na svijetu nema, nego u carstvu ljubavi. Je li se tko s tobom zavadio i ne govori, ti mu se prvi hajde javi i ljubezno ga pozdravi. Time svoje dostojanstvo i ponos ne ćeš izgubiti.

U laži su kratke noge, pak se ni u jednoj prigodi, ni s jednog razloga ne smije lagati. Koji put dosta će biti pametno mučati. Neka je laž malena, ali reci ju danas, reci ju sutra, stječeš zao običaj, a i cijeli će tvoj život biti lažan.

Nemaj ljudskoga obzira, nego budi samosvijestan; ne ustavi se pri zlu, nego svojim putem dalje koracaj.

Nikoga ne grdi. Ljupkošću se obraćaju srca, a malo sa ukorima, najmanje pak potištenjem i malovažavanjem drugih. Traži riječi osokoljenja. Ne trgaj, brate, srce ljudima, a pogotovo ne mladeži.

Stariji neka ne biju šibom. Ne tuku se ni carski konji, da ne postanu prkosni i osvetljivi. Čovjek je ipak bolji od konja.

Ispitivaj večerom svoju savjest. — Ponizi se u cijelom životu. — Sreću ne traži izvan sebe.

Trpi u životu, jer „blaženi koji trpe". Još ovo. U Egiptu je bio po svem svijetu poznati kralj. On je učinio mnoge zakone mudre, nanizao visoke piramide, bio strah i trepet podanicima... A bio je Isus, koji nije dao nikakvih zakona, osim onoga ljubavi u živa srca ljudi. Bio je nepoznat... Oba kralja umriješe. Za kralja egipatskog ne znamo, kako se je zvao. A kralj Isus i danas kraljuje po svemu svijetu i slavi Njegovoj ne će biti svrhe. Takovu pobjedu ima kralj mučenika!

Evo smo letimice, kako se desilo, nanizali poduke Försterove. Ali koliko su privlačive, kad ih on piše onako jasno i bistro, potkrepljujući ih dokazima iz života!

Iz navedenog jasno razabiremo, da su ideali Förstera u svakom pogledu kršćanski. Jedino ih je znao prekriti ruhom modernog izražavanja. Pače on i sam hvali premnoge tačke starog kršćanskog odgoja, o kojima na žalost danas moderni ne promišljaju. Naše je vjere ovo duhovno cvijeće: gospodstvo nad svojim manama, grijesima

i zloćama; herojska samozataja; poniznost puna duševne okrepe; poslušnost puna slobode, bratska ljubav i sućut prama slabijem, poniženom, trpećem, promišljenost u zboru i tvoru; spoznaja sama sebe; savjesnost pred sobom; auktoritet kao odgojno sredstvo; skladnost sa sobom i drugima; molitva itd.

2. Förster i škola.

Dok se je u filosofiji dosta napisalo o problemu volje, sa praktične se je i sustavne strane u pedagoškom smjeru veoma malo uradilo. Schopenhauer, Nietzsche, Hartmann, Wundt nijesu promatrali volju kao odgojno sredstvo. Francuski pak pisci kao Gillet, Payot, Gurlitt, Levy, Cymieu i drugi pisali su praktičnije u pogledu volje, ali je nijesu proučili, kako to uči i želi Förster.

Uzmimo njegovu knjigu „Schule u. Charakter". U njoj je pisac skupio sve podatke o odgoju volje i karakteru u školi. Iznosi postupanje i uspjeh u tom pogledu u američkim školama. Hvali američke škole, koje su na višem stupnju morala, nego beskonfesionalne u Evropi.

Prikupimo glavnije tačke naznačene knjige.

Govoreći Förster o mladosti, ima na pameti onu od 7. do 17. godine.

Škola je, veli, priprava za život bilo radnika bilo učenjaka. Pored odgoja intelektualnog, estetičnog i fizičnog najvažniji je moralni i to za život svih ljudskih slojeva. Škole, ako nijesu moralno vođene, jesu sjedišta i spremišta mana, kojima se kvare mladenačka srca. Zato će malo iz njih izaći jakih, značajnih ljudi. Svi odgajajući faktori složno će nastojati, da odgoje mladež čvrstom, koncentriranom voljom, to jest karakterne ljude. Takovi će se mladi ljudi kasnije u životu emancipirati od svih pogubnih dojmova vanjskoga svijeta. Sebi će stvoriti stalnost vlastitog duha; vladati će sa sobom svijesno i sa svim nižim osjećajima.

Preveliki intelektualizam u školama ubitačan je i za pojedince i za kulturu, ter je preči odgoj volje osobito u pučkim školama.

Odgojitelji će energično odbijati karakteru pogibeljan dojam. Pri tome se najvećma ima paziti na iskrenost i suzbiti sve vrsti školskih laži. Koliko je u životu laživac prezren!

Da se sretniji uspjeh značajnosti postigne, odgojitelj će svake sedmice pripraviti raspravu sa djecom o jednom moralnom pitanju. Ovo će biti n. pr. o poštenju, odgoju sebe, o roditeljima, o školi, o društvenosti itd. Pitanja će izabrati ili sam učitelj prama prilikama ili sama djeca. Razvijanje pojmova i načela provesti će se u formi dijaloga (kako je Sokrat sa svojim učenicima činio). Na taj način djeca stječu obrazloženo umovanje, jačaju volju na dobro, tjeraju sumnje i tjeskobu duševnu, a učvršćuju iskrenošću i privrženošću ljubavni vez sa svojim učiteljem. Ovakovo će razglabanje uvjeriti djecu, da se bez prisilnosti mogu potpuno složiti sloboda i disciplina. Razjašnjenja zakona daju djeci dobru volju, da im se pokore.

Svojevoljna poslušnost strogoj disciplini uvjeriti će gojenca i kasnije u životu puno slobodnijem, od koliko je koristi za njegovu karijeru. Poslušna će djeca biti dobra, mirna i učena u školi, a kad ju ostave, izvrsni građani. — Samovoljan posluh zove Förster „triumfom odgoja". — Neka nitko ne misli, da dobro uređena škola ubija personalnost gojenca. Posve je krivo tvrdio Rousseau, da dijete valja puštati njegovoj samovolji. Dijete i ne sluti, što mu treba za život, pak treba da ga vodi drugi u naucima, to jest škola. Koliko se starijih ljudi tuže na nepromišljenosti i bezakonja svoje mladosti! Prekomjerna sloboda ne čini gojenca individualnim, nego robom vlastite nerazboritosti i prevrtljive samovolje. Povjest svjedoči, da je poslušnost stvarala najveće ljude. Po tome je očito, koliko je škodna emancipirana sloboda.

Nitko nije kadar svojom autonomijom sam sebi za život zakone moralne i stalne postaviti. Nitko ne će sam sebe slušati po vlastitom psihološkom umovanju. Stoga nauka slobode mnogih modernih pisaca jest nauka čovječjeg robovanja.

Danas, i ako se daje koješta i premnogo đacima naučiti, ne nastoji se njih uvjeriti o potrebi i plemenitosti nauka. Zato se mladost ćuti potištena od obilnog gradiva i ne uči sa ljubavlju. Djeca se nagone na ono, što im je bez smisla ili nekorisno, kao da je nauk samo zato, da ih tu muči. Kako se onda dižu želje izvući se iz teških škola. Zato će odgojitelj paziti na duh pojedinca, na njegovo čuvstvovanje, na njegov umni razvitak i na njegovu budućnost. Jednom riječju, odgajat će individualno. Današnja disharmonija dječje duše i škole užasno djeluje na svu mladost. Za

neke je školovanje vrijeme izgubljeno možda i nepopravljivo u životu; a nekoji obole duševno i tjelesno. Škola je kriva, da je mladost bez energije u dobru, a volje prevrtljive.

Mladost u školama treba osobito pobuđivati na plemenitost, rad, tačnost, društvenost i vjeru.

Da to lakše postigne, odgojitelj će se često pozivati na ljudski ponos i čast, na dobru volju i „herojsko" čuvstvo djece.

Još nešto. Učitelj neka dade djeci prigode upoznati, da on nije kakav žandar, uhoda ili mučitelj nego njihov prijatelj i odgojitelj.

Doista ovako suho i golo pripovijedanje nije Förster pisao kao mi. Da potakne čitatelje na praksu svoje nauke, sve nam razvija do uvjerenja. S primjerima nas uprav zanosi. Ovih je dosta nanizao u drugom dijelu svoje knjige. Radi odmjerene veličine ove radnjice nije nam moguće više se time baviti. Upućujem dakle na knjigu zanimanike, a osobito vjeroučitelje i učitelje. One konkretne aplikacija o moćnom sistemu *self-government,* one divne uredbe djece u *school-city* (škola kao država), doista će zanimati odgojitelje mladeži, a možda ih i u praksi uvažiti.

3. Förster i seksualno pitanje.

U modernoj pedagogiji ovo pitanje stoji u najvećem zamahu. Zato je potrebito imati čiste pojmove i mlađim i starijim. Pisci ga rješavaju na razan način. Ipak se može reći, da su dva: jedan kršćanski, a drugi poganski.

Förster kao čuveni pedagog nije mogao ostati indiferentan u ovoj stvari. I zbilja je napisao knjigu: *Sexualethik und Socialpädagogik.* On je dao takovo riješenje, da je i katoličke pedagoge zadivio. Stoji u istinu na čisto kršćanskog stanovištu. Kako govori?

Riješenje seksualnog pitanja za pojedino čeljade stoji do cjelokupnog njegovog odgoja. Svaka osoba mora imati izvježbanu i jaku volju, da s njom može vladati nad sobom. S jedne strane treba se pouzdati u moć svoje volje, a s druge u religiju. Samo veliki ideali mogu skloniti volju na pošteno djelovanje, a od tih je najveći Vjera. Niti „znanstvena" nauka morala, niti auktoritet najvećih ljudi ne mogu uspješno djelovati na ćudoredan ljudski život.

Jedino je kršćanska vjera kroz toliko stoljeća pokazala uspješnu svoju moć nad nižim čovjekom.

Kod mladosti fantazija ima silnu moć odgoja. Ona je prva, koja ju budi za erosom. Stoga posve rano treba mladost poučiti o drugom uzvišenijem erosu, onom nebeskom, duhovnom. Michelangelo je naslikao od Boga netom stvorenu Evu; odmah za tim ne gleda ona Adama, nego k Stvoritelju pruža svoje ruke. Preča je ljubav duhovna nego tjelesna.

Oni „prosvjetitelji", koji proti kršćanstvu navješćuju i brane reformu morala, jesu degenerirani u etičnom pogledu. Takovi pisci ne puštaju ni najmanje seksualno pitanje u ruke vjere, nego uče, neka svaki uživa u svom vijeku, kako želi i može. Ti se pisci ne spominju ni prirodnog zakona, koji ljude čuva od nemoralnog življenja. Očevidan svjedok tog zakona jest prirođeno čuvstvo stida u svakom čovjeku. Ta je stidljivost po sebi vrlo važno odgojno sredstvo i sveta čuvarica moralnosti.

Pisci kao Ellen Key, Forel, Streudel, Carpenter uzdižu seksualni život nad sve ciljeve i težnje ljudske duše, kao da je čovjek na prvom mjestu živina za rađanje.

Pogibeljno i nepotrebito je govoriti pred raznodobnom djecom o putenosti, kad nijesu ni duhovno ojačala. Govoriti javno o nekim tajnama života uvijek je sablazan malenih.

Ako dođe do toga, da ih samo pojedinac razumije, ta obavijest spada na roditelje, koji u tome ipak ne će povrijediti stidljivost. Förster navodi jedno pismo majke, koja piše svome djetetu o novom životu.

4. Förster u religijoznom pogledu.

Čovjek se ne može nikad posve otresti od religije. Ili će po njoj mirna srca živjeti ili će ju neprestano ugušivati u sebi. Zanimljivo je i potrebito znati vjersko shvaćanje i življenje pojedinih ljudi. Osvrnimo se dakle na pisanje pedagoga Förstera.

Nigdje dakako, kod liberalnih pedagoga, nije Förster našao, da su temelj odgoju postavili na vjeri. A ipak (veli on) život ljudski ima pravi smisao, ako je moralan i religijozan.

I ako ima istina prirodnog morala, ipak bez vjere nemaju snage, da odgoje ljude posve moralne. Stoga i pred začuđenim otmenim skupštinama Förster odlučno brani vjerske dogme. On se obara na prirodnu etiku i zove ju „iluzijom" ljudi. Ona je nejasna

više puta Adamovoj djeci. Taj moral postaje lako individualan, autonoman. Čovjek prepušten samome sebi lako prigrli egoistično shvaćanje svijeta, te će sa svoje praktične strane obljubiti filosofiju, koja se zove: sich ausleben. Tako propadne individuum kao tragična žrtva svoje kratkovidnosti.

Sramota je cijelom čovječanstvu kao i državama, kad se smatra vjersko-moralno pitanje privatnom stvarju, poslom pojedinaca ili se još pušta onim, koji nijesu kompetentni o njemu govoriti. Zato je na žalost danas religijozno-moralni niveau pao najniže prama ostalim u ljudskoj kulturi. Napredak ne stoji samo u materijalnom i intelektualnom blagostanju. Religija je za civilizaciju potrebitija nego individualni i emancipirani umovi.

Förster se dava i na znanstvenu etiku. Od starijih su je zaveli Spinoza, Kant, Comte, a danas ju napovijedaju Paulsen, Höffding, Wundt. Praktičnim se načinom provađa po školama, osobito u Francuskoj. Nego isti njezini branitelji uvidješe uemogućnost i nestalnost gore rečenog individualnog morala. Sam je Comte energični borilac auktoritativne interpretacije života, ter ga ne pušta rješavati diletantima u moralnom pogledu. Pače on odobrava Crkvi, što je kroz toliko stoljeća kulturnim i moralnim uplivom ravnala i pojedince i narode, ter tu zadaću sveđer držala na duhovnoj visini. S istih razloga prigovara Comte protestantizmu, da nema auktoritativne organizacije, s česa je reforma slabo djelovala na kulturu. Da je i danas filosofski moral bezuspješan, uvjerava nas primjer bezvjerskih škola.

„Znanstvena“ se moderna etika oslanja na moralnom evolucijonizmu. A kako to? Ona uči: što je danas moralno i pošteno, za druge ljude u buduće ne će biti. Dakle takova znanost nije objektivna, nego je tekar mnijenje ljudi. Pa neka je i objektivna, ali njezin nauk dolazi samo k umu, a ne k duši niti može na savjest ljudi uspješno i trajno djelovati. Nije znanost isto, što i moral. Ljudi bi po samom umu bili slični đavlima. Teško dakle čovječanstvu bez duševnosti!

Förster zaključuje: ne treba stavljati druge temelje morala nego one, koje je postavio Krst. On je svoj auktoritet dao Crkvi. Time je pitanje riješeno. — Uprav je katolička vjera pokazala svojim opstankom i djelotvornošću, da posjeduje od Boga objektivne objavljene istine morala. Bez kršćanskih dogama nema morala.

Mnogi drže (veli dalje Förster), da vjerujući auktoritetu gube svoju personalnost, postaju robovi u tuđoj vlasti. Pisac ih ovako uvjerava: ako interpretativni auktoritet Crkve ima objektivne istine, onda se čovjek ne pokorava ničemu drugome nego samoj istini. Stoga je prava sloboda ondje, gdje je Krst. Čovjek neka upravi tako svojim životom, da mu je u svemu Isus najveći idejal.

U zadnje je doba uzvitlala veliku prašinu u liberalnoj i katoličkoj štampi Försterova knjiga: Auktoritet i sloboda. Tu je pisac induktivnim načinom hotio dovesti slobodne mislioce, da se poklone auktoritetu Crkve. Premda Förster nije knjigu napisao za katolike i sam veli, da „teološku stranu ne tiče“, ipak se je nekako modernistički zamjerio našoj katol. Crkvi. Jasno svakako, da nije hotimice zadirnuo u idejnu dogmu. Mane, koje mu se spotiču, nijesu uvijek niti jasno pisane. Dakako moramo reći: amicus Plato, amicus Cicero, sed magis amica veritas.

Dr. A. Wurm indirektno okrivljuje Förstera sa modernizma, jer da ističe veliki subjektivizam u religiji. Prigovara mu ovako radi slaba umovanja: „Nama je potrebita auktoritativna intrepretacija Kristove nauke i morala. Crkva veli, da ju ima. Dakle Crkvu valja slušati. Förster ne spominje, da valja legitimirati valjanost Crkve i staviti osobitu pažnju na *criteria fidei*. Pače pisac ne donosi drugih dokaza o auktoritetu nego što je Crkva „kroz stoljeća“ pokazala najdivniji upliv među narodima.

Otac Lippert prigovara Försteru zbog prevelikih pretjeranosti ljudske moći, a slabog računanja na božju milost.

Doista je modernističko i ovo mišljenje Förstera: Čovjek surađuje na vjerskim idejalima, a auktoritativna Crkva neke od tih pokrijepi i odobri, pa tako nastaje objektivnost vjerskih istina.

Nije također lijepo, što govori, da je Crkva dala malo slobode kritici inteligentnih, uopće malo slobode kulturnim ljudima. Dalje, čini mu se, da je Crkva učinila pravu vjersku propagandu među učenijim svijetom. Otac Lippert uza sve poštovanje pedagoga pisca, žestoko udara na novog „Förstera“ kao teologa. On veli, da Försterova metoda psihološke apologetike nosi u sebi takov subjektivizam, te ruši pravo kršćanstvo.

Doista i mi možemo reći, da takova apologetika katolicima može škodovati, ali bi bezvjernicima mogla u čem koristiti, jer ih je Förster upekao u živac, kad im je pokazao potrebu crkvenog auktoriteta. Ne valja smetnuti s uma, da to govori jedan protestanat, koji nije imao katoličkog odgoja, ali je sam došao do spomenutih doumaka. Dakako, čast Försteru kao pedagogu, ali ne teologu. Ako sam što pretjerana rekao, opravdavam se riječima sv. Jerolima u pogledu Origena: „Laudavi interpretem, non dogmatistam, ingenium non fidem, philosophum non apostolum".

O Försterovim socijalnim načelima ne ćemo sada govoriti. Jedino je ovo najvažnije, što uči: ako ćete usrećiti druge ljude, najprije odgojite ljudima sami sebe; nevaljala čeljad nije za reforme.

Spomenusmo već, da su Försterova načela odgoja kršćanska. Pisac ih je samo izrazio terminima moderne pedagogije i filosofije.

Mjesto deduktivnog običnijeg načina prikazivanja, on uzima induktivni. Etičku nauku uči monološkim, često dijaloškim govorom, ne bi li samo dijete logično sudjelovalo do pravog zaključka.

Kao izvrsni, rijetki i praktični poznavalac ljudske duše, on počinje nauk iz iskustva, ter psihološkim putem prelazi od poznatog k nepoznatom, od jednostavnog na mnogovrsno, od konkretnog na apstraktno. — Za nas je važno i to, što je u štampi pohvalio katekizaciju minhenske metode.

Način je Försterova prikazivanja uprav čaroban. Nigdje ne izgleda kao suhi nastavnik, koji samo odsijeca. Njegovo je pisanje lijepo kao veličanstvena mirna pučina, kao rijeka milo protječuć, ugodno kao zvjezdano nebo, toplo kao pjesma mekog čuvstva. Sve je u njega jednostavno i bistro kao kristal. Pun je misli; kipi veselim, vedrim i bujnim životom. Služi se u pisanju umjetnošću, znanošću, povješću, anegdotama, slikama, simbolima, prispodobama, klasičnim izražajem.

Svima će odgojiteljima Försterove pedagoške knjige uliti jake okrepe i pokazati im lakše načine, kako da osvoje mladež i uzgoje ju značajnu i punu idejala.

Iz našega katoličkoga pokreta.

Piše: Prof. Ivan Butković.

Redovi se naši množe i jačaju. Negdje napredak hitriji, negdje polaganiji, ali napredujemo svuda. Došli smo već, Bogu hvala, dotle, da najžešći protivnici i sami priznavaju, da im klonu krila. Istina je, da najžešći protivnik nije uvijek i najpogibeljniji, ali kad nam i on priznaje napredak proti njemu, možemo da budemo s njegovim svjedočanstvom zadovoljni.

U tom trajnom napretku proživjesmo, a čini se, da i još proživljujemo, mnogu unutarnju borbu. Znale su te borbe potresti čitavim pokretom, i stresoše ga tako, da se je kadšto činilo, e će se raspasti sav na komade. Samoprijegor Presv. biskupa krčkoga i *konačni* zajednički cilj oprečnih struja prebrdiše ipak najveće poteškoće, i između Scile i Karibde vozi se uz ogroman napor i žrtve naša lađa dalje, na moru mirnom ili uzburkanom, kako se već sluči.

Ovih naših nevolja hoću da se dotaknem te spomenem, gdje im je glavni korijen, pa da se kod daljnjega rada na to osvrćemo; istaknut ćemo pak i neke stvari, koje smatramo neophodno nužnima već za najbližu budućnost s osobitim obzirom na mladež našu.

I. Provincija i glavni grad ne shvaćaju stvari uvijek jednako.

Ne mislimo tim ustvrditi, da je provincija sva uvijek istih misli, ili da se sa Zagrebom ni u čem ne slaže. Kao što se geografski, klimatski i socijalnim stanjem dodira provincija s glavnim gradom, tako se dodira s njim i u raznim nazorima, raznom shvaćanju prilika. Banovina je Zagrebu bliže u svakom pogledu, ostale provincije su mu dalje; posve je dakle razumljivo, ako se u sličnoj mjeri u shvaćanju razilaze. Duša je naime čovječja u prvom početku kao nepisana ploča, pa odgoj, prilike i doživljaji rišu u njoj svoju sliku, i preko te slike gleda duša u svijet i o njemu sudi. — Dakako, da te razlike prevladava težnja razumne naravi naše, koja ide za istinom, a ta je jedna, vječna i nepromjenljiva; no kao što oko kroz zeleno staklo vidi sve zeleno, tako *slično* djeluju vanjske prilike na našu spoznaju istine, dokgod ta nije očevidna,

evidentna. Sjetimo li se pak tomu, da ni sve „daske“ nijesu od jednakoga „drva“, onda se ne smijemo ni malo čuditi toj različnosti shvaćanja provincije s glavnim gradom. Različnost će biti to veća, što je sama stvar nejasnija, a životne prilike raznoličnije.

Hoćemo li se onda čuditi, ako su se u glavnom gradu — uza sve prilike, koje djeluju na čovječje shvaćanje — jače razvile vanjština, ponos neki prema provinciji, svijest premoći u intelektualnom, gospodarskom i političkom pogledu, i stotina drugih opravdanih i neopravdanih nazora? Hoćemo li se čuditi, ako se na temelju ovih i sličnih predrasuda omalovažuje, što dolazi iz provincije po onoj: *A što bi bilo dobro iz Nazareta?* — Čudili bismo se, da smo samo suhi logičari, a ne ljudi od kosti i mesa pod kožom krvavi. — Stvar je jednom takva i treba je razumjeti, treba s njom računati. A kad to znamo, ne ćemo se odmah prestrašiti s nesporazumka, nego ćemo to bolje uprijeti pogled u ideale naše, u zadnju nam svrhu zajedničku, pa pokušati s druge strane čekajuć, da vrijeme i prilike poruše zapreke, koje su vrijeme i prilike stvorile. Bit će to s tim lakše, što se bude više množio u istom mjestu broj ljudi, koji će međusobnim razgovorima znati razjasniti, što se je prije nejasnim činilo. Sa veseljem ističemo, da se taj broj množi, te da napredujemo i na tom najvažnijem polju.

2. Glavne opreke.

1. Na prvo mjesto možemo postaviti zagrebački *aristokratizam* i *omalovažavanje provincije.* Prvi je već *načelno* prevladan, jer se demokratska ideja ističe danas i u zagrebačkim katol. krugovima kao i u provinciji. Prevladan je *načelno,* ali nije u praksi, jer fali i puno fali *demokratskoga djelovanja*, premda volje za nj ne fali. S užasom se gleda napredak braće Radića, gleda se, ali što se radi, da se taj napredak zaustavi, pa da se puk organizuje u redove kršćanske? — Metnimo ruku na prsa i recimo iskreno: ništa! Od kad je naš katolički pokret godine 1903. započeo[1]), pa

[1]) Uobičajilo se u nekojim krugovima, da se početak katoličkog pokreta datira o prvom katol. sastanku u Zagrebu, što nikako ne stoji, kako se vidi iz susretaja I. broja „Hrvatske Straže“ sa strane suradnika toga sastanka, slično s osnutkom katol. tiskovnoga društva i „Hrvatstva“. — *Ni pokret starijih ni đački, kako ga danas običavamo zvati, s I. hrv. katol. sastankom nema nikakve izravne sveze.* Desetgodišnjicu ćemo slaviti, ako Bog dade, istom 1913.

do dana današnjega ostala je organizacija seljaštva neorano polje. Pučki pisana „Istina“ sigurno je mnogo dobra učinila, ali nije izvela, što je izvesti mogla. Žrtve su tu u omjeru s uspjehom upravo ogromne, a uspjeh: *kuća na pijesku.* Drži se, dok ne dođe agitator, da je poruši i na njezino mjesto posadi Radićev „Dom“. Katol. krugovi u Zagrebu žrtvovali su se, imali su i pokazali dobru volju, ali — pogriješiše put: Ostali su, što nijesu htjeli, aristokrati, šaljući puku pismene poduke, ali *raditi* s pukom nijesu znali.

Neka se ne reče, da je rad u puku u prvom redu posao provincije, pa da njoj treba upisati na račun manjak na ovom polju. Provincija stoji uvjek pod uplivom glavnoga grada, i kako se tamo uči, tako se u njoj vrši. U ovih 8 godina našega katol. pokreta izašlo je iz zagrebačkog sjemeništa puno radnika u narod, ali vrlo ih je malo — i tima ide to veća hvala — koji rade u našem smjeru. Sigurno su neradu mnogih krive prilike, u koje zađoše, al još ih ima više, kojima ne fali ni volje ni zgode nego — znanja. A od koga bi se bili i naučili, kad se nijesu znali snaći ni stariji?

„Domagojci“ su to shvatili, nekoji proputovaše više svijeta, da se naobraze, i sad počinju da uče druge. Sad smo dakle istom na putu, da demokratizam želje i volje postane demokratizmom čina, prakse, koga sad još nema. Ovim putem svladat ćemo ostale opreke.

— *Omalovažavanje provincije* grana je samo na stablu aristokratizma. Provincija se može, kako no se kaže, i na glavu postaviti, ona će uvijek ostati provincija, koja *„ne može“* da ima što bolje od Zagreba. Ovo se načelo primjenjuje na osobe i djela njihova, pa eto krivih sudova na pregršti, eto zapuštanja, što je potpore vrijedno. Na ovom polju niti vrijedi dokazivanje niti razlaganje, tu može da pomogne samo — vrijeme. I ovo se bliža. Demokratska ideja izravnat će ove opreke. Zagreb će u istinu biti prvi, jer će najviše i imati, ali će i provincija vrijediti toliko, koliko bude imala i davala.

2. *Odveć politike.* I ovdje su se u Zagrebu razvili posve drugi nazori nego kod nas. Prouzrokovaše je dijelom važnost glavnoga grada i razvoj njegov, a dijelom udobnost. Sigurno je glavni grad pozvan u prvom redu, da brani narodna prava, a opet po općem

shvaćanju naše javnosti ne treba baš vanredne priprave za politiku, pa eto gotovo tlo, koje rađa političare. Prihvati se nekoga programa i pjevaj mu hvalospjeve, *kao da bi bilo djelo Božje, a ne ljudsko* (sic!), protivnike pak blati, što bolje znadeš i možeš, i eto te domoljubom prvoga reda. — Od te bolesti trpi i naš katolički pokret.

Tu treba da dođemo na čisto! Istina je, da politička moć nosi i blagostanje, ali je istina i to, da čovjek gladan nije i ne će nikad postati politički moćan. Dade li mu pak *neki treći* takvu moć — sam je steći ne će — ugrabit će mu je siti u kratko vrijeme, te će biti kukavica kao i prije. Ne varajmo se! Politika je samo *jedan dio* narodnoga života, i pređe li granice toga dijela, znači abnormalnost, bolest, koju treba što prije izliječiti, ako ne će, da strada sam organizam. I zato ne mogu nikako da razumijem, kako je gosp. urednik „Vrhbosne“ mogao u br. 2. o. god. da uvrsti u uvodniku piščev savjet, da se napusti ideja Narodnoga saveza, te da se prepusti katol. naš pokret u ruke kršć. socij. stranke prava! U potkrepu svojih misli pozvao se je gosp. pisac i na Slovence. Tim je dokazao, da nije shvatio ni svrhe Narodnog saveza (srav. §. 1. i 2. pravila!) a još manje da pozna prilike slovenske. Zar mu nije baš ništa poznato o „Slov. kršćansko-socijalnoj zvezi“? (Srav. „Poročilo o I. shodu katol. slav. nepolitičkih društev“ 1902. i svakogodišnje daljnje godišnje izvješće Zveze). Ta ne prigovaraju li braća Slovenci nada sve našem prevelikom politiziranju? Vrlo je srodna s ovim člankom tvrdnja, tiskana negdje polovicom siječnja o. g. u „Hrv. Zastavi Istine“, da su „Domagoj“ i „Hrvatska“ pravaška društva. Upozorivamo g. pisca, da toga više ne učini, jer je to neistinita i pogibeljna igra, koja ne dovodi k svrsi.

Izuzmeš li vrijedni „Glas Naroda“, nemaš nijednoga lista za organizacijski rad, dok se politici posvećuju *istomu pravcu dva dnevnika uz nekoje manje borce.* — Kad bi se četiri petine sada političkih žrtava porabile za kulturni organizacijski rad, bile bi sve strane na dobitku. I sama politika ne samo da ne bi na taj način ništa izgubila, nego bi mnogo dobila: postala bi naime jezgrovitija i ozbiljnija pa bi nešto i vrijedila.

Kad ćemo do toga doći? — Odgovaram odmah: *Kad hrvatski katolički narodni Savez potpuno razvije svoj rad i kada postojeće jedinice spoznadu njegovu znamenitost, te njegova poduzeća ne budu smatrale svojim konkurentima.*

Završujući ovaj stavak politike, spomenut mi je još samo to, da su njoj za volju, kao i raznim osobama, *često trpjela katolička načela njezina,* pa su tužbe odjeknule i u javnosti našoj. Toga pak dalje trpiti ne možemo, i ne ćemo, jer svako popuštanje u tom vodi k zbrci pojmova, k indiferentizmu: *lovi se divlje, a ogorčava pitomo,* i posljedica biva osamljenost s indiferentnim osobama, što znači smrt katoličkim načelima. Katolička štampa mora da ima višu svrhu.

Prvi naš katolički sastanak u Zagrebu god. 1913. treba da definitivno riješi i ovdje razdiobu rada.

3. Hrvatski katolički narodni savez.

Ako i ne možemo da smatramo Savez zadnjim kamenom u izgradbi okosnice naših katol. organizacija, ipak nam on znači znatan korak naprijed. Pravila pokazaše put, a na glavnom odboru je, da se po njem i zaputimo.

Prije svega valja da upamtimo, da *Savez* djeluje zakonito samo u ugarsko-hrvatskoj poli monarhije. Druga pola može da se pridruži, ali vez taj nema zakonite vrijednosti. Rad treba da se ipak razvija na obim stranama paralelno. Kad se zadružni život razvije, lasno će nam biti da stupimo u jedinstveno djelovanje. Zato neka središnji odbor u Zagrebu gleda u prvom redu na Banovinu i njezine potrebe. U pomoćne odbore neka se ne uzimlju pojedinci iz druge pole monarhije, jer to nije zakonito niti uspješno, kako su već mnogobrojni pokusi pokazali. — Rad neka se dakle razvija na raznim tačkama, pa će biti življi i intenzivniji, vodstva se pak sigurno ne će međusobno kineskim zidom opasati.

Savez ima po svojim pravilima organizacijonu i prosvjetnu zadaću. Tu pak treba uprijeti sa svim silama, jer smo baš u tom najviše zaostali. Ono nenaravno prekomjerno politiziranje treba da Savez svede na pravu mjeru, svrativ po malo veću pažnju na prosvjetni, gospodarski i socijalni rad. — *Dobro bi bilo, kad bi odbor Saveza opisao u posebnoj brošurici, za čim ide t. j. kako zamišlja idealno stanje, koje mu je svrhom i kojim sredstvima da to postigne.* Tako bi svaki mogao tačno znati, što mu je raditi i kako, pa bi

se mnogi latili posla, koji sada samo gledaju, ne znajući što i kako, i tužeći se na nesnosno stanje...

Ovo nek bude o Savezu dosta. — Hrvatska vlada si je sa zatezanjem potvrde pravila upravo „osvjetlala" lice. Žalosno!

4. Đački pokret.

Ovaj se je od svih grana našega katoličkog pokreta najbolje razvio. Formalno je već postigao svoje savršenstvo u Savezu đačkom. Svaki je dio dobio u Savezu mjesto, koje mu pripada, s pravima i dužnostima. Na zastupstvu je Saveza sada, da prema ovoj formalnoj strani izvede i samu razdiobu rada u pojedinim društvima.

Na trsatskom sastanku bilo je žestokih rasprava, dok se je proturala rezolucija, da se i u Zagrebu osnuje akad. društvo poput „Hrvatske" u Beču. Bečani su s provincijom gonili, a Zagreb se otimao, no rezolucija bje prihvaćena. „Luč" je jurišala i uz sudjelovanje jednoga izaslanika iz „Hrvatske" osnovan je mladi „Domagoj". Sad je trebalo da se izvrši, što se je u „Luči" obećavalo, da naime treba Zagreb najprije **osvojiti**, a onda mu po malo *vodstvo* povjeriti.

„Domagoj" je hitro porastao, ali je bio — zagrebačko dijete. Njegov je rad išao odmah za tim, da preuzme vodstvo u svoje ruke. Oni pak iz Beča nijesu se dali tako lasno potisnuti u kut, pa je često dolazilo u raznim oblicima do nesporazumaka između „Domagoja" i „Hrvatske". Oni u Beču misle previše provincijalno, a oni u Zagrebu previše zagrebački. Prilike, u kojima jedni i drugi žive, tumače lasno raznolikost mišljenja. Najbolje to znadu oni, koji su, učeći u Zagrebu, mislili zagrebački, a kasnije u Beču bečki. — Sve se to odsijeva u „Luči", pa tko ima oči, može da vidi. Istina je, da opreke te nijesu bile nikad takve kao kod starijih, jer je demokratska ideja kod mlađih puno jača i zauzetnost za stvar veća, no bile su i — još postoje.

Jer su mi prilike bečke i zagrebačke od početka našega pokreta pa do dana današnjega dosta dobro poznate, navest ću ovdje svoja mnijenje, kako da se ova raznolikost shvaćanja znatno ublaži.

Na univerzama nek budu „Domagoj", „Hrvatska" i novi cvijet gradački „Preporod". S provincijom pak i u provinciji neka rade „Kačić", „Martić", „Pavlinović" i „Dobrila". Ove sve veže Savez u jedno. Svakogodišnji sastanci pouzdanika zajedno sa skupštinama, kad se budu držale, neka vijećaju o zajedničkom radu. Tim će doći i „Domagoj" i „Hrvatska" na njihova mjesta, i nestat će jedne tačke nesporazumka.

Druga tačka, i ta valjda glavna, jesu đački listovi. Tu je bilo svakakvih želja, u kojima su se izražavali razni nazori. Bolje je da o tom i ne govorimo. — Kod rješavanja toga pitanja valja znati, da je Zagreb naše središte, pa mora i središte svega našega pokreta biti u Zagrebu. U tu svrhu stvoren je Savez. U upravi Saveza su zastupana sva društva, zato neka Savez postane i stvarno, što je do sad samo formalno. Savez dakle neka preuzme, dok se drukčije ne providi, i „Luč" i „Krijes" od dosadašnjih vlasnika uz primjerenu otštetu. — Ovo je lakše izreći nego provesti, ali uz malko volje može se učiniti. Formalno za sad ne bi trebalo mijenjati ništa, nego stvarno sjediniti blagajne. Savez bi morao dati dosadašnjim vlasnicima stanarinu — jer s tom naša akad. društva stoje i padaju — i ostaviti im novine, koje dobivaju u zamjenu. *Reklama bi se pak morala činiti za Savez, da dobije od katoličke javnosti nužnu potporu.* Tim bi se pitanje za nekoliko godina riješilo. Gdjegod pak nastupa đaštvo svekoliko, neka to uvijek bude pod imenom „Saveza". Zagreb neka se onda bavi više radom organizatornim, a Beč i Gradac neka bolje upru na znanstvenom polju. Prilike nas upravo nagone na takvu razdiobu rada.

5. Đački dom.

I o ovom je već bilo dosta govora. Nedavno je pozvala i „Svećenička Zajednica", da će primati darove u tu svrhu. Ali se stvar ne miče. A ipak nije za to nužno ni pet osoba u Zagrebu! Jedan radnik i tri-četiri pristaše, pa bi bila stvar gotova. Ako svi znaci ne varaju, morat ćemo to čekati, dok ne dobiju nekoji starješine naših akad. društava namještaj u Zagrebu, pa da oni porade, za što drugi ne mare.

U Istri postoji već u tu svrhu „Obrana", nastojat ćemo, da i u Dalmaciji dođe do takva društva, čim se prilike malko urede. Neka se onda maknu još Bosna i Banovina, i temelji će đačkom domu biti položeni. Provincije će naime slati središnjem odboru stalne svote za potporu svojih đaka.

U ovoj se je tački kao nigdje drugdje pokazalo nerazumijevanje đačkoga pokreta sa strane starijih. Ovi su đake poduprli i — pustili ih, da rade na svoju. Tim su sami povjerili glavnu ulogu đacima, što je sigurno grozna anomalija. Ali bolje tako nego nikako, samo treba ići za tim, da se ta anomalija izgladi. No ako znaci ne varaju, nestat će je istom onda, kad starješine akad. društava samostalno istupe na bojno polje.

6. Za seljačku i radničku mladež.

Ovo je najmlađa grana u našem katol. pokretu. Bujan je rast, da je milota. Nikla je u Dalmaciji, ali je zahvatila već i druge krajeve Istre, Bosne i sve do Slavonije ravne. Njezin organ „Mladost", koji izlazi u Zadru, raspačava se 2000 komada — što je premalo za same tiskarske troškove! — i ima uza se u skoro 10 društava do 1000 momaka. Kakvo oduševljenje vlada u mladenačkim redovima, vidi se iz samoga lista: Sve vrije i natječe se kao mlada mladenačka krv.

Glavno je kod svega toga, da na tom polju radi u ogromnoj većini *sama* mladež. To je i opet jedna anomalija, ali nužna anomalija, kojoj treba tražiti lijeka. Iza nekoliko godina treba da se ovo labavo stanje ustali.

Mnogi su mislili, da se s ovakvim momcima, kakvi su naši, ne da učiniti ništa. Iskustvo dokazuje obratno: Pod često oporom i raspuštenom vanjštinom krije se zlatno srce, samo treba naći onu pravu žicu, u koju ga valja taknuti.

Današnji momci odlučivat će za 10—20 godina sudbinom Hrvatske; prihvatimo se dakle tu posla. Uredništvo „Mladosti" obećaje upute svakomu, a u dosadašnjim brojevima već je i objavljen način, kako se društva osnivaju. Nitko neka se zato ne ispričava, da ne zna, kako. Radi se o besmrtnim dušama, radi se o domovini Hrvatskoj, spasimo je dok smo na vrijeme!

* * *

Nanizasmo eto nekoje važne tačke iz našega katol. pokreta sa željom, da se zadrže pred očima, te da se uhvati svaka prilika, u kojoj se može nešto za napredak učiniti. Svako ovakvo razmatranje mijenja, ako i malo, prilike, a tim potpomaže i razvoj samoga shvaćanja prema zajedničkom cilju. — Prepadoše li se pokretaši

našega pokreta u ovakvim počecima, što će pak biti istom onda, kad budemo svestrano kao acies bene ordinata? Nadamo se, da ćemo to brzo doživjeti, jer „kad se bratska srca slože, i olovo plivat može".

Ocjene novih djela.

Dr. Svetozar Ritig: Povijest i prave slovenštine u crkvenom bogoslužju, sa osobitim obzirom na Hrvatsku. I. sveska od 863.—1248. Cijena 3 K 20. Zagreb. Tiskara i litografija C. Albrecht.

U današnje doba, kad i nezrela dječurlija prisvajaju sebi pravo, da sude o čisto crkvenim stvarima, kad protivnici Crkve nastoje izrabiti naš narodni crkveni jezik, ne bi li narod hrvatski otčehnuli od Petrova panja, u horu dolazi svako djelo, kojim se može razbistriti za mnoge nejasno pitanje; a pogotovo, ako je to djelo znanstveno. I eto tako je djelo osvanulo, ako i ne cijelo. Napisao ga je bivši profesor u djakovačkom bogoslovnom učilištu, poznati hrvatski književnik dr. Ritig. Pisac sam ističe u predgovoru, da mu je nakana bila, da „sustavno obradi i uoči sva nužna i potrebita gledišta". Pitanje je, koje obrađuje, „ne samo historijsko, nego liturgijsko i juridično. Nije dovoljno biti teolog, nego moraš biti i filolog". I zbilja marni pisac nastoji da sa svih strana ispita predmet i unese svijetla u škakljivo i zanimljivo pitanje o slovenskom bogoslužju.

Prvi svezak obuhvata 16 poglavlja. Raspravlja o djelovanju sv. braće u Moravskoj, o boravku u Rimu i o odobrenju slovenštine po Hardrijanu II., o smrti Ćirilovoj i djelovanju Metodovu, te o njegovim borbama i uspjesima, o spletkarenju proti djelu sv. braće, o širenju slov. bogoslužja po Bugarskoj, po Hrvatskoj, po Českoj i Ugarskoj. U zadnja 4 poglavlja raspreda o kršćanskoj liturgiji i vlasti liturgijskoj u starom i srednjem vijeku, o uvedenju slovenskog jezika u bogoslužje od 9. do polovine 13. vijeka i o reskriptu Inocentija IV.

Pisac je proučio gotovo sve, što se o njegovu predmetu dosele napisalo, pa je bez sumnje i napisao djelo bolje od ikakvog pri-

ješnjeg. Njegovi su preteče neki odviše jednostrani, drugi malo kritični, treći hiperkritični. On je usvojio, što je držao vrijednim, a obarao, što mu se činilo neispravnim. Nije pitanje posmatrao samo sa strane povjesne ili pravne ili liturgijske, već svestrano.

Mi bismo ipak nešto primijetili. Držimo, da bi djelo bilo preglednije, da je pisac nabrojio i ocijenio vrela na početku djela. Istina, spominje ih prigodice pod crtom ili u tekstu, ali samo kao letimice. Ne bi škodilo, da je opširnije raspleo i pobio dokaze Snopkove. Nama se dajbudi čini, da Snopkovo dokazivanje nije bez osnova. Ne može nas posve zadovoljiti ni ono izvađnje u VIII. pogl. Čini nam se, da ipak nije tako izvjesna autentičnost onih spisa, što se pripisuja Stjepanu VI. Ima nešto za se pisac u „Rassegna giuridica ...“ (Dr. L. Jelić?), koji ističe, da je baš hrvatski biskup, kasnije nadbiskup splitski, Teodozije proširio narodni jezik u crkvi u dalm. Hrvatskoj i to s privolom Stjepana VI. Prema tome bi djelovanje Stjepanovo bilo posve oprečno, da, protuslovno![1]) Nu i dopustivši, da stoji čvrsto autentičnost, pisac ide predaleko (u pogl. XV.), tvrdeć, da je Stjepan VI. time, što je zabranu upravio Svetopuku, dovoljno proglasio zabranu slovenštine u svim stranama. Ne vrijedi poziv na potvrdu, koja je također upravljena bila na nj. Nego paritatem. Dok je bio u životu sv. Metod, mogao je kao crkveni glavar u slavenskim stranama provađati papine odluke. Poslije njegove smrti nije bilo njemu ravna. Svetopuk na svoju ruku nije mogao raditi ništa u drugim slavenskim državama. Svakako bi dakle bilo potrebno, da se papa ne obraća samo na nj, već na ostale vladare ili da njega bilo kako uputi i ovlasti. Ne čini nam se vjerojatna tvrdnja g. pisca:... „jedva se je u Rim znalo, da se slovenština raširila i van granica Morave...“ A nije li Viching bio „Spürhund“, koji je nastojao zatrti trag slovenskome bogoslužju; nije li njegovo maslo i list Stjepana VI.? Još bismo imali istaći neke sitnije nedostatke. Tako nam se ne sviđa, što pisac posve kratko spominje prošast sv. braće itd. Čudan nam je i pravopis g. pisca, koji se razlikuje od svih ostalih. Običaj je u nas pisati grčka i latinska imena hrvatskim pravopisom, a pisac zadržava suvišne x i y, miješa fonetiku i etimologiju i t. d. To su sitnice, ali bi valjalo pripaziti na njih u djelu, koje inače imade trajnu vrijednost.

[1]) Rassegna giuridica ecclesiastica 1904. str. 671. sl.

Preporučujemo to djelo onima, kojima je stalo, da upoznadu istinu.

Konstantin Hasert: *Antworten der Natur auf die Fragen: woher die Welt, woher das Leben etc.* (Siebente Auflage) Leipzig. 1908.

Dandanas se blizu svak hvali sa znanošću, to učenjak, to neučenjak, s tom razlikom, što učenjak imade za to dovoljnih razloga, a neučenjak nema. Znanost je „cognitio certa per causas“, te kod učenjakâ hipoteza nije znanost, dočim kod neučenjakâ često je „znanost“ puka hipoteza. Takvih pukih hipoteza, a što neučenjaci smatraju „znanošću“, ima mnogo, n. pr. da je život postao sam po sebi, da se jedna vrst pretvara u drugu, da je duša materijalna itd. Kad su neučenjaci došli do ovakvih zaključaka „znanosti“, naravno je, da njihova „znanost“ ne potrebuje Boga, jer ako je život postao po sebi, ako je svijet od uvijek, ako je duša čovječja kao i duša životinja, ako je čovjek postao od majmuna, čemu onda Bog Stvoritelj?

Naš autor u ovoj knjizi opširno raspravlja o svim spomenutim pitanjima, i dokaziva neupravce, kako su futilni razlozi onih, koji to tvrde. Velim neupravce, jer on rijetko napada one, koji se drže spomenutih bludnja, on većinom donosi bjeločane dokaze naravi, a ti dokazi sami po sebi pobijaju rezultate krive znanosti. Svijet ne može, po zaključcima prave znanosti, nikako biti od uvijek, jer vječno Biće mora biti savršeno, a svijet savršen nije; vječno Biće mora biti nepromjenljivo, a svijet nije. Što se tiče postanka života, to je Hasert krasno opisao, te oslanjajuć se na mnijenja učenjakâ, osobito na Pasteura, dokazao, da je svako organično biće postalo iz anorganičnog, dosljedno, da samorodstvu nema mjesta u pravoj znanosti. Tom prilikom se ruga sa Bathybius-om Haeckelovim (a tko i ne bi?). Donosi razloge, da duša čovječja nije materijalna, već spiritualna. Jedan od tih razloga jest, što materijalne stvari ne mogu imati pojma o spiritualnim stvarima, a pošto duša ima pojma o spiritualnim stvarima, to se nikako ne bi moglo protumačiti, ako duša ne bi bila spiritualna.

Uz ta se pitanja bavi auktor i pitanjem: da li se može na zvjezdama stanovati? Tu najprije kaziva, kako je ne samo za danas, već za vazda nemoguće vidjeti s pomoću dalekozora na kojoj

zvijezdi stanovnike. Na mjesecu se ni sa najboljim instrumentima ne mogu vidjeti predmeti, koji su manji od 100 m. Na Marsu (koji je najpriličniji, da na njemu bude stanovnika) najfiniji su potezi 40 km. široki, tako da se grad London ne bi na njemu mogao vidjeti niti u obliku jedne tačke. Dalje kaže, kad bi se pitalo, ima li na zvjezdama ljudi ovakvih, kakvi su na zemlji, da po prilici takvih ljudi nema, nego jedino na našoj zemlji, ali, nastavlja auktor, zar ne mogu i drugačija bića opstojati? Zar je baš nužno, da razumno biće mora imati dva oka, dvije ruke i dvije noge? A zar ne može biti organizama, koji potrebuju sasvim drugu hranu i drugo disanje? Mi poznajemo organizme, koji se sastoje samo od ugljika, vodika, dušika, kisika i sumpora; nu možda se množina ugljika može nadoknaditi sa kojom drugom materijom ... To pitanje zaključuje na ovaj način: Bistro oko može vidjeti do šest hiljada zvijezda; sa najboljim dalekozorom vidi se sto milijuna zvijezda, a po fotografičnim snimcima do hiljadu milijuna. Pošto je dokazano, da je na mnogim planetima nemoguć organizam, on tvrdi, da ipak ima preko sto milijuna planeta, na kojima bi se moglo stanovati ...

Ovdje sam ja nanizao samo neka pitanja, s kojima se on bavi. U cijeloj mu je knjiži stil krasan. Dok sam čitao ovu knjigu, mislio sam ne kao da čitam njemačku knjigu, već englesku ili francusku. Kod Nijemaca je obično tvrdi stil, duge besjede, duge izreke; nu ovaj auktor ništa od toga nema. Vidi se još, da se je posve dobro razumio u predmet, o komu je raspravljao, jer mu sve glatko teče bez ikakva natezanja. Zanimljivo je i to, što se u cijeloj njegovoj knjizi rijetko kada opaža koji citat, tako da mu je uvijek isti lagan stil.

Ovakovu knjigu, naravno je, da sa svakog kraja svakomu preporučujem. Ako je tko samo počne čitati, stalan sam, kako je zanimljiva, da je ne će ostaviti, dok je svu ne pročita.

O. Fr. Slavić.

V. Palunko, vesch. tit. di Rodope: Melita del naufragio di s. Paolo e l' isola Meleda in Dalmazia. Spalato 1910. Tipografia Leonina. Cijena 2 K.

Znano je, da je među inim pitanjima odavno zanimalo tumače sv. Pisma i pitanje, gdje je ona Melita, kamo sv. vjetrovi zanijeli

sv. Pavla: je li je Malta ili je naš Mljet? Dosele se većina učenjaka odlučivala za Maltu. Vrsni se i poznati naš pisac, koji uza svoje biskupske poslove uvijek još nalazi vremena, da se bavi knjigom, potlivatio, da svestrano ispita i riješi tu zagonetku. I pretresao ju je pomno i svestrano. Ispitao je, koji je vjetar nosio brod sv. Pavla; u kojem se moru nasukao brod. Prorešetao je prilike, što ih opisuje sv. Luka u Dj. ap. i riješio je neke poteškoće i konačno jasno dokazao, da se lađa sv. Pavla nasukala na Mljetu. Dodao je i tri karte. Djelo je presv. Biskupa pisano znanstveno i zanimljivo, a unijelo je svijetla u zamršeno pitanje. Ne znamo, zašto je baš presv. pisac odabrao talijanski jezik, a ne hrvatski ili, u najgorem slučaju, latinski. Djelo preporučujemo.

H. Hurter, S. I.: Nomenclator literarius theologiae catholicae. Oeniponte 1903. — 1910. T. I.—V. Libraria academica Wagneriana.

Kad se učeni i poznati isusovac prihvatio velikoga djela, ne bijaše mu nakana napisati povjest čitave katoličke bogoslovne knjige, već samo podati priručnik svima, koji se bave bogoslovijom. A ipak je napisao „opus aere perennius", kakvome ćeš jedva naći premca. Djelo to obuhvata sve, išto poznatije, pisce katoličke od g. 1. do 1894. Učenjak ih je razvrstao hronološkim redom, označivši im godinu rođenja i smrti. Od 16. vijeka dalje dijeli pisce po narodnostima, kojih broji u svem sedam. S obzirom na bogoslovne nauke dijeli pisce na 4 grane, prema tome, jesu li se bavili dogmatikom, sv. pismom, povjesnim naukama ili praktičnim bogoslovljem. Pisac nije htio ni izbrajati svih djela pojedinih pisaca, jer bi to u neku ruku bio suvišan posao, a njegovo bi djelo izašlo preogromno. I ovako obuhvata pet omašnih svezaka.

Prvi svezak sadržava najstarije kršćanske pisce, od godine 1—1109. Treće je izdanje izašlo 1903. Drugi svezak obuhvata pisce od 1109. do 1563. (II. izd. 1906.). Treći svezak od 1564.—1663. (III. izd. 1907.). Četvrti svezak 1664.—1763. (III. izd. 1910.). Peti svezak 1764.—1894. (II. izd. 1895.).

I oni, koji poznadu lično dra o. Hurtera, koji poznadu njegov neumorni mar i radinost, moraju se diviti njegovu *Nomenclatoru*. To je djelo, za koje bi mislio, da ga izradilo čitavo društvo marnih trudbenika. A kad tamo, jedan jedini skromni redovnik, koji uza

svoje redovničke dužnosti i pod stare dane predaje dogmatiku u sveučilištu u Inomostu, koji je napisao krasni priručnik za dogmatiku, izdao mnogo „opuscula“ sv. otaca, nacrte za propovijedi itd. *Nomenclator* je Hurterov monumentalno djelo, podesno ne samo za bogoslove, već i za sve, koji se žele lako uputiti u katoličku bogoslovnu knjigu; koji žele doznati, kakva je „protivnica napretka“ bila katolička Crkva.

I hrvatski su neki pisci nabrojeni u Hurterovu djelu. Na žalost, kao svagdje, i tu su Hrvati loše sreće. Hrvatska su imena pisana kojekako, a pisci su sad Hungari, sad Dalmatae, sad Ilyri — a rijetki Hrvati. Žao nam je, što nisu pozvani upozorili vrijednog učenjaka na te grijehe. Inače djelo Hurterovo, vrijedno svake preporuke, toplo preporučujemo.

Moritz Meschler, S. I.: Die Andacht zum göttlichen Herzen Jesu. III. vermehrte Auflage. Freiburg, Herdersche Verlagshandlung M 1·40 K 1·88 geb. M 1·90 K 2·28.

Znano je, da su „reformni katolici“ u zadnje doba bili počeli među inim jurišati na pobožnost presv. Srca Isusova. S druge je strane znano, da je baš ta pobožnost obilati izvor milosti i blagoslova. Vrsni je asket u razmjerno maloj knjižici prikazao ponajprije dogmatski bit te pobožnosti, zatim u kratkim crtama njegovu povjest i učinke, koji su blagoslovni po pojedince, po narode i po države. Pisac je pokupio i u krasan vijenac savio sve, što može osvijetliti i predobiti čovjeka za tu uzvišenu pobožnost. Lijepo djelce preporučujemo.

Dr. K. Holl: Sturm und Steuer. III. u IV. Auflage. Freiburg i. B. Herdersche Verlagshandlung. M. 1·80 K 2·16 geb. M. 2·40 K. 2·88.

Grijeh, koji se po riječima Apoštola naroda ne bi smio ni spominjati među kršćanima, zarazio je na žalost i kršćanski svijet. Putenost se širi i zauzimlje sve veći mah. Teško je naći i mladenačkih srdaca posve čistih, bez kužne zaraze. Gadne slike i razglednice, gadni romani i pjesme, raskalašena društva — sve to štrca otrov već u mlada srca. Pa nije čudo, da su neke godine sami naši „napredni“ sveučilištarci priznali, e ih je 98% venerično bolesnih. Nije čudo, da uz take ljude neki s najvećim strahom očekuju tamnu budućnost. Roblje se putene strasti ne može uznijeti nad

niski kal. Gmazovi se valjaju u glibu. „Superata tellus sidera donat“. (Boet.) „Blaženi čista srca“. Da, samo se čisti rod diže nad prolaznost. Samo ljudi čista srca mogu uzaći na goru Gospodnju, mogu biti potpuni ljudi, pravi značajnici.

Evo mladeži zlatnog kažiputa u oluji putenih strasti — evo male ali divne knjižice, što ju je napisalo vrsno pero. U njoj je prikazana krepost čistoće, opačina nečistoće, pa sredstva naravna i nadnaravna za očuvanje čistoće. Knjiga je pisana živo, lagano, a tako prijatno i mekano, da ti poput blaga povjetarca razgaljuje dušu. Mladiću, uzmi i čitaj tu knjižicu! Vidjet ćeš, kakva je opačina i nesreća nečistoća. Uvjerit ćeš se, da biser čistoće nije nemoguće sačuvati, a tko ga sačuva ili izgubljen opet zadobije, da je najveći bogataš. Uzmi, čitaj i radi po savjetu piščevu, ako hoćeš da budeš značajnim i srećnim. Ne bi li tko pohrvatio to krasno djelo?

Dr. Augustinus Egger: Klerus und die Alkoholfrage. IV. Auflage. Freiburg, Herdersche Verlagshandlung. 40 Pf., 48 fil.

Mala je to nu dragocjena knjiga. Pisac je, bivši biskup u St. Gallenu, predavao 1898. na kongresu u Kosnici o tom pitanju, a poslije to opširnije obradio. Kako se i u Hrvatskoj pije, i odviše pije, dobro će to djelce doći našemu kleru za ravnanje.

Msgr Gaume — Don L. Burica: Brzo je veliki dan ili priprava na prvu sv. pričest. Spljet 1910. Cijena 60 fil.

Krasna je ova knjižica doživjela u franceskom jeziku preko četrdeset izdanja. Prevedena je na razne jezike, a marni je vjeroučitelj evo nuđa i hrvatskim prvopričesnicima. Pisana je u obliku listova. a tako lijepo, umiljato i privlačivo, da ju je teško pustiti iz ruke. Prevodilac je dodao i neke molitve i pjesme. Ne bi škodilo, da se na jezik malo bolje pripazilo. Ova će krasna knjižica dobro doći pogotovo sada nakon poznatih ustanova o prvoj sv. pričesti. Stoga je preporučujemo roditeljima, uzgojiteljima i maladeži.

Dr. Paul Wilhelm von Keppler: Homiletische Gedanken und Ratschläge. Freiburg i. B. 1910. Herdersche Verlagshandlung M. 1·20 K 1·44 vez. M. 1·80 K 2·12.

Marni je radenik, rotenburški biskup, posegao opet u suvremeno pitanje, da posvijetli samim lučonošama. Propovijeda se mnogo. Propovijedaju nekatolici i katolici. Nu ne vidi se Bog zna kakav plod. Propovijedi umaraju, propovjednici zapadaju u jadni pesimizam,

a gdjegdje u dosadno moralizovanje i psovke. Spasitelj je poslao apoštole, da propovijedaju blagovijest. Evanđelje i danas mora biti predmet propovijedi. Nu danas se nameću nova pitanja, novi vidici. Tu je socijalizam, anarhizam i drugi izmi. Propovjednik se mora okaniti pukog monotonog moralizovanja, pa raspredati i goruća pitanja. A evanđelje? Ta evanđelje je staro i vazda novo. Evanđelje je riješilo već odavna sva pitanja. Treba ga samo razumjeti, treba poseći duboko u njegovu riznicu. Biskup je Keppler lijepo razložio sve, raspreo je nedostatke, a nanizao savjete propovjednicima. A sve tako lijepo i shvatljivo, jasno i krasno, kako samo on znade. Njegovo djelo preporučujemo.

Opuscula ascetica selecta Joannis Cardinalis Bona: O Cist. Freiburg 1911. Herder M. 3·30 K 3·96 vez. M. 4·30 K 5·16.

Rijetko će kome svećeniku biti nepoznato djelce kardinala Bone o sv. misi, koje će s velikom korišću uporabljivati osobito mladomisnici. Nu još će veću korist crpsti svak iz zbirke, što ju nedavno izdala zaslužna Herderova knjižara. Tu su tri djelca: *Manuductio ad caelum, Principia et documenta vitae christianae* i *Via compendii ad Deum*. U prvom se raspreda temelj ćudoređa, ističu se izvori grijeha i grješnih sklonosti, razglabaju se kreposti. U drugom se još više ističe savršenost i poticala za nju, kreposti itd. Iz trećega su djelca uzeti uzdasi i strjelovite molitve za svakoga. Zbirka je ta velike cijene za duhovni život. Jezik je krepak, katkad i otvrd; al su za to misli lijepe i spasonosne. Preporučujemo osobito svećenstvu.

Accessus ad altare et recessus seu preces ante et post celebrationem missae. Editio quinta castigata et aucta. Freiburg, Herdersche Verlagshandlung M. 1·20 K 1·44 vez. M. 1·70 K 2·04.

Vrlo je to lijepa i za svećenike praktična priručna knjižica. Sadržava u uvodu kratke upute svećeniku, za tim pripravne i zahvalne molitve za pojedine dane, za mrtvačku misu, molitve iz rimskoga misala i još neke, a na koncu litanije. Knjižica je opremljena vrlo lijepo i ukusno. Tisak je dosta krupan i za slabovidne. Preporučujemo.

Clericus devotus: Orationes, meditationes et lectiones sacrae ad usum sacerdotum et clericorum. Freiburg, Herder K 3 vez. K 4.

Mala je to knjižica, a sadržava obilje gradiva. Razdijeljena je na sedam dijelova. U I. su molitve prije i poslije mise, u II. jutarnje i večernje, u III. za pohod sv. Sakramenta i druge, u IV. izvadak iz obrednika, koji sadržava razne obrede, u V. promatranja, u VI. Poslanice Pija X. i Lava XIII., u VII. himni u čast B. D. M. Na koncu su neke strjelovite molitve. Teško će i svećenik i klerik naći zgodniju knjigu s ovako bogatim biranim sadržajem. A kud je sadržaj preobilan, tud je i oprema vrlo ukusna. U kratko je vrijeme ta knjižica doživjela drugo izdanje. I to joj je najbolja preporuka.

Časopisi.

Apologetische Rundschau 1911. März.

Evo novijih članaka: *A. v. Ow.: Kulturentwicklung im Lichte der Tatschen.* (Istraživanjem etnologa i arheologa dolazi učeni pisac do zaključka, da je opravdano ustvrditi razne degeneracije u evoluciji kulture naroda). *Lookout: Die Mischenehenkalamität in Nordamerika.* (Statistički i zorno osvrće se auktor na pisanje dviju publikacija *Schultze*-a i *P. Schmidt*-a o američkim mješovitim ženidbama). *M. Haw: Zeitenschau.* (Opisuje tipički „kazus“ kolinškog župnika *Jatho* s obzirom na protestantizam i kobni nastup revolucije u Portugalu). *I. Klingeberg: Die Kulturfortschritte im katholischen Belgien.* (To je prekrasan članak o cvatu kulture u Belgiji, na koji su se i naše neke novine: „Hrv. Pravo“, „Dan“ i „Quarnero“ već osvrnule u više navrata). Još imade i drugih važnijih stvarčica. Ovaj časopis toplo preporučamo.

M. Pukler.

Historisch-politische Blätter. München 1911., H. 1.—8.

Poznati taj ugledni i općenito cijenjeni časopis donosi u svakom sveščiću više kratkih, jezgrovitih suvremenih rasprava, pa zgodnih ocjena itd. I u ovim sveščićima ima krasnog zrnja, koje može zanimati svakoga. Evo samo nekih rasprava: Zum „tiefsten Thema der Welgeschichte“. — Christentum und Persönlichkeit. — Subjektivistisch-naturalistiche oder traditionell-gesetzmässige Kunst? — Luther und die Tötung katholischer Geistlicher. — Die „Staatsfeindschaft“ der kathol. Kirche. — Die Flucht der Katholiken in

liberale Zeitungen. — A propos Bosnien. — Der praktische Materialismus und der Frost des modernen Lebens itd. Preporučujemo od srca taj lijepi časopis, a stavljamo na srce našim učenjacima, da kadgod zaoštre pero, pa iznesu pred njegove štioce naše prilike.

Magazin für volkstümliche Apologetik 1911. Jan.-Februar.

Zaslužni ovaj apologetički časopis donaša ove godine slijedeće radnje: *Dr. Arnold Rademacher*: *Zur Psychologie des Heiligenlebens.* (Jezgrovitim mislima i dobrom psihološkom analizom prispodablja život Svetaca životu Isusovu i brani ih od svake ekscentričnosti i „duševnih" bolesti). *Dr. A. Schmitt*: *Galileo Galilei.* (Izvrsna apologija toli lažno oklevetanog procesa proti Galileju). *Wilhem Thelen*: *War Jesus geistig gesund?* (Redom posmatra auktor Isusov život i djelovanje, a sad se bavi *Rasmussenovom* glupom teorijom, da je Isus bio epileptik!) *Ist Jesus Paragnoiker?* (Isti pisac obara se ovaj put na *Loostona,* koji drži Isusa paranoikom, duševnim ili religijoznim zanesenjakom). *Dr. Baden*: *Loreto und Verwanndtes.* (Objektivno se služi Beisselom, isusovcem te dirajući u taj labirint i osinjak dolazi s njime do rezultata, da „keineswegs (!) war die Legende (?) von einer wunderbaren Uebertragung des Hauses Marias aus Nazareth der erste uns bekannte und sicher beglaubigte Beweggrund für die Hochschätzung der Wahlfahrt"). *St. Krenz*: *Die Unsterblichkeit unserer Selle.* (To je vrlo zgodna skica za predavanje o toli aktuelnoj temi, o neumrlosti duše). Ima i drugih manjih lijepih članaka.

M. Pukler.

The Month a catholic Magazine. Nro. 561. March, 1911. Contens:

Herbert Thurston: „Iconoclastic Criticism".

Ovdje pisac navodi Herderov: „Konversations Lexicon", u kojem se oprovrgava dosadašnja tradicija o svetoj kućici, prenesenoj iz Trsata u Loreto. Zatim „Santo sudario" u Turinu i uvedenje molitve po svetom Dominiku. Pisac nadalje navodi, da mu je jedan engleski dominikanac pisao: „Ja nijesam mogao nikada vjerovati, da je naš sveti utemeljitelj imao kakvog posla s krunicom, otkad pročitah „Vitae Fratrum" i drevniju žicu, koju je poglavito napisao njegov prijatelj i veliko štovalac, blaženi Jordan".

2. I. Keating: Nature — Worskip (obožavanje naravi).

Pisac veli, da je ateist luđi od panteista i politeista, premda su i ovi implicite ateisti.

Manjak zdravog i čvrstog filosofskog sistema u Engleskoj, otkad se je raskrstila s katoličkom crkvom, infiltrirao je u engleskoj literaturi obožavanje naravi u pravome smislu, te se je onamo ušuljalo praktično bezboštvo i idolatnja.

Nro 562. April 1911.

1. J. H. Pollen: „Elisabeth an Catholic History".

Tu se opisuje lojalnost katolikâ prema okrutnoj kraljici, te njihove prekrasne izjave privrženosti prema njenoj kruni i prijestolju i na samome stratištu.

2. Charles Platon: „The Circulation of catholic literature".

Ovdje se citiraju izjave najglasovitijih predstavnika katol. crkve o potrebi zdrave, katoličke štampe.

O. P. Belavić.

The Lamp. A Catolic Monthly devoted to Church Unity.

Malo je tko od nas čuo što ob ovom uvaženom američkom časopisu. Pa ako je netko i čuo, mnogo će drukčiji pojam dobiti, kad ga sjetimo, da je malo časopisa tako čudnih promjena doživjelo kao „The Lamp" (čitaj Dhílemp; hrvatski: Svjetiljka). Još od početka 19. vijeka datira njegova eksistenca. Započeo je izlaziti u Engleskoj, a danas izlazi u Americi. Nego nije ni to sve. Negda je „The Lamp" bio glasilom engleskih Anglikanaca, dok je danas glasilom engleskih ili tačnije američkih katolika. Danas je „The Lamp" mjesečni časopis možda najbolji u svojoj stvari od svih na svijetu. Njemu je lozinka: *ut omnes unum sint.* Ta mu lozinka bdije nad svakom stranicom. Zamjeran je rad njegovih suradnika i izdavatelja, nu još je zamjerniji vrhunaravni preokret ovih potonjih. Uprav pred dvije godine na sedamstoljetnicu osnutka franjevačkog Reda svi izdavatelji — njih 18 na broju — listom stupiše u krilo katoličke Crkve. Uza se povukoše i nekoje osobe drugog spola, koji jednako uređivahu svoje drugo mjesečno glasilo pod nazivom *„Rose Leaves From Our Lady's Garden"*, koje je od početka ove godine stopljeno sa „The Lamp"-om. Glavni urednici i izdavatelji spomenutih glasila življahu i prije svog obraćenja prama pravilu Asiškog Frane. Nezavedeni predrasudama stupahu nesmetano k istini, koju istom nakon osam godina nađoše u rimskoj Crkvi. Tu istinu oni danas bezobzirno pripovijedaju svojoj nekadašnjoj braći, za čijim obraćenjem vape. U svakoj pojedinoj stranici „The Lamp"-a vidi se zamjerna revnost za hram Božji. Da ne duljimo, najbolje će biti, ako u kratko iznesemo uredbu časopisa sa prikazom ovogodišnjih izašlih brojeva.

Uredba i smjer „The Lamp"-a jest baviti se teološkim pitanjima, u koliko se tiču prepornih tačaka katoličke religije sa ostalim opstojećim. Hoćemo li znati, kakva je situacija današnjih akatolika, treba da zavirimo u „The Lamp". On nam iznaša u najvjernijoj slici stanja pojedinih religija ili bolje sekatâ; također donaša obraćenja većih ljudih, što svakoga zanima; osvrće se i na naše Unijate koli u Americi toli u našim stranama. Osobitu rubriku ima za širenje raznih pobožnosti, čim može nadomjestiti mnoge ostale takove časopise. Sve to potvrđiva i slijedeći prikaz:

January, 1911 (No. 1; vol. IX). — Ovi se članci ističu: *Keep the Octava* (O osminicama), *The Holy Name* (O sv. Imenu Isusovu); *The Apostle of Southeastern Kansas* (Život i rad glasovitog katoličkog trudbenika Pavla Ponzi-

glione); *A notable work of Christian Art* (Iz kršćan. umjetnosti sa slikama); *Relating to True Catholicity and the Papal Claims* (Katoličanstvo i Papine težnje); „*On going to Rome*“ (Obraćenje glasovitog episkopalca Artura Richey-a). Mnoge pjesme i lijepe slike kite svaki broj „T. Lamp“-a.

February, 1911 (No. 2; vol. IX). — I ovaj broj ima svu silu zabavnih i poučnih članaka kao: *The Mite Box and the Children; The Advance of the Church Unity Octave; A Parish Festival in India; Archbishop Parker; The Real Stone of Stumbling; Has the Catholic Church a Visible Head.*

Najiskrenije preporučamo ovaj lijepi časopis, bez kojega nijedan Hrvat, koji poznaje engleski jezik, ne bi smio biti. Sve je ovdje razumljivo i zanimljivo. Cijena je preniska, jer godišnja pretplata stoji samo jedan dolar (5 K), a dobiva se kod: The Lamp, Graymoor, Garrison, N. Y., U. S. A.

Lav Čengić.

Pastor bonus. Trier 1911. H. 4.—7.

Znano je našim starijim štiocima, da taj vrsni časopis uređuje poznati učenjak, filosof dr. C. Willems, čiju smo filosofiju preporučili u više navrata. A preporučili smo i taj časopis, koji zbilja zaslužuje preporuku. Taj je časopis namijenjen u prvom redu dušobrižnicima, nu s velikom ga korišću može čitati i svaki katolik. Osim lijepih rasprava donosi zgodne ocjene i dr. Spominjemo samo zanimljive rasprave: Aegyptologie und die biblischen Berichte von dem Aufenthalte Abrahams ... — Die Notwendigkeit der guten Meinung. — Pädagogische Bedeutung des Christentums. — Das religiöse Erlebnis i dr.

Soziale Kultur. M. Gladbach 1911. Jhrg. 31. H. 1.—4.

Tko se bavi socijalnim pitanjem — a tko se danas ne bavi?! — među drugim će časopisima morati svakako poseći i za tim krasnim kažiputom u društvenom gibanju. „S. K.“ donosi vrlo zanimljivih rasprava, ocjena, vijesti iz raznih područja društvenog života. Da spomenemo samo: Die Handwerkskammer als Bildungsfaktor. — Zur Psychologie des Kapitalismus. — Ursachen der der Verwahrlosung und Straffälligkeit Jugendlicher itd.

Stimmen aus Maria-Laach. Freiburg i. B. 1911. H. 1.—4.

Ove je godine vanjština toga krasnog časopisa nešto promijenjena, al mu je duša ista.

Obilat je sadržaj u svakom svesku: krasne suvremene rasprave, ocjene, svaštice. Evo nekih rasprava: Wahrheitssinn. — Eine neue Richtung in der Nationalökonomie. — Der Lehrgehalt der Eidesformel im Motuproprio „Sacrorum Antistitum“. — Intellektualismus und Antiintellektualismus. — Die Freidenkerbewegung ... Rasprave su znanstvene, jedre, zanimljive; a kako pretresaju goruća pitanja, s veće su strane pristale i za naše prilike. „S. a. M.-L.“ je jedan od najstarijih, najuglednijih njemačkih časopisa, pisan onom znanom njemačkom

tačnošću; pa mu ne treba naše preporuke. Izdaje taj časopis Herderova knjižara, a cijena mu je 12 M.

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, wetenschap en letteren. Antwerpen 1911. Jaargang 43., deel. aflevering 1.—2.

Našim je štiocima poznat i taj lijepi nizozemski časopis, što izdaju isusovci. Donosi malo rasprava, al u svakom svesku mnogo lijepih ocjena, pa zanimljivih svaštica. Vrlo je zanimljiva: De studie van Pentateuch. Isto tako lijepa suvremena rasprava: Monismus en Monisten. A ni druge nisu na odmet. Tko želi naručiti, neka se obrati na: De nederlandsche boekhandel, St. Jacobsmarkt, 50.

Theolog.-praktische Quartalschrift. Linz 1911. Jhrg. 64. H. 1.—2.

Dobro je poznat taj časopis i hrvatskome svećenstvu, a držimo, da ga ne će nitko zabaciti, tko prouči jedan svezak. Za dušobrižnika ima tu krasnih uputa, za dvoumnika lijepih savjeta, za svakoga krasnih rasprava, ocjena itd. Vrlo su lijepe rasprave: Starre Autorität und mündige Persönlichkeit. — Treibende Kräfte und Charakter der Friedensbewegung. — Freimauererei. — Das religiöse Gefühl i dr.

Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck 1911. H. 1.—2.

I taj lijepi isusovački časopis, kako je znano, donosi većinom samo nekolike temeljite rasprave, ali to više recenzija, analekta i dr. Spominjemo zanimljive rasprave: Über Glocken, namentlich deutsche, im Mittelalter. — Der zweite Teil des Buches der Weisheit. Weiteres zur Frage von der sittlichen Erlaubtheit der Arbeiterausstände. — Knjigočije će zanimati i „Literar. Anzeiger“, pridodan svakom svesku. Zanimljiva sadržina preporučuje ovaj časopis.

Civiltà Cattolica a. 62. qu. 1453.—1460. Roma 1911.

U tim svescima ima obilje znanstvenoga i drugog gradiva, koje može zanimati svakoga. Spominjemo samo neke rasprave, u kojima se pretresaju zanimljiva znanstvena pitanja, što ih i mi u „H. S.“ želimo pretresti: L'internazionalismo rivoluzionario della massoneria. — La rivelazione divina secondo la teosofia. — Organizzazione professionale. — Principi di educaziono cristiana. — Il giuramento contro gli errori del modernismo. — La crisi morale della famiglia moderna. Obilata je *Bibliografia* i dr. „C. C.“ se preporučuje sama.

Razón y Fe a. X. n. 93.—96. Madrid 1911.

Već smo više puta pohvalili i preporučili taj krasni, solidni časopis. Talijani i Francezi i u znanstvenim časopisima puno čavrljaju. Tu je mnogo riječi, malo misli. Španjolci — dajbudi o ovom časopisu — kažu mnogu u malo riječi. Razlažu kratko, jezgrovito, a ipak ne suhoparno. Stoga nam se baš sviđa „R. y F.“ i čini nam se jednim od najboljih.

I u ovim svescima ima lijepih, zanimljivih rasprava, ocjena, vijesti i t. d. Ističemo samo neke rasprave: El Nacimiento de Nuestro Señor Jesucristro, según San Lucas. — Boletín de filosofia religiosa. — El privilegio agricola ó la prenda agricola. — Boletín Teologico-Dogmatico. — El concepto de la beleza en la poética de Aristóteles i dr. „R. y F." zapada 20 peseta. Uprava je u Madridu, Plaza de Santo Domenigo, 14.

Revue des sciences philosophiques et theologiques a. V. n. 1. Kain—Belgique 1911.

Rasprava je u ovome lijepom časopisu razmjerno malo, nu te su temeljite, znanstvene, prem je gdjekad u njima puno riječi. U I. su svesku vrlo zanimljive rasprave: Les Conditions d' Efficacité d' une Morale éducative. — Jacque Balmès et le Problème de la Certitude. — Voies nouvelles en Science comparée des Religions et en Sociologie comparée. — L' Angéologie juive an temps de Jesus-Christ. — Zanimljive su i druge stvari, osobito *Bulletins* i *Recension de Revues.* Preporučujemo.

Svaštice.

Odgovor na upit. *„Želio bih, da mi u Vašem cijenjenom časopisu odgovorite na ovo pitanje:*

„Ako Bog ljude neizmjerno ljubi, zašto stvara one, koji će se izgubit, kad kao sveznajuć predviđa njihovo izgubljenje?" *Da Bog nije uzrok njihovoj propasti, to je istina; ali je isto istina, da znade, da će oni propasti. A onda kako složit neizmjernu ljubav Božju s vjekovitom nesrećom tolikih duša?! Molim Vas, razbistrite mi to pitanje, da se smirim ja i mnogi moji drugovi, koji su o tom ovih dana govorili sa mnom.* — Jedan gimnazijalac".

Odgovor: Jasno je iz sv. Pisma, da Bog ljubi neizmjerno ljude; jasno je, da ih je iz ljubavi stvorio; a jasno je također, da *Bog hoće, da se svi ljudi spasu.* Isp. Iv. 6, 39. Rim. 14, 15. 2. Pet 1, 2. Mat. 23, 37. Mudr. 11, 12. I-Tim. 2, 1. sl. Slažu se u tome i sv. Oci i nauk Crkve.

Nu Bog je stvorio ljude sa slobodnom voljom. Prema tome je izjednačni uzrok spasa Božja milost i čovječja slobodna volja. Bog daje svakome dovoljno milosti, tako te sudjelujuć s njome svak može postići svoju pravu svrhu, vječno blaženstvo.

Time Bog potvrđuje svoju neizmjernu ljubav. Nego Bog nije samo Ljubav van i Pravednost; a pravednost traži, da se svakome naplati po njegovim djelima. Ako dakle neki propadaju, krivi su sami, jer zlorabe darove Božje ljubavi i izazivlju pravednu osobu vječne Pravde.

Teško bi bilo shvatiti, kad bi Bog već unaprijed neke odredio na vječnu propast ili kad ne bi čovjeku dao slobodne volje. Ovako pada svaka poteškoća, jer — kako sami rekoste — Božje znanje nije uzrok propasti pojedinaca; već je izjednačni uzrok slobodna volja, taj najdragocjeniji zalog Božje ljubavi.

Uzdanica Hrvatske. Na mladima svijet ostaje. Stariji ginu, ruše se, a mladikovina se razvija, buji! Ko što mladice pomlade stari panj, tako i mladež osvježuje, pomlađuje narodni panj. Nu dogodi se, da već mladice zakršljaju, pa mjesto da šiknu obilate ljetorasti, da se okite naskoro cvijetom i obraduju plodom, jedva se i pomaknu. Mnoge sahnu, suše se i naskoro uginu, a o cvijetu ni spomenka. Tako je i ljudskom pokoljenju, osobito u moralnom životu i razvoju. Samo svježa, zanosna, čista mladost buji, napreduje, kiti se cvijećem, pomlađuje narodni panj. Samo se od te mladosti može narod nadati lijepoj, vedroj budućnosti. To je prava uzdanica naroda svoga. A gdje je uzdanica majke Hrvatske, gdje su svježe mladice hrvatskoga panja? Mladost je hrvatska razdijeljena: sila je nje još neodlučna, stoji ko Hreljo na raspuću Pokretaška je mladost okrenula ko šteta niz vodu. Suha je to otrovana grana, koja može i stari hrvatski panj samo otrovati, uništiti. Nje sa stablom hrvatskim ne veže ništa osim krvi i mesa: dakle samo fizički vez. Sve ostalo, što sačinjava bit narodnosti hrvatske, bacila je ta mladost pod noge, pogazila je kao i njena ostarina sve hrvatske svetinje.

Uz pokretašku se omladinu prislanjaju t. z. *stekliši,* al ne nasljednici starih onih stekliša, koji su plamtjeli žarkom vatrom rodoljublja, koji su se zanosili i žrtvovali za svetinje Hrvatstva. Sami mladi „stekliši" ističu u svojem programu: „Dok nam naprednjaci nisu daleko, jer su kao i mi sada u opoziciji, frankofurtimaši su nam daleko... Kulturnim programom razlikujemo se od naprednjaka, jer smo u vjerskim pitanjima tolerantni. Našeg naroda još ne smatramo zrelim za „kulturkampf", naših prilika za rastavu crkve od države, pa priznajući potrebu religioznog pozitivnog odgoja za puk, stojimo na Starčevićevom načelu individualne slobode savjesti u vjerskom osvjedočenju". (Stekliš g. I. br. 1. 1911. str. 2.). I još: „Veseli nas, da su se u zadnje doba u nekim krajevima Hrvati u borbi za svoj jezik u crkvi latili i odlučnijih sredstava kao n. pr. u Ricmanju i Sućurju. Ovu i ovakovu odlučnost tih poštenih i svijesnih Hrvata najiskrenije pozdravljamo, upozorujući naše prijatelje u Dalmaciji i Istri da agitiraju za nepopustljivu borbu pa makar to tjeralo mak na konac"[1]). Da „stekliši" nisu ni izjavili, e im „naprednjaci" nisu daleko,

[1]) Tamo, str. 20.

svak bi — pa i jednooki — mogao lasno vidjeti, da su stekliši rođena braća naprednjačka. Samo su naprednjaci dosljedniji u svom radikalnom anacionalizmu i ateizmu, dok stekliši, po receptu ćaće „Obzora", sjede na dva stoca. Naprednjaci se očito bore proti vjeri naših otaca, stekliši *još* ne; al ne stoga, što bi do te vjere držali, što bi im ta vjera bila svetinjom, već zbog toga, što u jednu naroda ne drže još zrelim za „kulturkampf", u drugu priznaju potrebu religioznog odgoja za *puk!* Znadu dečki (i oni, koji su im iza leđa), da je puku hrvatskome vjera svetinja; znadu, da bi raspojasi puk bez religije bio gora živina nego oni, koji svojim frazama i petljanijom poživinčuju mladost neiskusnu. A da su „stekliši" pravi protivnici vjere i Crkve katoličke, koji samo iz oportunizma kriju svoje papke, vidi se iz onog zloradog paklenskog veselja i poticaja, da se agituje za nepopusljivu borbu, da se tjera mak na konac t. j. da se hrvatski katolički narod tjera u raskol, a onda...? One tačke više kažu, nego bi tko i pomislio. U jednu: *„stekliši" su predstraža — i to beznačajna predstraža — radikalnih naprednjačkih ateista!*

Treća je skupina „mladohrvatsva". *Mladohrvati* u jednu ističe, da su katolici[1]), u drugu naglasuju, „liberalni hrvatski nacionalizam" („Ml. Hrv." 1911. str. 64.), hvastaju se svojim liberalizmom, a nekako zavijeno ističu: „*„Hrvatska Hrvatima" na svim linijama*". Ako su mlada gospoda (i njihovo zaleđe) mislila logički, onda su za pismena zadnjim riječima rekla i odviše. Mi uzimljemo riječi, kako su napisane, (o unutarnjosti, o namjerama sudi sam Bog!), pa vidimo u njima zamotano ono, što „stekliši" kažu malo očitije, a najočitije naprednjaci. Nego i bez obzira na to geslo *Mladohrvata* dosta je njihova izjava, e su liberalci. Zna se, da je Crkva osudila liberalizam u više navrata; zna se, da je liberalni katolicizam ili katolički liberalizam osudio Pijo IX. kao „pestis perniciosisima". Tko ne sluša Crkve, „neka je kao poganin i mitar". Mat. 18, 17.

Mogu li „Mladohrvati" preporoditi hrvatsko stablo, u svojoj biti s veće strane katoličko? Nisu li i oni predstraža i braća naprednjačka?

Ne varajmo se! Ne dajmo se opsjeniti političkim frazama mlađarije! Osnovka je liberalizmu individualni, politički i socijalni racionalizam. „Liberalizam je u redu nauka općenito i radikalno krivovjerje, jer obuhvata sva krivovjerja; u redu djela radikalno i općenito kršenje zakona". (Isp. Sardá y Salvany: El Liberalismo es pecado. Barcelona 1887. str. 45. A liberalni je katolicizam najbesmisleniji i najmrži od svih oblika liberalizma[2]). Ne znamo, znadu li to „Mladohvrati"; ne znamo, šta kane — to Bog znade — nu

[1]) Kakvi su *katolici* neki Mladohrvati, vidi se po tom, što se u nekim stranama izrugavaju s vjerom, sa svećenstvom, s kongregacijama, bojkotuju kongreganiste itd. Ne velimo, da su taki svi; al ih ima.

[2]) Tamo, str. 23.

znademo: da se svaka vrst osuđenog liberalizma protivi vjeri i Crkvi katol.; da dobar katolik ne može biti dobar liberalac; da dobar katolik s liberalizmom ne smije očijukati, pa jer „Mladohrvati" šire liberalizam, dobrim katolicima među njima nema mjesta. Vjera je osnovka duševnog života. Vjera je onaj zlatni vez, što spaja ljude s nebom i ljudske duše među se. Tko ruši vjeru, ruši i svu zgradu narodnog opstanka. Katolik vrlo lijepo može djelovati sa kršćaninom, s muslimanom i s drugima, koji drže do vjere; ali nikako s protivnikom vjere, jer nema prave osnove, na kojoj bi mogao raditi vjernik s nevjernikom, nema prave sveze, koja bi ih mogla spojiti.

Hrvatska upire svoje oči u hrvatsko katoličko narodno đaštvo skupljeno u „Hrvatskoj", u „Domagoju", u „Pavlinoviću", u „Preporodu", pa u „Zborovima" i u drugim raznim organizacijama. To je nada, to je uzdanica Hrvatske; to su one svježe, bujne mladice, što će pomladiti stari hrvatski panj. Tkogod iskreno želi, da Hrvatska žalosno ne ugine, već da se pomlađena vine opet na vrhunac i zaigra dostojno u kolu drugih naroda, da ispuni držanstvo, što joj ga namijenila Provid, dužan je pred Bogom i pred narodom podupirati, dužan je zalijevati te bujne mladice, da ne zakržljaju, već da se razviju u jedro stablo. Osobito je to dužna hrvatska katolička inteligencija, najpače kolovođe, pa hrvatska katolička javna savjest — štampa. Štampa katolička ne smije ni na koji način podupirati onih, koji ne osjećaju i ne rade katolički, jer se time ogrješuje o katolička načela i o svoju dužnost prema katoličkim đacima. A katoličko đaštvo, stojeć na visini svoga držanstva, mora paziti, da samo sebi ne kopa grob i ne podiže protivnika svojih i naroda svoga. Rekosmo. Tko ima uši, nek čuje!

Sudbina jarac. Slavljeni i obožavani uzor i naših slobodnih mislilaca, monistički papa Ernest Haeckel, zakapa sam sebe sve dublje u glib. Čovjek ga baš mora požaliti i sjetiti se one: „Quomodo cecidisti de coelo Lucifer?" Već ga 1868. raskrinkao Rütimeyer, 1874. His, 1908. Brass. Čovjek, koji imade i prst obraza, bio bi se sakrio, da ga ne grije sunce Božje. Nu Haeckel hoće da dokaže, e je zbilja slobodni mislilac, koji se davno zavadio s logikom i s pameću. Tu nedavno izdade: *Sandalion. Eine offene Antwort auf die Fälschungsanklagen der Jesuiten* — u 5000 primjeraka. Ko svi sofisti i prepredeni lažljivci i sljepari, i Haeckel dokazuje, da nije patvorio ono, zašto mu nitko, pa ni Brass, nije ni prigovarao. Ali mudro šuti o onim patvorinama, koje mu je Brass dokazao očevidno. Mjesto dokaza siplje nj. ekselencija na pregršti pogrda i psovaka na — jezuite. I Brass mu je „ein protestantischer Jesuit". U naučnom je svijetu Haeckel davno doigrao svoju ulogu.

Sandalion mu je zapečatio smrtnu osudu i među najboljim,

najponiznijim obožavateljima. Možda će mu vjerovati još papa hrvatskih slobodnih mislilaca — „veliki“ Davorin Ttrstenjak, koga čeka slična sudbina.

Katolici „inferiorni“? Belgijska vlada daje godimice 14 stipendija po 4000 for. najodličnijim slušačima četirijn zemaljskih sveučilišta. Od 1890. do 1910. biše podijeljene 142 nagrade slušateljima luvenskog (kat.) sveučilišta, 100 slušateljima lüttichskog, a 100 gentskog a samo 48 slušateljima bruseljskog (slobodnozidarskog).

Na rovaš političkoj djeci. „Kath. Sonntagsblatt“ donosi (Nr. 12. 19. März 1911.) neke izjave, koje bilježimo i mi na rovaš našoj političkoj djeci. Evo ih:

Hugo Oertel, bečki pisac: „Moraš uprijeti oči u politiku kao vjerni kršćanin, a u interese religije kao državnik“.

Kant: „Prava politika ne može ni koračiti, da se nije prije zavjerila moralu“.

Car Vilim I. (protestantskim duhovnicima 23. kolov. 1876.): „Vi imate u domovini veliku i znamenitu zadaću, vi morate uzdržavati i pojačavati religiju u narodu“.

Juraj Washington: „Religija su i moral najnužniji podupornji, na kojima počiva svaki ćudoredni smjer i duhovni razvoj, koji unapređuju dobrobit zemlje“.

Harnack (protest. teolog): „Religija će samo onda ispuniti svoj zadatak, ako zbilja stupi u svezu s javnim životom, ako prožme sve napremice, i javnoga života“.

Kreuzer (starokat. župnik): „Tko živi u religijskom kolu, stječe si baš zaslugu, ako raširi nazor, da je religijska dužnost isticati se u političkom životu“.

Dr. Johannsen (mladoliberalac u Monakovu): „Nije moj nazor, koji se češće čuje, da religija nema ništa s politikom; tko to ozbiljno tvrdi, luđak je. Razumije se po sebi, da bi bila površna politika, koja se ne bi osnivala na čvrstom svjetovnom nazoru, i da bi bio jadan svjetovni nazor, koji ne bi djelovao na političko djelovanje“.

Dr. Fant (protest. župnik): „Potpuna se razdioba religije i politike ne da provesti, jer se svaka politika mora postarati za ćudoredno-religijsku naobrazbu naroda...“

To su izjave ne ultramontanaca već u glavnom protivnika Crkve katoličke. Što će na to protivnici „frankofurtimaša“?!

Treći međunarodni kongres unionista obdržavat će se na Velehradu (kod ug. Hradišta, Moravska) dne 26.—29. srpnja 1911. Na nj mogu doći svi, što se zanimaju crkvenim istočnim pitanjem. Spis, što je nedavno tamo izašao, — A. Jašek: Výklad myšlénky cyrillomethodejské: Was ist die cyrillomethodeische Idee? — najbolje obavješćuje o težnjama slavenskih katolika za crkv. jedinstvom i prikazuje pregledno povjest raskola i unionizma.

Akademija velehradska.

Mentita est iniquitas sibi. Jedino u materijalističkom vijeku moglo je niknuti onako revolucionarno poduzeće: oteti papinsku državu. Nu malo vrijeme potrajalo bješe i osuda stignu poduzetnike, i to od onih istih, koji ih jednom moralno podupirali, a koje bi mi bez rukavica nazvati ortacima.

Samo nekoliko primjera:

„Stranka, koja je prva kriknula, da je Rim prijestolnica, bila je ona, koja se izjavila solidarnom s prostim bojama (accoltellatori) 6. veljače 1853. u Milanu“.

Mass. d' Azeglio: Questioni urgenti. 1861. p. 42.

„Vlada talijanska ne će reklamovati protiv organizacije papinske vojske, ma da je *ova i sastavljena od stranih kat. dobrovoljaca*, kad je dostatna za uzdržavanje papinske vlasti i mira, koliko unutra u državi, toliko prama vani na granici, jer ova sila nema svrhe, da izazove sukobe proti talijan. vladi“.

Čl. 3. konvencije u rujnu 1864.

„*Napasti ili raditi oko toga, da bude napadnuta* granica papinske države, bila bi *nasiljepovreda* iuris gentium“.

Visconti Venosta, ministar izv. posl. 14. kolovoza 1870 (Att. uff. della Camera Nro. 755. pag. 2981.).

„*Nema toga prava u Italiji*, koje bi moglo opravdati oružanu provalu u papinsku državu. Razlog pak, da je Rim talijanska zemlja, *nije dovoljan*, da se izašalju talijanski vojnici, da oplijene papu“.

I. Lanza, ministar unut. posl. 20. kolovoza 1870. (Att. uff. Nro. 761. pag. 3005.).

Philalethes.

Južna godina. Nema, može se reći, izobraženijeg čovjeka, koji prati tok politike, a da mu nije poznato, kako je Italija nakanila proslaviti ove godine „jubilej“ svoga ujedinjenja. Sve novine po štogod o tomu pišu, nu veoma različno jedne od drugih. Jedne smatraju u pravom smislu riječi ovu godinu godinom slavlja za Italiju i pozivlju sve predstavnike naroda, da pohrle u Rim i doprinesu bilo čime mu drago, e da slavlje to veličanstvenije ispane; druge pak novine govore, da se ova godina rađe ima smatrati godinom tuge i žalosti, nego veselja, te stoga odvraćaju, e se u Rim ne ide. Smjer je dakle jednih i drugih novina veoma različit. Nego promotrimo časkom sve te novine, pak ćemo namah uvidjeti, koje to zagovaraju, da se slavlju ujedinjene Italije prisustvuje, a koje ne. Novine, koje ovu godinu smatraju godinom slavlja za Italiju, većinom su framasunske, liberalne, anarhistične, bezvjerske, riječ u jednu sve one, koje se dižu proti našoj sv. katoličkoj Crkvi. Možda će biti u tom društvu i koja novina talijanska, koja zaista nije proti Crkvi, nu cijenim, da bi takve mogao izbrojiti na prste. Novine pak, koje ovu godinu smatraju godinom tuge, jesu katoličke. Koji je tomu uzrok, to će nam kazati povjest prošla, a i sadašnji događaji.

Taman nazad pedeset godina napuljski kralj Franjo II. izgubio

je svoje prijestolje. Pet godina kašnje Austrija bje protjerana iz Lombardije, te napokon i Rim pade u ruke kralju Viktoru Emanuelu, kao kralju svecijele Italije. Nu valja znati, komu je do tada pripadao Rim. Rim je bio Papin i oteše mu ga. Kako su proti ovoj otimačini pozniji pape prosvjedovali, o tome ne treba govoriti. Nego pita se ovdje, zašto su baš svi protivnici kat. Crkve za slavlje ujedinjene Italije, a ona sama nije? Odgovor je posve lak. Da Crkvi nije bio otet otrag pedeset godina Rim i da Italija nema osim skroz političkog nikakvog drugog cilja, katolici bi listom bili za ovogodišnju proslavu. Nu drugo se tu nešto krije. Tu se kriju namjere, koje su sasvim naperene proti katoličkoj Crkvi. Ovo je slavlje osobito napereno proti zakonitom predstavniku Rima, proti glavaru svih kršćana sv. Ocu Papi. Htjeli bi njegovi i cijele Crkve neprijatelji, da se ove godine u najvišem stupnju iskali mržnja na sve, što odiše katoličanstvom; i stoga pozivlju sve bilo racijonaliste, bilo ateiste, bilo framasune, bilo liberalce, da se ove godine svi nađu na okupu i da složno udare na „infâme". Ne gleda se tu, što su vidici i smjerovi bilo anarhista, bilo framasuna veoma različni između sebe, nego se gleda, koji je zajednički njihov neprijatelj. Zajednički je njihov neprijatelj naša katolička Crkva, i proti tom nema sumnje, da će se oni svi ove godine naći na okupu.

Evo razloga, zašto se katolici ne smiju veseliti talijan. slavlju, već naprotiv tugovati.

Nego još bi netko imao ove godine tugovati. A tko je taj? To je glavom talijanski kralj. Neka ne misli, da će dugo sjediti na svom prijestolju. Sva je prilika, da će ga stići sudbina portugalskog kralja. On je sad jedino na vlasti po milosti framasunskih loža, a kad one budu htjele, brzo će saći. Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. Zanimljivo je, prem na prvi mah nevjerojatno, što neki prelat iz Rima piše u „Semaine religieuse de Montréal". Pod naslovom: „Hoće li kralj i Papa ostaviti Rim?" piše po prilici ovako:

Kad se je Garibaldi bacio na Siciliju i napuljske pokrajine po nagovoru službene Italije i pomoću Engleske, jur onda je namjeravalo ustanoviti republiku. Nu onda je vladalo ovo mnijenje: „Republika nas razdvaja, a monarkija spaja" i to bje uzrokom, da su se onda uhvatili ove druge.

Nu valja znati, da su lože i tada bile za republiku, ali su cijenili, i to s razlogom, da nije Italija u ono vrijeme bila jur dorasla za republiku. Poznato je, kako je onda Italija bila razdijeljena na male državice, te je po tom bilo na neki način nemoguće od njih učiniti jednu veliku republiku.

Ali nijesu danas iste prilike. Imale lože pravo ili krivo, one svakako drže, da je Italija dorasla za republiku. Kraljska moć i snaga sve to više slabi počam od Viktora Emanuela, Humberta I. pa sve do Viktora Emanuela III. Ovaj posljednji nema osobne volje; radi ono, što hoće lože. Što se tiče njegove vjere, on je skeptik i ne vjeruje u ništa. On zaista poznaje, da mu je prijestolje labavo, nu ne ostaje mu drugo, nego da tu stoji, dok bude moći podnijeti, a kad htjednu drugi, da sađe.

Hoće li 20. rujna odlučiti njegovom sudbinom, to će se vidjeti. Hoće li tada biti proglašena Italija republikom? I to ćemo znati. Svakako bude li proglašena republikom, budimo uvjereni, da će ona biti antiklerikalna, da će svi zakoni proti religijoznim kongregacijama i proti katoličkoj Crkvi, uključiv k tomu rastavu braka, i obligatornu laičku pouku, da će sve to biti namah stavljeno u djelo, a Italija će postati velikom Portugalskom.

A Papa? — pitat će tkogod. Ako vrhovni Glavar otputuje prije kralja ili s njim, on će biti zdrav i spašen; nu, ako vrhovni Glavar ostane samo za 24 sata u Vatikanu poslije neg se proglasi republika, sva je prilika, da će ga njegovi neprijatelji ubiti.

Isti sv. Otac Papa bavi se ovom mišlju te kažu, da se je on mnogim osobama izrazio, da se ne nada svoje zadnje dane svršiti u Vatikanu. A kamo će onda? To je ono, što je odveć teško znati, nu sva je prilika, da će otići u Njemačku ili u Austriju.

Mnogi će me smatrati pesimistom; nu svak, koji dobro promotri današnje prilike, cijenim, da će lako doći do istog uvjerenja. A po tom, buduć da je zlo, koje se predviđa manje zlo, nego ono, koje naglo dođe, ne ostaje nam drugo, nego da podvostručimo molitve za Crkvu i njezinog Glavara sv. Oca Papu. (Don Alessandro [Mgr. Battandier] Chron. de la Presse N. 549.)

Dovle spomenuti prelat. Da li će se njegova slutnja obistiniti, pokazat će skora budućnost. Svi bi katolici imali Boga vruće moliti, da do toga ne dođe; nu dođe li, zato ne smijemo zdvajati. Ta znamo, da je i prije Papa bio van Rima, u Francuskoj, pa ipak se je zvao rimskim Papom. Dogodi li se, da bude prognat iz Rima, prem će to biti veliki udarac za Crkvu, ipak joj to ne će biti ništa nova. Naravno, da se progonstvo u Italiji, ako do republike dođe, ne će odnositi samo na Papu, već će i svi pravi katolici od toga trpjeti. Nu ni to nas ne smije puno zastrašiti. Ta mi znamo, da je On rekao: „Evo jam sam s vami sve do konca svijeta" i „Vrata paklena ne će je (Crkvu) nadvladati". Crkva će dakle opstojati, a hoće li ta Crkva biti slavna kao za vrijeme Inocenta ili će se kriti po katakombama, kao za vrijeme rimskih careva, to stoji u Božjoj volji. Nu neka znadu svi neprijatelji Crkve Isusove, da oni nijesu ništa drugo, nego puki instrumenti, kojim se Bog služi i kad On rekne: *dosta!* — morati će svi ušutkati. Neka ne misle, da će oni Crkvu katoličku uništiti. To neka izbiju iz glave. Mogu je ponešto uzdrmati, mogu joj oteti koju dušu,

ali neka upamte, da će, dokle god se Bogu svidi, uvijek biti ljudi, koji će iskreno moći reći: Nas katolika još ima, a gdje su oni, koji su davno prorekli propast Crkve katoličke? Mortui sunt. *O. Franc Slavić.*

Prodike u naprednjačkom đaštvu. Otac maloga puka, negdanji frankovac, sada socijalni demokrat, naprednjak, Srb-Hrvat i Hrvat-Srbin dr. Josip Smodlaka držao je 6. XII. 1910. u Beču u naprednom akademskom društvu „Zvonimiru" predavanje „*O engleskom i jugoslavenskom đaku*". Bio je u Engleskoj, pa je u Oxfordu i to proučio. Iznašam momente po bilješkama „Slovenskog Juga" (Pismo iz Beča od 7. XII. 1910) br. 48.

„Pohađanje crkve osobina je engleskih studenata. Svaki ima svoje posebno mjesto u crkvi, koju pohađa svaki kršćanski student bez razlike konfesije.

Bogoslužje se većinom sastoji u muzici, koja je kod Engleza osobito lijepa, u koliko je kao laik mogao da opazi, a u njemu su složni i kompetentni ljudi. *Svaki student ide u crkvu najmanje za po sata svaki dan.* Da li on i veruje, o tome se baš osobito detaljno ne ispituje. Temeljna je crta engleskog studenta, da *ne paradira sa bezvjerstvom* i ako se jamačno zna, da se od sto Brita dvojica ne slažu u jednoj dogmi". A šta li se kod nas ne radi protiv polaženja crkve? Na koje li sve načine napredna svojta ne dokazuje štetnost klečanja, molitve itd Uzmite „Pokret", „Hrv. Đaka", „Slobodnu Misao" i dr., pa ćete vidjeti, kako se kod nas radi protiv pobožnosti i vjere. Kako li naši paradiraju s bezvjerstvom!

Dalje veli dr. Smodlaka, da je engleski narod biblija preporodila i u današnji moralni porodila i u današnji moralni položaj dovela, a onda: „Ovaj vjerski osjećaj, to priznavanje nekog višeg zakona karakteristična je osobina engleskog studenta".

Vrlo je značajno ovo mjesto: „U svom stanu pokazivao je rektor mnoge relikvije iz srednjeg vijeka, koje se odnose na nekog katol. biskupa. Rektor se ponosi tim uspomenama, a ne smeta mu ništa, što ga to opominjenje na katol. biskupa, jer *on zna, da je taj katolički dostojanstvenik bio isto tako dobar Englez kao i on*". — Dakle i katolik može biti dobar nacijonalac. To je našim hrv. naprednjacima nepojmljivo.

Dolazi jedna lijepa slika, koju treba da usporedimo sa našim prilikama u đaštvu.

Kada je dr. Smodlaka došao u sobu jednog studenta da noći, jer nije studenata radi ferija bilo, i kad je našao u studentovoj sobi ženskih slika, začudiše se profesori. „Na pitanje, da li se engleski student ne bavi krasnim spolom, odgovoriše, da oni za to ne osjećaju potrebe i da je to u istinu jedan rijetki i iznimni slučaj. I dokazalo se, da je po uspjehu u naukama dotični student jedan od najgorih. Ovdje predavač govori detaljnije o odnosu muškog spola spram ženskog, te veli, *da je u tom pogledu prečni Englez od 30. godina, kao u nas dijete od 13-15 godina.* Lijepo osvjetljuje odnos studenta spram studentkinja. Ove su im kao sestre spram braće".

A u nas? Koliko li nedoraslih nastrada radi čitanja štokakovih prljavština. Koliko li ih opet stariji napredni navode na zlo, govoreći, da je odupiranje strasti štetno po život i smrt. I možemo biti sretni, ako od 100 inteligenata njih 2-3 svrše škole i stupe u brak sa dječijim srcem i anđeoskom nevinošću.

Dalje stoji: „Gledao je tu zdravu i krijepku omladinu, jakog sastava, smjelog pogleda, crvenih jagoda, punu života i životne radosti, pa mu je pred očima sinula *slika našeg studenta, koji sprovodi u nečistim i zadimljenim lokalima, koji gubi zdravlje i život.* Kad je vidio tu opreku, pomislio je: narod, koji ima takovu omladinu, taj narod ima budućnost, on je još daleko od toga, da stane silaziti sa zenita. Engleski studenat nema prilike, da ubija svoje zdravlje kao mi. *Na ovome mjestu predavač govori opširno, te crta omladini sve one strašne posledice, koje rađa ovakav naš život.* Mi postajemo mladi starci porušenog zdravlja, nevrasteničnih, slabih pluća, osjetljivog želudca sa klicama raznih bolesti". Pri koncu ovoga odsjeka, u kome govori o tome, kako to padanje fizičke snage djeluje i na duševni rad čovjeka, zaključuje ovako: „*Ovom prilikom preporuči predavač omladini,* da se više posveti športu i kretanju na čistom vazduhu, *da manje puši i pije i da se manje bavi u zagušljivim lokalima*".

Ima nešto lijepo u onome, gdje govori o zanimanju engl. studenta izvan škol. stvari.

„Engleski se student zanima sa svime, kod njega nema pedanterije. Njegovo znanje nije možda tako široko, ali je svakako dublje nego li naše. Njega zanimaju nacionalna pitanja, *a dnevna politika najmanje, ona mu je odvratna.* Njihova se omladina dijeli u športske, a ne u polit. stranke". A kod nas? Ne treba govoriti o tome.

Pri koncu cijelog informativnog članka o predavanju dra. Smodlake kaže: „Glavne su crte u zanimanju engleskog studenta: *vjera, crkva i kult za tjelesnu vježbu*".

Prenio sam glavnije tačke predavanja, pa tko može reći, da to nije bila prodika, ali svakako neuspjela, jer nije nikoga obratila.

Bogdan.

Zašto „H. S." „lomata"? „Mora da Dr. B. vuče mastan honorar od „Hrvatske Straže" — reče poznati hrvatski liberalni pisac prijatelju našeg urednika.

— A zašto? — upita prijatelj.

— Jer lomata i deveta na sve strane.

— Borme nema ni prebijene pare za sav svoj rad.

— A tako! Zato on lupa i lomata onako, jer se srdi, što nema plaće.

Klasičan sofizam. Kanda se ne može raditi iz načela i za načelo. Nu svaki mjeri po svome laktu.

Još jedan zgodan sofizam. „Mlada Hrvatska", glasilo ratobornih Mladohrvata, piše ovako duhovito: „Zato, što se ne bavimo u našem listu vjerskim pitanjima, ne širimo vjerski indiferentizam niti je naš list protukatolički. Po toj logici bio bi i „Gospodarski list" protukatolički i širio bi vjerski indiferentizam, jer se bavi gospodarstvom. a ne teologijom". („Ml. Hrv." br. 3. 4. 1911. str. 95.). Uperena je ta duhovita proti nama. Samo su mlada gospoda zaboravila navesti: *gdje je i kada „Hrv. Straža" prekorila „Ml. Hrv." da širi indiferentizam i da je protukatolička zato, što se ne bavi vjerskim pitanjem?* Tako mladi, a tako pokvareni!

Moć molitve. Nedavno sam se desio u jednoj knjižari gdje sam po prvi put opazio hrvatsko-naprednjačku reviju „Slobodnu Misao", što je uređiva stari „genij" Davorin Trstenjak. Prelistavajuć tu genijalnu „Misao" uočivao sam na svakoj stranici mnoštvo gluposti i bacanija proti načelnim zasadama Kristove Crkve. Ja ne znam što je ostalo u katoličkoj Crkvi, a da nije bilo obeščašćeno u samom jednobroju iz uvredljivih usti slobodnih mislilaca. Je li post, je li sv. Žrtva, je li molitva, sve to zaudara ocu naših modernih. Nije mi kada, da se na one prve dvije osvrnem, da li ću samo nešto o trećoj izvesti, da se vidi što sude i nekatolici o molitvi.

Godine 1899. živjela je u Omahi neka mlada gospođa Miss A. E. (početnih se slova samo sjećam), koja je željela biti anglikanskom — dakle nekatoličkom — koludricom. Slučajno dospije u Graymoor, gdje su živjeli skupno nekoji američki anglikanci, pod imenom: „Društva za otkupljivanje". Ona se navrati k ovima uz namisao, da bude primljena u njihovu zajednicu. Ali kad čuje, da ovi još kao anglikanci mole — „Zdravo Marijo", kao oparena se povrati k svojoj kući, držeći, da se ne može moliti nikom drugom osim Bogu.

Uza sve to koji dan kašnje ovako ona brzojavlja onim u Graymoor-u: „Otac mi boluje od upale pluća, a sestra umire u bolnici, stoga molite se za njih". Članovi gore rečenog „Društva za otkupljivanje" postaviše ovu brzojavku pred kip „Naše Gospe" i namah joj odgovore: „Dosta se pouzdajete u naše molitve, kad tražite našu molitvu u daljini od petnaest stotina milja. Isposlujete li traženu milost, znajte, da ste isposlovali po Mariji, Majci Božjoj". Dok je ova obznana bila na putu, eto ti brzojavna odgovora od mlade Anglikanke: „Otac i sestra sasvim ozdravili. liječnici se tome čude". Ne prođe mnogo vremena od toga, da mlada Anglikanka stupi u zajednicu „Društva za Otk." u Graymoor-u i malo kašnje toga ukaže joj se Gospa u crvenoj odori. Danas ta mlada gospođa Miss A. E. pobjedonosno vojuje u društvu nekoliko svojih vršnjakinja za katol. Crkvu, a to sve u povodu negda uslišane molitve.

Eto nek čuju naši moderni, čemu molitva u katoličkoj Crkvi. Anglikanci se pouzdavaju u molitvu, a nekoji katolici — kršćani — antiklerikalci preziru ju. Da, prezirat će i njih Onaj, koji nas je naučio moliti! *Lav Cengić.*

Novi jezik. Unatoč populariteta Esperantova, nalazimo u naobraženom svijetu jednog mu takmaca, i to ozbiljna, kako se to već razabire iz sadašnjeg rada esperantistâ. Neznamo, da li je ovo uzrok, da su i naši Esperantiste malaksali u svojem, negda zamjernom, radu za proširenje svojeg Esperanta. Sva je prilika, da šta takova kod nas nije, da li kod nas Hrvata opstoji uopće u početku izvaredan zanos za novotariju, a kašnje krah svemu! Što bilo da bilo, vrijedno je da svratimo pozornost na takmaca Esperantova.

Nakon glasovite pariške izložbe god. 1900. sastavi se zbor svjetskih lingvistâ, da vijećaju o najdjelotvornijem uspjehu raznih međunarodnih jezika. Bit će na svijetu skoro 60 raznovrsnih pokušaja za riješenje Babelova problema. Od svih se ovih najviše ističu „Esperanto" i „Volapük". Dapače o ovom posljednjem više se i ne čuje; predat je zaboravi. Prema tomu je i tim lingvistima jedino ostalo pozabavljati se sa „Esperantom", kao jedinim, koji bi mogao nekakove koristi cijelom čovječanstvu donijeti. Na koncu svojeg sastanka odredili su, da se „Esperanto" ima podvrći nekim preinakama kao: bogatiji riječnik korijenâ, prostija pravila u izvađanju riječî, lakši izgovor i ukinuće onih šest slova, što se ne nalazi u latinskoj azbuci. Nu nekoji esperantisti nehtjedoše pod nikakav uvjet primiti se takovih predloženih preinaka, jer bi inače morali mnogo svoje lijepo uspjele književnosti preinačiti. Zato sada nastade rascjep med njima. Ipak našao se je dostojan broj i takovih, te odmah slijedeće godine t. j. 1901. ustanoviše odbor, koji bi morao izvađati nacrte oko preustrojstva „Esperanta". Kroz devet godina žilavo se je radilo u odboru sa širenjem ideja preko novina, kušajući time što je moguće bolje usavršiti svoj pothvat. Današnji njihov rad dosta je pokazao napretka, budući da već imamo nekoliko smotara i u tom njihovom prerađenom jeziku, koji su nazvali „Ido-m", u počast „Esperantu" a znači „proizlazeći iz" Esperanta. Reformatore je vodilo ovo načelo, najbolji međunarodni jezik jest onaj, koji je najlakši većini zanimanika. Dosljedno, u Ido-u i nalazimo najviše korijenâ zajedničkih riječî, koje se upotrebljavaju kod većine naobraženih naroda. Riječnik „Ido-a" broji 5,379 korijenâ, od kojih na zajednički otpada slijedećim evropejskim jezicim u ovom razmjeru:

francuski ima 91%; talijanski 83%; ingleski 79%; španjolski 79%; njemački 61%; ruski 52%.

Po ovomu vidi se, da je obilata polovina svih riječi „Ido-vih" posve zajednička svim navedenim jezicima. Spomenuti moramo, da francuski jezik ima najviše po-

stotaka, a to s jednostavnog razloga, što je glavnim reforma torom ovog „Ido-a" bio francuz M. de Beaufront. — Da upoznate zvučnost i lakoću Ido a, evo vam na njemu poziv pretplatnicima: „*Avizo.* — *L' aboniti, di qui l' abono finas cum ica numero, esas pregata renuvigar max balde* (doskora) *lia abono, por ricevar sen interrompo la sequenta numeri*".

Što vam se čini od ovog čeda Esperantova? Mi se usuđujemo ovaj naš praktični nazor iznijeti. Ako je tako lijepo uspio Esperanto usprkos svojim mnogobrojnim nedostacima, nedvoumno da će mnogo bolje uspijevati u skoroj budućnosti i „Ido" koji je mnogo ukusniji i lakši od Esperanta.

Lav Čengić.

Katolici u Portugalskoj.

Takozvana djevičanska Vlada u Portugalskoj, sastavljena od najljućih neprijatelja katoličke Crkve, počela je groznim terorom činiti samosilja na katolicima. Nikog nema, da priskoči u pomoć jadnim tamošnjim katolicima. Ali oni još ne očavaju, prikupili su sile pa izdali spomenicu na predsjednika republikanske uprave. Ne samo katolici, već i ostali nepristrani ljudi svega svijeta dive se tako junačkom istupu katoličkih Portugalaca. Mi ovdje u prevodu donosimo njihovu adresu na predsjednika Bragu, e da se vidi odvažnost pravih sljedbenika Kristove nauke:

„Gosp. predsjedniče! Katolici sveukupne Portugalske, uvijek vjerni svojim načelima, namah se podložiše novoj Vladi. Nego i oni imajući pravo molbe, koje se svakom udjeljiva od svih slobodnih vladavina, iskazuju Tvojoj Uzoritosti svoju najveću tugu zbog ponašanja današnje Vlade u poslima vjere. Mi obzirno ali žestoko prosvjedujemo proti poduzetim mjerama sa strane republikanske vlade. Pogledom na te mjere mi Te lijepo podsjećamo na naša prava, koja nam pripadaju kao Portugalcima i kao većini naše zemlje. Nek ne misli Tvoja Uzoritost, da je dozvoljeno potištavati našu savjest, sileći ju da poprimi takav stvarni položaj, koji je oduran i štetonosan, našoj domovini, koju mi vruće ljubimo, a u kojoj je kroz mnogo stoljeća kršćanski duh činio čudesa u odgoju i dobrotvorstvu. Nije pravedan zakon, gosp. predsjedniče, onaj koji se ne temelji na skupnoj svijesti. Stoga u ime ove skupne svijesti, kao i u ime prošlosti i pravednosti pozivljemo Tvoju Uzornost, da naša savjest ne bude potlačena, da naša prava budu poštivana, sveti probici cijelog portugalskog naroda budu stavljeni nad sve ino".

Tako glasi spomenica katoličkih Portugalaca. Doisto, rijetko čuveni čin u historiji narodâ. I mi se Hrvati divimo ovakom smjelom istupu neustrašivih Portugalaca, pa stisnu li nas njihove potrebe, poslužimo se njihovim primjerom, da se znade za onu: Gle, još nas ima, još Hrvata!

Lav Čengić.

Katolički sastanci. Znano je već našim prijateljima, da će se početkom kolovoza u bijeloj

Ljubljani obdržavati slovensko-hrvatski katolički sastanak, ne samo đački, već općeniti. Đaštvo će nedvoumno biti brojno zastupano. Nego se nadamo, da će i odrasli pohrliti u bratsko kolo, da se dvoumnici posavjetuju, mlakonje raspale, a oduševljeni učvrste u svojem zanosu. Držimo, da će i katolička naša polit. stranka — stranka prava — poslati svoje izaslanike; a najbolje bi bilo, da se potrude svi zastupnici. Braća nam Slovenci pružaju bratsko srce i ruke na svim područjima. Ne tuđimo se od njih, ne vrludajmo ko dosele! Složni ćemo biti jaki, moći ćemo mnogo. Razdvojeni ne možemo ništa.

Željeli bismo, da i naši liberalci sviju dlaka pohrle u Ljubljanu, da na svoje oči vide, na svoje uši čuju, što sve može uraditi katoličko načelo.

Za dvije godine bi se imao obdržavati katolički sastanak u srcu Hrvatske, u Zagrebu. Morali bismo se na taj sastanak pripravljati već sada, eda ne bude puka parada ni štafaža politikana i prepredenih špekulanata.

Prvi su kat. sastanak slavosrbi izrabljivali u svoju korist. Drugi sastanak imade biti katolički i hrvatski bez političke primjese, pogotovo bez strančarskih petljanija. Zato se i u priređivački odbor imadu izabrati trijezni, nepristrani, osvjedočeni Hrvati katolici. S tim ćemo se pitanjem još pozabaviti.

Manje politike! Preporučujemo svima, osobito svećenstvu i mlađim prijateljima, da dobro proštiju i promozgaju Butkovićev članak o katoličkom pokretu, osobito ono o politici. Mi smo Hrvati više naivni pjesnici nego trijezni mislioci. Naivni smo u svemu, pa i u politici. Tu baš igraju veliku ulogu đaci, pa i žene i djeca.

Dobro je, da se naš ženski svijet zanosi za hrvatske ideale; al nije u redu, da ženska suknja (pače sada *jupe culotte*) igra jednu od najglavnijih uloga, pa da se trijezni ljudi dadu zavađati babljim hirima. Neka Hrvatice vrše one dužnosti, što im je namijenio Bog prirodnim i pozitivnim zakonima; neka nam uzgajaju valjane Hrvate, neka tješe, jače, zadajaju ponosom i zanosom svoju djecu, braću, muževe; a politiku neka prepuste muževima!

I zanosnoj se mladeži možemo samo veseliti. Nu ne smijemo dopustiti nikako, da neiskusna mladost vodi u politici glavnu riječ. Iskustvo nas je naučilo, da su najveći politički vikači kasnije postali najgori plazavci, najkrući bič u silničkoj ruci. Današnji najpodliji, najprepredeniji mameluci bijahu nekada najoduševljeniji Hrvati, spremni svagda uhvatiti za gô nož. Stoga se veselimo, što se baš katolička naša mladež ne zanosi toliko za strančarsku politiku. Neka naša mladež proučava etička i moralna načela, neka proučava hrvatsku prošlost, neka iz prikrajka promatra političke razmirice i trvenje; pa smo stalni, kad ta mladost stupi na javno polje, da će sva živjeti i ginuti za hrvatsku misao, za prirodna i

povjesna prava majke Hrvatske. A najljući će protivnici toj mladosti biti baš sadašnji vikači, kojima je Hrvatska vazda na jeziku, al je srce pusto i prazno.

Načelo sve, osoba ništa. Velika je to riječ velikog umnika, koji je sav svoj život žrtvovao za načelo i sačuvao ime hrvatsko. Sjeme, što ga je on posijao, niče i razgrana se poput zrna goru šičina. Sad nema u Hrvatskoj stranke, koja ne bi u svojem programu imala primjese njegovih načela. Nu baš oni ljudi, koji se ističu najvećim pristašama i gotovo obožavateljima dra. Ante Starčevića, zaboravljaju njegovo načelo. Od obzoraša poglavno načelo. Od obzoraša poprimiše kult osoba i stranaka, pa se gube u sitnicama. Pustimo, braćo, na stranu osobnosti, a držimo se vječnih neprolaznih načela. Zažmirimo na oba oka, pregorimo i sami sebe! Svak, tko radi za načelo, dobro nam došao!

Primili smo sa zahvalnošću i preporučujemo:

O. Bernardin Skrivanić: Duhovne vježbe za redovnike i svećenike. Rijeka 1911. Nakladom „Kuće dobre štampe".

V. Palunko: Naputak za prvu pričest i ispovijest za malenu djecu.

Josef Linder, S. J.: Geschichte des alten Bundes I. II. Lief. Klagenfurt. St. Josef — Vereinsbuchdruckerei — 1910. 1911.

Gerely József: A katechezis az apostolok idejében. Budapest 1911.

Korizmena okružnica presv. biskupa Krčkoga. Krk 1911.

M. D. Krmpotić: Observations on the Address of His Excellency the Count Albert Apponyi. Kansas City 1911.

Mitteilungen der Herderschen Verlagshandlung Nr. 17. 1911.

A. Lehmen S. J.: Lehrbuch der Philosophie. Zweiter Band. III. Auflage. Freiburg i B. Herdersche verlagshandlung — 1911. M. 7.

Blažu! Šta si se, brate, začamao, pa od Tebe ni glasa ni spomena? Vidiš, kako Ljuba uhvati čas za sve. Javi der se! Zdravo.

Ej Grgo, a gdje si Ti? I „H. S." čitaju katolički đaci. Živ mi bio, prihvati se pera!

Pravi Starčevićanac u Z. Ne zamjerite, Vaš *dodatak* ne može ni ovaj put ni na omot. Pošaljite ga „Steklišu", ako držite, da bolje zastupa pravaška načela od „H. S.". Mladi ste, prijatelju, i odviše zagrijani strančarstvom. Čitajte, motrite i mozgajte, pa ćete vidjeti, da imamo pravo. Zdravo!

Prijatelju u Z. Mi se ne bojimo ni grožnje ni *suverenog* prezira. *Hrvatska* je *Straža* danas velesila, koja ima uza se lijepu kitu misaone inteligencije i tisuće mladih vatrenih sokolova. Pojedinci će ginuti, ali su naša načela trajna i nedobitna. Volimo biti tvrdoglavci nego mekušci, što ih možeš mijesiti poput voska. Naši pravi istomišljenici ne će biti ničije roblje ni ulizice. Bog je s nama, pa se ne bojimo nikoga!

A. B. Šta si i Ti klonuo?! Slabići nek uzmu preslicu, pa u zapećak! Nama treba značajnika. „Glavom ne probi zida..." Al je taj zid od — papira. Tvrda volja uz pomoć Božju sve može.

Zagrepčaninu. „Ta s čime ćete Vi biti zadovoljni?! Još ćete sve strpati među heretike i odmetnike. Oprostite, al je malo preuzetno, da sudite iz visoka svakomu i na prečac sve osuđujete... Malo više ljubavi, obzira i poniznosti..." Tako Vi. A mi Vas pitamo: U čem vidite tu „preuzetnost"? Da, mi kažemo popu pop, bobu bob. Ne sudimo ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga. Katolička su načela naše mjerilo, pa tko se ogrješuje o ta načela, mi ga klopnemo po prstima, bio tko mu drago. Ako radimo krivo, dokažite; ako pravo, zašto nam prigovarate?! Krivo imate, kad ističete *ljubav, obzir, poniznost.* Bog je po svojoj biti Istina, pa tko se ogrješuje o istinu, prava će mu se ljubav iskazati, kad se opomene, upozori. Mi smo katolici i odviše obzirni, odviše sentimentalno ponizni, kad se radi o načelnim stvarima; a kakvi su drugi? Sudite Vi, kako Vam drago, mi ćemo utrtom stazom do stalne pobjede pod neoskvrnjenom katoličkom zastavom. Bog Vam dao zdravlje i više katoličkog duha!

UREDNIŠTVO I UPRAVA U SENJU.

SADRŽAJ

IV. sveska »HRVATSKE STRAŽE«.

